ПВНЗ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КАФЕДРА Психології та соціальних технологій

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ **053 «Психологія»** (шифр та назва)

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА « Практична психологія»

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Психологічні особливості творчих здібностей у дошкільному віці

Магістрант (ка) _____ Приймак Анастасія Юріївна
(підпис студента) (прізвище, ім'я по-батькові студента)

Науковий керівник _____ Абрамян Наталія Дмитрівна
(підпис наукового керівника) (прізвище, ініціали, наукове звання і ступінь)

Допущено до захисту "" 2022 р.

Завідувач кафедри _____ Абрамян Наталія Дмитрівна
(підпис)(прізвище, ініціали, наукове звання і ступінь)

Київ - 2022

ПВНЗ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КАФЕДРА Психології та соціальних технологій

3

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ **053»Психологія»**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА « Практична психологія»

ЗАВДАННЯ

на випускну кваліфікаційну магістерську роботу студентові (ці):

Приймак Анастасії Юріївні

(прізвище, ім'я, по-батькові студента (ки))

1.Тема роботи Психологічні особливості творчих здібностей у дошкільному віці.

2. Затверджена наказом по університету від "" 2022р.№

3. Цільова установка на вихідні дані до роботи

Метою роботи є:теоретично проаналізувати і практично дослідити психологічні особливості творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Об'єктом дослідження розвиток- творчих здібностей дітей .

Предметом-психологічні особливості творчих здібностей дітей дошкільного віку.

4. Перелік графічного матеріалу (з точним визначенням обов'язкових креслень)

Методика діагностики універсальних творчих здібностей для дітей»Сонце в кімнаті»,методика «Домалюй»,нодифікована методика»Асоціативна продуктивність на схожість»,опитувальник креативності Д. Джонсона,завдання» Вивчення творчості уяви»,кольорові прогресивні матреці Равена.

5.Консультанти по роботі, із зазначенням розділів, що їх стосуються:

Розділ	Науковий керівник	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання отримав
Розділ1	Абрамян Н.Д		
Розділ2	Абрамян Н.Д		
Розділ3	Абрамян Н.Д		

6. Зміст випускної кваліфікаційної магістерської роботи (перелік питань)

Висвітлення проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в психологічній літературі.Характеристика психологічних особливостей творчих здібностей дітей у старшому дошкільному віці,психологічні засади розвитку творчих здібностей дошкільників у закладі дошкільної

4

освіти.Методи та організації дослідження,аналіз та інтерпретація дослідження.Розробка психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку,ефективність проведення психологічної програми для розвитку творчих здібностей дошкільників.

7. Календарний план виконання випускної кваліфікаційної магістерської роботи

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів випускної кваліфікаційної магістерської роботи	
		За планом	Фактично
1.	Обрання теми випускної кваліфікаційної магістерської роботи (ВКМР)	01.08.22 – 05.08.22	04.08.2022
2.	Опрацювання літератури та інших джерел для написання ВКМР	08.08.22 – 19.08.22	17.08.2022
3.	Виконання 1 розділу ВКМР	22.08.22 – 16.09.22	12.09.2022
4.	Виконання 2 розділу ВКМР	19.09.22 – 21.10.22	19.10.2022
5.	Виконання 3 розділу ВКМР, висновки	24.10.22 – 18.11.22	14.11.2022
6.	ПередзахистВКМР	28.11.22 – 02.12.22	29.11.2022
7.	Проведення перевірки на плагіат ВКМР	28.11.22 – 02.12.22	01.12.2022
8.	Відгук керівника, рецензія	02.12.22 – 05.12.22	05.12.2022

8. Дата видачі завдання "" 20 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП..... 6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 11

1.1. Висвітлення проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в психологічній літературі 11

1.2. Характеристика психологічних особливостей творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку 17

1.3. Психологічні засади розвитку творчих здібностей дошкільників у закладі дошкільної освіти..... 27

Висновки до першого розділу..... 42

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ 44

2.1. Методи та організація дослідження 44

2.2. Аналіз та інтерпретація дослідження..... 52

Висновки до другого розділу..... 67

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 70

3.1. Розробка психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку 70

3.2. Ефективність проведення психологічної програми для розвитку творчих здібностей дошкільників 75

Висновки до третього розділу 88

ВИСНОВКИ 90

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 96

ДОДАТКИ..... 104

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Увага до розвитку творчих здібностей і творчої активності саме в дошкільному віці є важливою в руслі психолого-педагогічної науки та безумовно виправданою для психології творчості. Оскільки цей віковий період характеризується як унікальний, переломний етап онтогенезу людини, а перехід дитини в інший соціальний простір життя збільшує у неї відповідальність за себе і за все те, що її оточує, то найбільш свідомого характеру процес формування творчої особистості дитини досягається під час самореалізації її в творчій діяльності [17, с. 98].

Дошкільне дитинство є сенситивним періодом спонтанного, інтуїтивного пошуку сфери творчості, у якій особистість може реалізувати свій творчий потенціал (С. Гаврилюк [15, с. 224]. Саме тому питання розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку є актуальним і потребує теоретико-методологічного та прикладного дослідження.

Звісно, у дошкільному віці дитина не здатна до яскравих творчих звершень, вона тільки вчиться застосовувати творчі навички і вміння при вирішенні поставлених пізнавальних завдань, проте це закладає основу для якісного творчого розвитку особистості й надалі, у шкільному, юнацькому та дорослому періоді її життя. Дитина, яка засвоїла важливість різноспрямованого аналізу інформацію, її творчої обробки та перетворення, здатна самостійно створювати якісно новий продукт, творчо реалізовувати власні ідеї та прагнення, заявляти про себе світу.

Відтак однією з актуальних проблем психології творчості є вчасне виявлення творчих здібностей дітей, їх всебічний розвиток та активізація. Загалом у психологічній літературі творчі здібності визначаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що засвідчують її здатність до творчої діяльності та виступають умовою успішного виконання поставлених пізнавальних і життєвих завдань (І. Біла, В. Роменець та ін.). При цьому творчі здібностей на зводяться тільки до наявності знань, умінь та навичок,

які має людина, насамперед, важливу роль відіграє здатність творчо опрацювати та застосувати наявні знання і досвід при вирішенні різноманітних творчих завдань і проблем.

Розвитку творчих здібностей дітей присвячені праці А. Брушлинського, І. Беха, А. Богуш, Д. Богоявленської, Н. Гавриш, О. Кононко та ін. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки формуванню творчих здібностей дошкільників приділяють увагу українські науковці О. Андрійчук, С. Гаврилюк, Л. Галушко, О. Гевко, М. Гнатко, В. Левенець, Н. Нападій, Т. Позняк,

Пошуком ефективних методів і засобів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в умовах сімейного і суспільного виховання, в закладах дошкільної освіти займаються педагоги і психологи С. Архипова, Н. Кушнірик, Н. Гаргач, Ю. Грицкова, С. Добринська, Н. Дудник, А. Каньоса, В. Лучанська, І. Мельник, Л. Шульга та ін.

Також розвитку творчих здібностей дошкільників сприяє активне залучення дітей до продуктивної творчої діяльності з образотворення, складання історій та казок, конструювання, що поєднується із застосуванням методів арт-терапії, казкотерапії, спеціальних психологічних технік, розвивальних та активізуючих вправ (І. Біла, А. Кошель, О. Кульчицька, С. Ладивір, Л. Лохвицька, Т. Піроженко, Н. Портницька та ін.).

Незважаючи на досить ґрунтовні напрацювання науковців, означена проблема розвитку творчих здібностей дошкільників залишається актуальною і потребує пошуку нових та ефективних форм і засобів психологічного впливу на дітей для активізації їх творчого потенціалу.

Об’єкт дослідження – розвиток творчих здібностей дітей.

Предмет дослідження – психологічні особливості творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати і практично дослідити психологічні особливості творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові праці з досліджуваної проблеми і узагальнити теоретичні засади розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в психологічній літературі;

2. Розкрити психологічні особливості розвитку творчих здібностей дітей у роботі фахівців закладу дошкільної освіти;

3. Емпіричним шляхом дослідити психологічні особливості творчих здібностей дошкільників;

4. Розробити та апробувати психологічну програму для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Проведене дослідження опирається на дослідження відомих українських та зарубіжних педагогів і психологів з проблеми вивчення творчості (І. Біла, Д. Богоявленська, В. Кузьменко, О. Кульчицька, С. Ладивір, Л. Лохвицька, Т. Піроженко, В. Моляко та ін.); праці науковців щодо психологічних особливостей розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку (Т. Андрющенко, С. Архипова, Н. Атаманчук, І. Большакова, Н. Гавриш, С. Дмитрієва, В. Климчук, І. Кондратець, А. Кошель, Н. Кушнірик, В. Левенець, Л. Лупійко, Н. Портницька, Л. Яременко та ін.).

Методи та організація дослідження. Для досягнення мети та розв’язання поставлених завдань дослідження використано такі **методи**:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення психолого-педагогічної літератури з теми дослідження; узагальнення передового педагогічного і психологічного досвіду з розвитку творчих здібностей дошкільників;

- емпіричні методи: спостереження та аналіз різних видів діяльності дітей, індивідуальні бесіди з дошкільниками, опитування дітей, використання діагностичних методик, якісний та кількісний аналіз отриманих результатів;

Під час емпіричного дослідження використано такі **психодіагностичні методики:**

- Методика діагностики універсальних творчих здібностей дошкільників «Сонце в кімнаті» (В. Синельников, В. Кудрявцев);
- Методика «Домалюй» (модифікована методика Е. Торренса «Намалюй картинку»);
- Методика «На що схоже?» (модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю»);
- Опитувальник креативності Д. Джонсона (для спостереження за поведінкою дітей або для оцінки творчих здібностей дітей);
- Завдання «Вивчення творчої уяви» (за І. Гоян, А. Палій).

Вибірку опитуваних склали: 2 групи дітей дошкільного віку, які відвідують старші групи «Струмочок» і «Ромашка» (по 30 дітей). Вік опитуваних на момент проведення дослідження був від 5,5 до 6 років.

Наукова новизна дослідження:

- *уточнено* психологічні особливості розвитку творчих здібностей старших дошкільників;

- *систематизовано* погляди науковців на розуміння творчих здібностей дітей дошкільного віку, визначено характеристики творчої особистості дитини старшого дошкільного віку;

- *набуло поширення* розроблення програми психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО.

Теоретичне значення дослідження – проаналізовано основні положення досліджуваної теми, виділено психологічні особливості розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження та розроблена на їх основі психологічна програма занять для розвитку творчих здібностей дошкільників можуть використовуватися в практиці фахівців ЗДО (вихователі, психологи); майбутніми психологами при вивченні означеної проблеми під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку

використаних джерел (84 позицій), додатків (6 шт.). Містить 10 таблиць і 10 рисунків. Загальний обсяг роботи становить 117 сторінок, основний зміст роботи представлено на 90 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Висвітлення проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в психологічній літературі

Аналіз психологічної літератури щодо творчості і творчих здібностей дітей дошкільного віку спрямовує до розкриття природи, сутності, змісту досліджуваних понять.

В загальному значенні здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успіх у діяльності, спілкуванні і легкість оволодіння ними. Здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок, що є у людини, але здібності забезпечують їх швидке надбання, фіксацію й ефективне практичне застосування. Успішність у діяльності і спілкуванні визначається не однією, а системою різних здібностей, при цьому вони можуть взаємо компенсуватися [36, с. 104].

Ключові питання психології творчості плідно вивчалися українським науковцем В. Роменцем. Він вважає, що творчість – це і засіб самопізнання, і засіб саморозвитку, це й дивовижне дзеркало, в якому відображаються найтонші намагання й очікування людини, найпотаємніші її думки, вся велич її духу, її неповторного «Я». Саме у творчій діяльності, що здійснюється за ознаками вчинку, наголошує В. Роменець, відбувається становлення особистості, розкриваються її можливості «активно поставати перед світом», бути «активною стосовно світу». Автор вважає, що тільки в акті творення людина отримує здатність осягнути безмежжя власного «Я» і втілити його в реальних продуктах своєї життєтворчості [70, с. 9-16].

Як вказують О. Андрійчук, Л. Заремба, «творчість можна розглядати як прояв продуктивної активності людського духу. Проте творча діяльність дитини має справді творчий характер у випадку, якщо вона володіє атрибутами неповторності і за методами здійснення, і за

результатом» [1, с. 8]. Далі науковці продовжують, що при розгляді поняття «творчі здібності» слід звернутися до трактування самого терміну здібностей. Вони вказують, що «здібності належать до основних властивостей людини, які характеризують її як неповторну особистість. Це внутрішні властивості, істотні психологічні властивості особистості людини, що виявляються в її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її успіх. Отже, тільки внаслідок аналізу діяльності та її результатів можна розпізнати здібності особистості» [1, с. 8].

І. Біла відмічає, що: «психологічно творчість є потребою людини, адже творча діяльність – це не лише відкриття в певній галузі науки. Кожне досягнення, створення чогось нового, це – народження нових цілей, планів. критеріїв, аналізу, оцінок. їх формування й функціонування включене в структуру розумових чи інших видів діяльності» [7, с. 252].

А. Єрмола розглядає творчість, як один з факторів саморозвитку індивіда: «творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей. Вона передбачає наявність у особистості цінностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною й унікальністю» [33, с. 72].

С. Дорофей зауважує, що критеріями розвитку особистості у творчому процесі є засвоєння всіх компонентів творчої активності, вміле їх використання та активне прагнення до даної діяльності [31, с. 173].

Вже в дошкільному віці творча спрямованість дитини виявляється як властивість власне людської психіки. На думку В. Кудрявцева, творча діяльність дітей, направлена на присвоєння людської культури, є необхідною умовою розширеного відтворення творчих здібностей у сучасному суспільстві [44, с. 120].

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) визначена проблема розвитку «творчих здібностей, творчої активності та самостійності як така, що потребує нового підходу, науково-методичного переосмислення» [27].

Дослідженням даного питання займалось багато вітчизняних (Д. Богоявленська, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, Я. Шубінський та ін.) та зарубіжних (Ф. Баррон, А. Біне, Д. Гілфорд, А. Маслоу, К. Роджерс, Ч. Спірмен, Д. Томсон та ін.) вчених. Дослідниками вивчалися різні аспекти проблеми здібностей: їх природа, компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування. Більшість з цих питань все ж залишається дискусійними, що свідчить про складність та багатозначність досліджуваної проблеми.

Більшість авторів (Д. Богоявленська, Н. Киричук, В. Андреєв) розглядають творчі здібності як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання і не зводяться тільки до знань, умінь та навичок, які вона має [79].

За визначенням Н. Атаманчук та А. Пасісніченко, творчі здібності – це природний феномен, який породжує потребу зняти невизначеність або незавершеність, яка надає дитині можливість виявити свої здібності до творчості. Ці ж науковці вказують, що творчі здібності розуміються також і як здібності породжувати незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [4, с. 24].

Творчі здібності пов’язані зі створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності. Творчі здібності у дослідженні О. Грушко тлумачаться як «інтегративна характеристика особистості, що спрямовує її на перетворювальну діяльність і забезпечує творчий рівень цієї діяльності завдяки єдності багатьох компонентів у її структурі – індивідуально-типологічного, когнітивно-пізнавального, емоційно-вольового, потребово-мотиваційного, екзистенційного і дієво-практичного» [25, с. 32].

В. Рогозіна вважає, що творчі здібності є особливим видом розумових здібностей, які виражаються в умінні породжувати мислительну діяльність за межами вимог, відхилятись під час мислення від традиційних норм,

генерувати різноманітні оригінальні ідеї та знаходити способи їх практичного вирішення [69, с. 29].

Дослідниця О. Образцова розглядає «творчі здібності дітей» як індивідуально-психологічні особливості особистості, що формуються на основі задатків у процесі засвоєння і творчого застосування знань, умінь та навичок і зумовлюють розвиток таких психологічних якостей, як креативність, уява, відкритість, працелюбність, наполегливість, самодисципліна, самодієвість, терпіння, воля [61, с. 12].

Ю. Грицкова пропонує «під творчими здібностями розуміти індивідуальні особливості дитини, що визначають успішність виконання нею різного роду творчої діяльності, здатність генерувати нові ідеї, вирішувати нові завдання» [24, с. 107].

Як вказує Н. Нападій, серед психологів і педагогів немає одностайності щодо природи творчих здібностей дошкільників. У вирішенні цього питання склались дві протилежні позиції:

- в основі першої лежить точка зору, яка полягає в тому, що джерелом творчості дитини є внутрішні творчі сили, котрі зароджуються в надрах дитячої психіки і зводяться до спонтанного моменту, інтуїції. З цього випливає висновок про некерованість процесом розвитку здібностей дітей та шкідливість педагогічного впливу.

- в основі другого твердження покладено ідею, яка полягає в тому, що джерело творчих проявів шукають у самому житті, у мистецтві. Створення необхідних умов і є гарантією впливу на розвиток творчості дошкільників [58, с. 104].

Дитяча творчість – перша ланка розвитку творчої діяльності, в якій дитина може проявити своє розуміння та ставлення до оточуючого світу й розкрити свій внутрішній світ, уяву, фантазію, інтереси та здібності. У процесі творчості дитина розвивається інтелектуально й емоційно, визначає своє ставлення до життя і своє місце в ньому, набуває досвіду колективної

взаємодії, удосконалює навички роботи з різними інструментами і матеріалами, своє вміння володіти тілом, голосом, мовою [60, с. 61].

Отже, можна стверджувати, що творчі здібності є складним синтетичним поняттям. Рівень їхнього розвитку необхідно визначати загальними критеріями спрямованості на творчість, почуттям новизни, критичності й гнучкості мислення, здатністю перетворювати структуру об'єкта, здатністю фантазувати, генерувати ідеї, аналізувати, порівнювати.

С. Архипова та Н. Кушнірик називають такі важливі характеристики творчості, що забезпечують розвиток творчих здібностей дошкільників, як:

1) швидкість думки – здатність до генерування якнайбільшого числа ідей, фактично – кількість ідей, що виникає за одиницю часу;

2) гнучкість мислення – здатність легко переходити від полярних за змістом явищ одного класу до іншого;

3) оригінальність – здатність формулювати нові, неочікувані ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих;

4) розробленість – уміння не просто генерувати ідеї, а й творчо розробляти їх;

5) сміливість – здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності;

6) допитливість – відкритість та інтерес до всього нового, уміння помічати незвичайне у всьому звичайному, дивуватися йому [3, с. 47].

А. Гончаренко, О. Кононко, З. Плохій до показників сформованості творчих здібностей дошкільника відносять:

- чутливість до проблем, відкритість новим ідеям;

- схильність руйнувати чи змінювати стереотипи, відмовлятися від шаблонів;

- швидкість аналогій, протиставлень, асоціацій;

- уміння підійти до проблеми з різних точок зору;

- уміння видавати нові ідеї;

- пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності;

- здатність прогнозувати, передбачати, висувати гіпотези, робити припущення тощо [56, с. 75].

До переліку здібностей, які складають творчий потенціал дитини, І. Кондратець та О. В'язовська відносять: «дивергентне мислення; гнучкість у мисленні і діях; швидкість мислення; здатність висловлювати оригінальні ідеї і винаходити нові; багата уява; здатність ризикувати; сприйняття неоднозначності речей і явищ; високі естетичні цінності; розвинена інтуїція» [39, с. 64].

Дослідниці Ю. Демченко, О. Нікітіна вказують, що критеріями розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку є:

- активність (ініціатива в засвоєнні нових знань, здатність до співпраці);

- швидкість (кількість ідей, запропонованих дитиною до вирішення завдання);

- гнучкість (можливість розглядати завдання з різних позицій); оригінальність (унікальність вирішення поставлених завдань) [26, с. 337].

О. Андрійчук та Л. Заремба до основних показників творчих здібностей дошкільників відносять: швидкість думки; гнучкість мислення; допитливість; оригінальність; сміливість [1, с. 9].

Однак, на думку В. Лісовицького, не слід переоцінювати творчі можливості дошкільників:

1. По-перше, діти нічого об'єктивно нового не відкривають і не винаходять. Пізнаючи нове, вони роблять відкриття для себе, і дуже важливо, щоб ці відкриття вони робили самостійно.

2. По-друге, дитяча творчість, оригінальність їх діяльності проявляються не стільки в створенні нових способів вирішення пізнавальної проблеми, скільки в своєрідному комбінуванні вже відомих прийомів дії.

3. По-третє, творчий підхід до навчальної діяльності можна сформувати і розвивати тільки в процесі виконанні робіт творчого характеру [51, с. 278].

Отже, творчі здібності дітей дошкільного віку визначаються як індивідуальні особливості, що впливають на успішність виконання ними різної діяльності творчого характеру, здатність пропонувати нові ідеї, вирішувати цікаві завдання. Показниками наявності і розвитку творчих здібностей дошкільників є: активність, швидкість і гнучкість мислення, багата уява, оригінальність, розвинена інтуїція та ін. Важливість розвитку творчих здібностей у дошкільників полягає в досягненні основного завдання дошкільної освіти – всебічно розвиненої і творчо активної особистості кожної дитини.

1.2. Характеристика психологічних особливостей творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку

З психологічної точки зору дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей, активізації творчої діяльності, оскільки саме в цьому віці діти надзвичайно допитливі, у них є величезне бажання пізнавати навколишній світ. Під творчою діяльністю психологи розуміють таку діяльність дитини, в результаті якої створюється щось нове – будь це предмет зовнішнього світу або побудова мислення, що приводить до нових знань про світ, або почуття [18, с. 67].

Особливо актуальним є розвиток творчих здібностей у дитячому віці. Підкреслюючи головну особливість дитячої творчості її тотальність (присутність у житті кожної дитини), Л. Виготський слушно зауважує: «кожна дитина від природи тією чи тією мірою володіє творчим потенціалом, «творчість» є нормальним і постійним супутником дитячого розвитку» [14, с. 32].

На думку Л. Виготського, «найкращим стимулом дитячої творчості є така організація життя і середовища дітей, яка створює потреби і можливості дитячої творчості» [14, с. 58]. Одним із важливих наукових положень теорії Л. Виготського є розгляд уяви як основи будь-якої творчої діяльності. З цієї

позиції весь світ культури є продуктом людської уяви та творчості. Цінність дитячої творчості вчений вбачає не в її результаті, а в самому процесі, який полягає у вправлянні її творчої уяви.

Положення Л. Виготського заслуговують уваги в контексті нашого дослідження, бо важливим є не досягнутий дитиною рівень, який вона, можливо, уже випередила або втратила, а потенціал і вектор її розвитку. Саме тому педагогу необхідно використати цей віковий період для активного, цілеспрямованого художнього розвитку дітей, який збагачується в художній діяльності й у мистецтві [15, с. 225].

Дошкільний вік – час активної соціалізації дитини, розвитку вмінь спілкування з дорослими та однолітками, пробудження моральних та естетичних почуттів, входження в культуру. Саме в цей час активно розвиваються творчі здібності дітей, формується емоційно-почуттєва сфера, найбільш для якої є залучення дошкільників до творчої діяльності (зображувальної, музичної, театралізованої, художньо-мовної та ін.). Завдяки залученню дітей до творчої діяльності дошкільники мають змогу відчути емоційне збагачення, пережити радісні емоції, в них виникає захоплення та натхнення як в процесі пізнання і створення чогось нового, так і при оцінці своїх виробів, результатів творчої діяльності. На думку І. Новоселецької, поява таких почуттів у дошкільному віці завжди передує проявам творчості [60, с. 60].

Науковець М. Гнатко визначає креативність як систему відповідних задатків (потенційна креативність) або відповідних творчих здібностей (актуальна креативність). Відповідно до цього важливим завданням психології визначає встановлення й теоретико-емпіричне обґрунтування психологічних особливостей, закономірностей, системо-структури процесу трансформації потенційної креативності (творчих задатків) у креативність актуальну (у дійсні творчі здібності) та становлення креативності як особистісної властивості дитини [21].

Дослідження М. Гнатко пов’язані зі специфікою «актуало-креативо-генезу» (АКГ), в яких засвідчується, що актуалізація розвитку креативності («актуало-креативо-генезу» – АКГ) має три основні періоди: дошкільний (3-7 років), шкільний (7-17 років) та постшкільний вік (17-20 років і більше) [21]. В останній з названих трьох період завершується процес формування актуальної креативності людини, який складається з двох попередніх періодів. А два перші періоди мають три різні фази, й оскільки нас цікавить саме дошкільний період, то розглянемо, як відбувається розвиток творчих здібностей на цьому етапі АКГ. Зокрема, за даними М. Гнатко, дошкільний період актуало-креативо-генезу характеризується такими фазами:

1) «сенсибілізаційна фаза» (вік 3-5 років). В цей період дошкільники прагнуть проявляти потенційну креативність (творчі задатки), більше контактувати з найрізноманітнішими якостями навколишнього світу: формами, розмірами, відтінками барв. У дітей проявляється підвищена позитивна чутливість потенційного креативу до цих якостей;

2) «сатураційна фаза» (охоплює вік 5-6 років). В цей період спостерігається перенасичення продуктами активної пізнавальної взаємодії з універсумом. Виявляється яскраво виражений спад відповідного прагнення дітей до творчості та пов’язаної з ним активності. Діти більше часу приділяють навчанню, перетворенню, засвоєнню досвіду взаємодії з соціумом і всесвітом;

3) «орієнтаційна фаза» (вік 6-7 років). Дитина шукає імпонуючі, привабливі орієнтири тієї чи іншої доступної діяльності – читання, ходіння тощо у вигляді відповідних ланцюжків нескладних дій [21, с. 35].

Схожої думки про нерівномірний розвиток творчих здібностей і креативності дошкільників дотримується й дослідниця Л. Яременко, яка вказує, що у дошкільному віці відбувається розвиток «первинної» креативності як загальної творчої здатності, неспеціалізованої по відношенню до певної сфери людської життєдіяльності. Сензитивний період цього етапу наступає в 3-5 років. У цей час наслідування значущому

дорослому є основним механізмом формування креативності. До 6 років починається спад творчої активності. Це пов'язують із зростанням критичності і розсудливості в свідомості дитини. Дитина перестає бачити можливість відхилення від стереотипної, прийнятою соціальним середовищем поведінки [84, с. 140].

Також є прихильники іншої позиції, які розглядають процес розвитку креативних здібностей через розвиток когнітивної діяльності. Зокрема, В. Юркевич пише про подвійну природу креативності, виділяючи «наївну» креативність дошкільника (від 3 до 6 років) і «культурну» креативність, що формується у початковій школі. «Наївна» креативність виникає внаслідок бідності досвіду дитини, від наївної безстрашності її думки. У міру накопичення знань, зразків поведінки дитяча креативність зникає і з'являється принципово інша креативність – складне утворення, в якому «особистісні особливості людини особливим чином поєднуються з деякими характеристиками її пізнавальної потреби і когнітивної діяльності» [83, с. 22].

В зв'язку з цим варто навести точку зору Д. Богоявленської, яка вважає, що основною умовою розвитку творчих здібностей і креативності є розвиток особистості дитини. У дітей з високим рівнем творчих здібностей до 7 років практично сформовані найважливіші характеристики особистості – позитивне ставлення до себе і оточуючого світу, розвинена рефлексія; з середнім та низьким рівнем творчих здібностей – середній та низький рівень розвитку особистісних якостей [11, с. 78]. Таким чином, аби не знищити творчий потенціал дитини, не загальмувати її розвиток, потрібно не тільки розвивати творчі здібності, а й створювати умови для розвитку її особистісних якостей, бажання діяти у відповідності до загальнолюдських цінностей і домагатися результату.

При цьому, як вказує М. Гнатко, ці етапи творчого розвитку дошкільників належно реалізуються, якщо немає негативних чинників впливу на актуалізацію розвитку креативності [21].

Відповідно до цього О. Жигайло вказує принципи і чинники забезпечення творчого навчання і розвитку дітей дошкільного віку:

1) безоцінне сприйняття особистості дитини як унікального творіння природи;

2) постійний пошук обмежень (стан здоров'я, емоційний стан, матеріальні ресурси), що є перешкодами в самореалізації особистості дитини, і своєчасна психолого-педагогічна допомога;

3) необхідність пошуку особистісного підходу до дитини, враховуючи її індивідуальні психологічні особливості, потреби, нахили [34, с. 398].

Н. Каньоса відзначає, що важливою умовою розвитку творчих здібностей та творчої особистості є сформованість у дітей у межах можливого для цього віку тих психічних процесів і утворень, які забезпечують успішне здійснення творчого процесу, тобто визначають готовність до творчості. Це, передусім, сукупність загальних і спеціальних здібностей та знань, певних умінь і навичок, без яких неможливо реалізувати задум; уява (відтворювальна і творча), від якої залежить не лише кінцевий результат творчого пошуку, а й основні підходи до його здійснення [37, с. 57].

Схожу думку висловлює дослідниця Л. Лупійко, яка зазначає, що у творчості дошкільнят особливе місце займає творча уява, мислення, а також не менш важливе значення мають емоції та воля особистості. Оскільки у творчому процесі дитина вчиться аналізувати сприйняті предмети та порівнювати їх, виокремлювати та оцінювати зображення, саме тому їй доводиться оперувати образами уявлень, перетворювати попередній досвід за допомогою уяви, виконувати операції мислення [53, с. 160-161]. Саме тому цілеспрямований процес з формування творчих здібностей дітей та активізації їх творчої діяльності має включати й розвиток пізнавальних процесів, підвищення їх інтелектуальних здібностей.

У роботах українських дослідників (І. Білої, Н. Ваганової, В. Моляко) відзначається, що вже в дошкільному віці починають формуватися домінуючі

способи мислительної діяльності при розв’язанні дітьми завдань творчого характеру, провідними серед яких є комбінування та аналогізування [66, с. 206].

Творчі здібності проявляються, перш за все, у здатності особистості підходити до конкретної справи не стандартно, мислити неординарно, шукати та знаходити найбільш оптимальні шляхи, ефективні методи рішення проблем, що виникають. Вони є динамічними, адже змінюються в процесі удосконалення людини в ході історичного розвитку.

Сукупні творчі здібності розвиваються постійно, особистісні – в залежності від життєдіяльності людини. Тому на конкретному етапі розвитку природні задатки індивіда можуть бути розвиненими більш чи менш, а деякі можуть залишатися передумовами для творчої діяльності. Отже, не кожна особистість, що є за своєю людською природою творчою, проявляє цю якість в діяльності. Активність такого порядку притаманна тільки розвиненим творчим особистостям [13, с. 24].

Дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей ще й тому, що в цьому віці діти надзвичайно допитливі, у них є велике бажання пізнавати навколишній світ. Зі всього сказаного можна зробити висновок, що дошкільний вік, дає прекрасні можливості для розвитку здібностей до творчості. І від того, наскільки будуть використані ці можливості, багато в чому залежатиме творчий потенціал дорослої людини [4, с. 25].

За ствердженням І. Білої, дошкільному віковому періоду притаманні свої особливості реалізації творчої діяльності, що визначаються рівнем розумового розвитку малюка. Дитина дошкільного віку здатна розуміти і розв’язувати задачі різного типу, вдаватися до операцій судження, міркування, встановлення причинно-наслідкових зв’язків. На основі роботи уяви та мислення, у ході постійного порівняння, аналізу, синтезу, протиставлення наявних з минулого досвіду знань діти висувають гіпотези, проектують конструкції, створюють творчі задуми [9].

У становленні творчої особистості вихованців старшого дошкільного віку важливе місце займає пізнання природного довкілля. Одним із завдань пізнавального розвитку є засвоєння дошкільниками системи початкових знань, пробудження в них бажання пізнавати, милуватися і насолоджуватися природою як цінністю, висловлювати свої міркування та почуття від спілкування з нею, передавати їх засобами художнього слова і мистецтва. Адже саме система цінностей становить ядро особистості й виникає лише у реальному світі – світі взаємовідношень людини і навколишньої природної і соціальної дійсності, підіймаючи людину до рівня культури чи ні. У роботі Т. Семенової говориться про необхідність включення дошкільнят в осмислену діяльність, у процесі якої вони самі могли б виявляти все нові і нові властивості предметів, помічати їх схожість і відмінність. Одним словом, необхідно надати дітям можливість здобувати знання самостійно, а також пізнавати природне довкілля [74, с. 18].

За даними Н. Кондратьєвої, діти за своєю природою – дослідники. Незгасна потреба нових вражень, допитливість, постійне прагнення експериментувати, самостійно шукати нові відомості про світ традиційно розглядаються як найважливіші риси дитячої поведінки. Дослідницька, пошукова активність – це природний стан дитини: вона налаштована на відкриття світу, хоче його пізнати. Дослідити, відкривати, вивчати – значить зробити крок у незвідане, отримати можливість думати, спробувати, шукати, експериментувати, а найголовніше – самовиражатися [40]. При цьому, як підкреслює Н. Кондратьєва, для творчого розвитку дитини вирішальне значення має не наявність знань, а тип їх засвоєння, який визначається видом діяльності, в якій знання отримувалися. Важливим є надання дошкільникам можливості здобувати знання самостійно; про необхідність їх включення в осмислену діяльність, у процесі якої вони б самі змогли виявляти все нові і нові властивості предметів, помічати їх схожість і відмінність [40].

У дослідженні В. Климчук та О. Шимченко, проведеному із дітьми 4-5 років, було експериментально доведено, що із творчістю дітей пов’язаний

тип мотивації. При внутрішній мотивації рівень творчості дітей дошкільного віку зростає, а при зовнішній – знижується (або просто не зростає). Це дає підстави використовувати у виховному процесі стратегії і тактики внутрішнього мотивування для розвитку у дітей творчих здібностей [38, с. 63].

Розглядаючи особливості розвитку творчих здібностей дошкільників у конструкторській діяльності, І. Біла зауважує, що діти старшого дошкільного віку проявляють готовність до творчого пошуку більш високого рівня. Цей пошук характеризується тим, що діти спочатку розв'язують задачу, що виникла в умі, а потім вже приступають до практичного її втілення. Але, і в тому, і в іншому випадку основним критерієм адекватності гіпотези у творчій конструкторській діяльності дітей є реалістичність, відповідність дитячої споруди чи ідеї існуючому у дійсності предмету [8, с. 29].

Аналізуючи художньо-творчі здібності дітей дошкільного віку, Н. Сакуліна зазначає, що до 5-річного віку вже виділяються два типи художників: які малюють окремі предмети (у них переважно розвивається здатність зображення) і схильні до розгортання сюжету, оповідання (у них зображення сюжету в малюнку доповнюється мовою і здобуває ігровий характер) [73].

Г. Гарднер пише про «комунікаторів» і «візуалізаторів». Для перших процес малювання завжди включений у гру, у драматичну дію, у спілкування; другі зосереджуються на самому малюнку, малюють самозабутньо, не звертаючи уваги на оточуючих. Це протиставлення можна простежити і далі. Діти схильні до сюжетно-ігрового типу малювання, відрізняються живою уявою, активністю мовленнєвих проявів. Їхнє творче вираження у мовленні настільки значне, що малюнок стає лише опорою для розгортання розповіді. Образотворча сторона розвивається в цих дітей гірше, у той час як діти, зосереджені на зображенні, активно сприймають предмети і створювані ними малюнки, піклуються про їх якість. У них переважає інтерес

до декорування зображення, тобто, говорячи більш узагальнено, до структурної сторони своїх творів.

В 5-6-річному віці дитяча творчість яскраво відображає певний розвиток сприйняття, мислення дитини, нагромадження нею життєвого досвіду. Як вважає Н. Сакуліна, у цьому віці вже можна говорити про виникнення художньо-творчих здатностей, про прояв «тієї свободи дій, що відкриває шлях для спроб самостійного здійснення задумів, прояви ініціативи, знаходження способів зображення й, нарешті, вираження тих сторін і якостей предмета, які можуть передати естетичне відношення дитини до дійсності» [73, с. 100].

Розглядаючи особливості розвитку творчих здібностей дошкільників у процесі образотворчої діяльності, І. Большакова звертає увагу на те, що для дітей старшого дошкільного віку характерними є такі прояви передумов для формування творчих здібностей:

- глибше сприймання творів мистецтва, ніж у молодшому дошкільному віці; зацікавлення настроєм творів мистецтва;

- розвиток музичного слуху або поетичного хисту;

- здатність помічати й емоційно відгукуватися на зображувальні засоби творів мистецтва;

- здатність пояснювати особливості, оцінювати музичні, літературні твори та твори різних жанрів образотворчого мистецтва;

- уміння помічати зв'язок між змістом твору і засобами його вираження;

- вибіркове ставлення до жанрів мистецтва і конкретних творів, здатність до їх порівняння;

- вияв художніх інтересів та прагнення до творчості;

- відчуття радості від створення найпростіших творів – малюнків, аплікацій, віршиків тощо [12, с. 1].

Загальними ж рисами, що характеризують психічну діяльність творчо обдарованої дитини, на думку О. Кульчицької, є такі:

- інтерес до розумової діяльності;

- не властива вікові компетентність;
- добра пам’ять; багата фантазія, уява, винахідливість;
- широкі знання та запас слів;
- самостійність;
- самокритичність;
- відповідальність;
- почуття справедливості;
- велика працездатність;
- почуття гумору [47, с. 11].

Відповідно до вказаного І. Большакова зазначає, що дорослі (батьки, вихователі, психолог) повинні максимально підтримувати творчі прагнення дітей старшого дошкільного віку, стимулювати розвиток художньо-творчої практики, дбати про збагачення дітей життєвими враженнями [12, с. 1].

За переконанням О. Большакової, основним шляхом розвитку художньо-творчих здібностей дитини дошкільного віку є самостійна художня творчість, у якій вона відкриває нове для себе, а для тих, хто її оточує, – нове про себе. Ця творчість може виявлятися: у виконанні художніх творів (виразній передачі їхнього змісту і настрою); у створенні власного продукту в образотворчій діяльності (малюнка, аплікації, поробки тощо), музичних імпровізаціях (прагненні втілити в пісеньках свої переживання, ставлення до навколишньої дійсності), віршованих чи прозаїчних формах (складання віршиків, лічилок, казок) [12, с. 1].

У старшому дошкільному віці дитина вже володіє певним обсягом знань, умінь та навичок щодо творчої діяльності. Вона усвідомлює, що за допомогою образотворення можна передавати об’єкти та явища довкілля і задля досягнення високих результатів, треба дотримуватися форми, пропорцій, кольору, характерності деталей предметів. Особливу увагу надає засвоєнню знань про перспективу, просторове розміщення, градацію пропорцій та відтінки зображених предметів. При цьому, як вказує І. Савіцька, заняття різними видами творчої діяльності активізують

інтелектуальну діяльність дітей, позитивно впливають на досягнення знань, підвищують загальну креативність, розвивають уяву, сприяють особистісному зростанню дітей. В процесі художньо-творчої діяльності з дітьми відбуваються такі зміни: збагачується їх емоційна сфера, егоїстичні та споживчі мотиви поступаються місцем прагненню до саморозвитку та турботі про інших, зростають самостійність і відповідальність дитини, що загалом є ознаками її психічного здоров'я [72].

Таким чином, старший дошкільний вік є першим сенситивним періодом розвитку творчих здібностей, який доцільно використати як найбільш сприятливий для закладання основ творчої діяльності дітей та відкриття потенціалу до креативності. Важливими для розвитку творчих здібностей дошкільників є психологічні передумови, що передбачають особливості формування дивергентного мислення, специфіку пізнавально-творчих процесів, здатність дітей до щирого сприйняття нових знань та вмінь, нестандартність обробки інформації, яка надходить з оточуючого світу.

1.3. Психологічні засади розвитку творчих здібностей дошкільників у закладі дошкільної освіти

У дітей дошкільного віку творчі здібності тільки починають формуватися, проте вчасне їх виявлення та активний розвиток виступають одним із важливих завдань психолого-педагогічної науки, психологів-практиків та вихователів у закладах дошкільної освіти. Зокрема, розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку визначається як пріоритетне завдання дошкільної освіти, що зазначено в Законі України «Про дошкільну освіту» [35], Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні [5] та Освітній програмі для дітей від двох до семи років «Дитина» [28].

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI ст. визначено головну мету української освіти – створення умов для особистісного

розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. У Базовому компоненті дошкільної освіти визнається пріоритетна роль дошкільної освіти у формуванні особистості дитини, розвитку її творчих здібностей, закладено підхід до особистості як до суб'єкта власної діяльності. Дитина розглядається як цінність, як активна творча особистість [5, с. 5].

Розглядаючи творчість дошкільників через призму її основних параметрів, варто відмітити характерні особливості творчої діяльності дітей щодо її суб'єктивних аспектів, її продукту та умов, у яких протікає творчий процес.

В цілому, за свідченням І. Білої, прийнято вважати дошкільний вік періодом, сприятливим для розвитку творчих особливостей особистості, їх вияву як у сфері пізнання, так і в сфері художньої діяльності. Адже, добре відомо, що психічні процеси (пам'ять, мислення, сприйняття, уява, почуття) знаходяться у дошкільників на стадії свого становлення, зміни, розвитку. І саме тому всі вони надзвичайно рухливі, нестійкі, мінливі, суперечливі. Дитина, реалізуючи задум, почувається вільно і не скута досвідом, знаннями, не обмежена заборонами, які не дозволяють їй вільно розпоряджатися предметами, матеріалами тощо. Через ігровий тренінг творчості проходить кожна дитина, і він їй необхідний. Все це з одного боку спричинює суттєві недоліки у характері дитячої творчості, з іншого – надає їй важливого значення й переваг перед творчістю дорослого [10, с. 33].

Суттєвою характеристикою дитячої творчості є відсутність внутрішнього критика, який породжує скутість, ускладнює творчість. Було б неправильно стверджувати, ніби у дітей повністю відсутній самоконтроль. Він є, але направлений на процес гри – творчості, а не на якість творчого продукту. Внутрішній критик не потрібний дошкільнику, тому що його творчість не націлена на створення суспільного продукту, не орієнтована на продукт як втілення задуму [57, с. 34].

За свідченням О. Кульчицької [46; 47], творчість як індивідуальна властивість дитини виявляється у здібності відмовлятися від стереотипних

способів мислення під час вирішення будь-яких завдань: побутових, навчальних, соціально-моральних тощо. Відповідно як дорослим, так і дітям, властиві чотири основні фактори прояву творчості (Дж. Гілфорд, Е. Торренс):

1) оригінальність як здатність до нового, незвичайного і нестандартного вирішення проблем, що проявляється на рівні дошкільного віку в різних видах діяльності дітей і в їх іграх;

2) семантична гнучкість – спроможність виділяти функції об'єкта та пропонувати різні способи його використання. Семантична або словесна гнучкість мислення виявляється в дитячому віці у формі підвищеної чутливості до мовлення, розвитку мовної творчості: утворенні нових слів, рим тощо;

3) образна адаптивна гнучкість як найтиповіша форма прояву творчості у дитячому віці передбачає здатність виділяти функції об'єкта таким чином, щоб побачити в ньому нові можливості. Дитяче мислення переважно образне, дитина ще чуттєво сприймає навколишній світ, перевтілює об'єкти в нові образи, помічає в предметах те, чого не бачать дорослі;

4) семантична стихійна гнучкість – здібність знаходити різноманітні ідеї у відносно обмеженій ситуації [46; 47; 67].

Викладена характеристика проявів творчості відображає її основну – творчу сторону як створення нового, оригінального продукту, нестандартне «бачення» у відомому нових можливостей, а також можливість продукувати необмежену кількість ідей.

За переконанням А. Кошель, в кожної дитини є творчі здібності, тому для педагогів та батьків постає завдання – визначити їх та допомогти розвинути. Для того, щоб творчі здібності дитини розвивались, їй потрібен стимул, двигун, що активізуватиме творчий потенціал [42, с. 71].

О. Андрійчук та Л. Заремба наголошують, що оскільки в основі творчих здібностей лежать процеси уяви і мислення, то основними напрямами розвитку творчих здібностей дошкільників є: «1) розвиток

продуктивної творчої уяви, яка характеризується такими якостями, як багатство продукованих образів і спрямованість; 2) розвиток якостей мислення, які сприяють формуванню творчості. Такими якостями виступають асоціативність, діалектичність і системність мислення» [1, с. 9].

Разом з цим зауважимо, що розвиток творчих здібностей дітей має бути цілеспрямованим педагогічним процесом, якому приділяють увагу педагоги, психолог у ЗДО та батьки дошкільників. На думку ряду науковців (Ю. Грицкова [24], І. Шершень [80] та ін.), важливою в даному напрямку роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників є цілеспрямована активізація творчої діяльності дітей. Це сприяє кращій орієнтації дітей у світі, допомагає їм легше й швидше адаптуватися в нових, незвичних умовах, знаходити нестандартні, творчі шляхи вирішення пізнавальних завдань, і комплексно сприяє становленню їх як творчих особистостей.

За визначенням С. Архипової та Н. Кушнірик, «формування здібностей є керованим психолого-педагогічним процесом, що включає вплив на мотиви творчої діяльності, пізнавальні інтереси, загальнонавчальні вміння. Разом із тим, серйозними перешкодами у справі впровадження новітніх методів та прийомів розвитку творчих здібностей дітей є недостатня розробленість системи роботи з розвитку творчих здібностей дошкільнят» [3, с. 42]. Насамперед, як вказують С. Архипова та Н. Кушнірик, у дітей дошкільного віку необхідно формувати психічні процеси і якості, які інтенсивно розвиваються на даному віковому етапі, і без яких не обійтися зрілій особистості надалі. До таких якостей науковці відносять і творчі здібності дошкільнят [3, с. 44].

За даними І. Кондратець, О. В’язовської, для розвитку творчих здібностей дітей необхідно звертати велику увагу на утворення у них глибоких і міцних систем знань, вмінь та навичок, на стимуляцію самостійної діяльності дошкільників, на формування стійких творчих інтересів. На основі цього відбувається творча активність дітей, що сприяє розвитку їх творчих здібностей [39].

І. Біла відмічає, що важливим параметром творчості є також умови, в яких протікає творчий процес, а саме:

- відсутність регламентації пізнавальної активності;
- наявність позитивного зразка творчої поведінки;
- створення зразка та умов для наслідування;
- соціальне підкріплення творчої поведінки дитини;
- очікування продукту (результату) творчої діяльності [7, с. 251-263].

Психологи І. Біла [6-10], В. Моляко [57; 67] та ін. вважають, що основними характеристиками спеціально організованого, сприятливого середовища для розвитку творчих здібностей дітей є високий ступінь невизначеності, предметно-інформаційне збагачення, представленість креативних зразків (умови для наслідування творчої поведінки), соціальне підкріплення творчості, упровадження позитивних елементів творчої поведінки, відсутність регламентації поведінки, демократичність відносин тощо.

А. Савенков наголошує на тому, що дорослий повинен заохочувати вияв творчості дитини, що є природним, не заважати їй у самовираженні, розвивати, підтримувати, заохочувати допитливість дітей, їх пошукові дії, оригінальність рішень, вихід за межі зразка, всебічний розвиток якостей, специфічних для творчості, навчати прийомів творчої діяльності у дошкільному віці. Щоб формувати навички творчої діяльності, потрібно розвивати вміння бачити проблеми, ставити запитання, висувати гіпотези, давати визначення понять, класифікувати, спостерігати, експериментувати, робити висновки та умовиводи, структурувати матеріал, доводити й захищати свої ідеї [71, с. 132].

На думку О. Кононко, важливою умовою розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, є організація безпосередньої діяльності з вихованцями, спрямованої на вирішення завдань основних етапів творчого процесу:

- виникнення у дитини відчуття неясності чогось (поява проблеми);

- виникнення ряду запитань до дорослого, однолітків, самого себе;

- виділення значущих для успішного розв'язання проблеми елементів, диференціація головного і другорядного;

- усвідомлення проблеми; формулювання гіпотези;

- пошук і знаходження рішення [41, с. 5].

За свідченням Т. Позняк, дослідженнями ряду психологів доведено, що продуктивному творчому мисленню дітей дошкільного віку сприяє оволодіння спеціальними способами, до яких належать: виділення протилежних властивостей, пошук аналогій, асоціювання понять, ставлення запитань, переформулювання, генерування ідей, зміна альтернативи, комбінування та інші. Деяким з цих способів можна навчити дитину вже у віці 5-7 років. Основний шлях формування творчих здібностей у дошкільників полягає у створення доступних для них проблемних ситуацій, постановці творчих завдань, формуванні евристичної структури досвіду дитини й засобів її діяльності, котрі сприяють самостійному пошуку [64, с. 99].

На думку В. Лучанської, основа успіху дітей дошкільного віку у вирішенні творчих завдань полягає у високорозвиненій здатності вихованців здійснювати певні маніпуляції з поняттями, образами, ідеями у свідомості, де найголовнішим компонентом психологічного механізму поведінки людини є високий розвиток внутрішнього плану дій особистості. Також доведено, що успішність розв'язання творчих завдань дошкільниками залежить, насамперед від засобів мислення дитини: комплексних і циклічних уявлень, образів включення. В комплексних уявленнях предмет відображається в сукупності різних його властивостей. Циклічні уявлення відображають послідовні зміни об'єктів і явищ, що лежить в основі передбачення майбутніх станів об'єкта, який змінюється. Це дає змогу успішно оперувати наявними знаннями та творчо їх використовувати в різних ситуаціях [54, с. 155].

За переконанням Ю. Демченко, О. Нікітіної, цілеспрямований та організований процес розвитку творчих здібностей дітей передбачає

використання різних методик, що спрямовані на розвиток рушійних сил творчості – гнучкості та оригінальності думки, творчої активності дошкільників [26, с. 341].

Серед шляхів розвитку творчих здібностей дошкільників С. Архипова та Н. Кушнірик виділяють найбільш ефективними проведення різноманітних пізнавальних, розвивальних, трудових творчих завдань, що передбачають нестандартне виконання [3, с. 47]. Т. Андрющенко вважає, що розвиток творчих здібностей дошкільників має забезпечуватися в різних видах дитячої діяльності, як ігрової – так і рухливої [2, с. 140].

Н. Дудник зауважує, що діти дошкільного віку, працюючи над творчими завданнями, перетворюють гру на захоплюючу пошукову, аналітичну діяльність [32, с. 206].

За свідченням А. Кошель, В. Кошель, велике зацікавлення викликають у дітей ігри на розвиток асоціативного та діалектичного мислення. Перетворюючий характер творчої діяльності дитини у освітньому процесі дозволяє їй побачити результати своєї участі в ній, оскільки ця діяльність направлена на активне оперування знаннями і на збагачення новими засобами для отримання вищих результатів. Ця характеристика діяльності володіє не тільки зовнішніми, але і внутрішніми стимулами розвитку, зміцнюючими прояви творчої активності як мотиву творчої діяльності [43, с. 54].

Вагомого значення у розвитку творчої активності дошкільнят С. Архипова та Н. Кушнірик надають ігровій організації занять з дітьми. Вони вважають, якщо будь-яку справу дитини розглядати як своєрідну гру-творчість, то у ній будуть розвиватися такі важливі характеристики творчості, як: швидкість думки; гнучкість мислення; оригінальність; розробленість; сміливість; допитливість [3, с. 47].

На думку В. Кузьменко, ефективним чинником розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку є ігрові ситуації [45]. З цією метою дослідниця радить застосовувати такі ігрові ситуації: «На що схоже?»,

«Відгадай на дотик (в піску)», «Що можна з цим зробити?», «Чим це було раніше?», «Перетвори фігури на різні предмети», «Для кого буде це?» тощо. У процесі організації таких ситуацій діти спроможні розглянути окремі елементи предметів та явищ, співвіднести їх між собою, відгадувати, уявляти, завершувати зображення, фантазувати, висловлювати власну думку, пропонувати різні способи застосування предметів [45].

На думку Ю. Демченко, О. Нікітіної, реалізувати завдання з розвитку творчих здібностей дошкільників можна за допомогою проведення з дітьми спеціально розроблених творчих завдань, вправ, ігор, що розвивають пізнавальні процеси, активізують уяву та зосереджують увагу на формуванні творчого мислення дітей. Ефективними також є спеціальні творчі прийоми, які можна використовувати під час звичайної прогулянки з дошкільниками Наприклад:

- «побачити новий образ» (на що схожа хмарка або камінчик, викласти з гілочок фігуру);

- використання гіпотетичних можливостей (що можна побачити, якщо стати таким високим як дерево?);

- завершення історій (дорослий починає складати розповідь, а дитина продовжує)» [26, с. 341].

За ствердженням дослідниць Ю. Демченко, О. Нікітіної, систематичне використання вказаних приймів як під час прогулянок, так і в ході занять сприяє розвитку творчого мислення і творчих здібностей дітей дошкільного віку [26].

Н. Портницька називає такі провідні передумови розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в ігровій діяльності:

– високий рівень мовленнєвого контролю за діяльністю та широкий досвід виконання аналогічних діяльності, що створює умови для швидшого оволодіння змістом діяльності та переходу до творчих дій;

– усвідомлення дошкільниками операційно-когнітивного компонента здібностей та розумових операцій, що відбувається за допомогою вербального контролю і сприяє розширенню спектру творчих здібностей.

– узгодження діяльнісного та соціального компонентів здібностей у ситуації розузгодженості їх змістового наповнення [65, с. 114].

Для розвитку творчих здібностей дошкільників в ігровій діяльності, на думку І. Білої, вкрай необхідні цілеспрямованість, вміння планувати свою діяльність, проявляти критичне ставлення до своєї роботи та роботи ровесників. Важливим є аналіз проміжних результатів, що сприяє переконанню в необхідності дотримуватись послідовності дій й спонукає до самоконтролю. Коли дитина доходить до проміжного результату, дорослий звертає увагу на наступний, нагадує, що потрібно робити. Поступово потреба у зіставленні проміжних результатів під керівництвом дорослого відпадає [6, с. 36].

Також за свідченням І. Білої, важливим фактором в організації розвивальної роботи з формування творчих здібностей дошкільників в ігровій діяльності є те, що діти знаходяться в колективі ровесників. Поєднання індивідуальних та колективних форм роботи дозволяє організувати змістовне спілкування дітей. Діалогічна форма спілкування з дітьми передбачає обговорення різних варіантів виконання завдання й забезпечує дітям можливість вчитися в інших дітей, усвідомлювати як власні маленькі відкриття, так і відкриття інших. В колективі створюються широкі можливості для активного впливу дітей один на одного, і якщо ці можливості правильно використовуються вихователем, то ефект навчання набагато більший, ніж тоді, коли дорослий працює з однією дитиною. Колективні форми роботи сприяють також розвитку контрольно-оцінних дій дошкільників, мотиваційного компонента творчої діяльності дошкільників, моральних якостей та комунікативних умінь, що забезпечують формування у них життєвої компетентності [6, с. 36].

Цікавим і корисним методом, що використовується в процесі розвитку творчих здібностей дошкільників, є **художнє слово,** а саме:

- читання художньої літератури, розповідання казок, легенд, прислів'їв, які сприятимуть розвитку їх допитливості, творчих здібностей;

- загадування загадок, використання ігрових прийомів – отримання листів-скарг від мешканців саду, лісу, що стимулюють дітей замислюватися про допомогу живим істотам і охорону природи;

- усвідомленому засвоєнню знань сприяє включення елементів дослідів в інтелектуальні та дидактичні ігри екологічного спрямування: «Послухай «серце» дерева», «Зимові таємниці», «Екологічна етика» [76, с. 140].

Поруч із засобами художнього слова, які ефективно використовувати для розвитку творчих здібностей дошкільників, О. Гевко рекомендує педагогам використовувати гру, активізацію дітей у творчому розповіданні, продовжуванні та придумуванні дітьми казок, використання творчих завдань, творче вираження малят в образотворчому, музичному, театралізованому мистецтві і драматизації [19, с. 99]. На думку О. Гевко, «для розвитку творчих здібностей дошкільників ефективними інструментами є такі форми занять: заняття-гра, заняття-подорож, заняття-зустріч, заняття-казка, заняття-пригода та ін.» [19, с. 99].

Як вказує Н. Гетман, вихователі та психолог ЗДО повинні заохочувати творчий підхід дітей дошкільного віку до вирішення будь-якої проблеми. При цьому, на думку дослідниці, розвиток творчих здібностей дітей тісно пов'язаний з формуванням діалектичного мислення і тому необхідно створити каталог ігор та вправи на формування діалектичного мислення, які можуть бути використані для розвитку творчих здібностей [20].

Також Н. Гетман зазначає, що для розвитку творчих здібностей старших дошкільників варто застосовувати засоби театралізованої діяльності. Відповідно до цього необхідно створити таке середовище, яке б забезпечувало різноманітну театралізовану діяльність із врахуванням індивідуальних здібностей дітей; систематизувати засоби і методи

театрально-ігрової діяльності; сформувати практичний матеріал для кожної вікової групи; підібрати ігри, вправи, творчі завдання на розвиток уваги, творчої уяви і фантазії. Також бажано оформити кімнату казок, де були б зібрані створені руками педагогів різноманітні види театру, декорації, костюми, реквізит [20].

Одним з механізмів розвитку творчих здібностей дитини є **залучення її до активної практичної діяльно**сті. Зокрема, сучасні науковці Ю. Грицкова [24], С. Ладивір [49], Т. Піроженко [63] та ін. підкреслюють роль продуктивних видів діяльності як засобів розвитку творчих здібностей дошкільників. У праці Ю. Грицкової відзначено, що формування у дітей дошкільного віку творчих здібностей відбувається у різних видах діяльності – образотворчій, музичній, художньо-мовленнєвій та ігровій. Все це сприяє розвитку творчого потенціалу дошкільнят [24, с. 107].

Вагомого значення у розвитку творчих здібностей дошкільників С. Добринська надає умовам і вдалому вибору засобів художньо-творчої діяльності дітей, зокрема, вона наголошує на важливості:

1) створення емоційно насиченого середовища;

2) проведення ігор на засвоєння певних знань і оволодіння зображальними навичками та вміння;

3) вправляння у різних видах образотворення, використання технік арт-терапії у психологічних заняттях з розвитку творчих здібностей дітей;

4) самостійній образотворчій діяльності дитини [30, с. 9].

Важливою вважаємо думку Л. Шульги, яка вказує, що «успішність розвитку творчих здібностей дошкільників безпосередньо залежить від організації освітнього розвивального простору ЗДО, залучення дітей до художньо-творчої діяльності з опорою на їхній власний досвід, знання, вміння і навички, а також психічні властивості» [82, с. 209].

Т. Андрющенко вважає, чим раніше дитину навчити спостерігати, пояснювати незвичайне, дивуватися оточуючим явищам, предметам, експериментувати, тим ґрунтовніше можна підготувати її до прояву власне

креативних здібностей. Бажано, щоб дитина не тільки фантазувала, а й спрямовувала свою фантазію, творчі здібності на вирішення різноманітних завдань. А задля цього важливо забезпечити їй розвивальне середовище. Тому в групових кімнатах, на думку Т. Андрющенко [2], доцільно створювати центри природничо-дослідницької, театралізованої, образотворчої, ігрової, рухової, трудової, навчальної діяльності. Необхідно, щоб всі наявні матеріали цих центрів завжди були доступними для дитини. І не важливо при цьому, яким чином дитина їх використовуватиме: за прямим призначенням чи якось інакше. Головним є факт дії, власне експериментування, пізнання властивостей, способів дії з Тим чи іншим предметом або матеріалом. Доцільно, щоб можливість творити була надана дітям і в приміщенні, і на подвір'ї [2, с. 140-141].

За свідченням Л. Лохвицької, вдало організоване й забезпечене навчально-ігрове середовище у ЗДО дає можливість:

- здійснювати виховання і навчання (у нашому випадку, творчий розвиток), орієнтуючись на конкретну особистість;

- об'єднувати дітей у групи за здібностями;

- заохочувати дошкільників до досліджень, випробувань власних ідей через різноманітні матеріали;

- розвивати здатність дітей здійснювати власний вибір, що сприяє становленню їх самостійності та ініціативності, розвитку творчих здібностей [52, с. 65].

Для розвитку творчих здібностей дітей, на думку О. Жигайло, варто забезпечувати сприятливі умови в освітньому середовищі і на психологічних розвивальних заняттях:

- насамперед, важливе створення потрібної атмосфери. Для творчого розвитку дітей недопустимий педагогічний натиск, підвищений голос педагога;

- створення атмосфери, спонукаючої дитину до творчості, «емоційні погладжування», до яких належать звернення до дитини на ім’я, збереження педагогом доброзичливої інтонації, заспокійливі або підбадьорюючі дотики;

- бачення кожної дитини, індивідуальний підхід до кожного дошкільника, надання йому допомоги і підтримки в процесі творчості;

- попереднє планування цікавого змісту занять, що спонукає дитину до творчості (незвичайний поворот сюжету, сумісне емоційне переживання, нестандартні прийоми чи нетрадиційні техніки малювання) [34, с. 399].

До психологічних прийомів активізації інтересу дітей до творчості, відноситься створення ситуацій успіху, сутність яких полягає в підтримці, повазі до дитини, залученні до творчості. За А. Кошель [42], існують такі прийоми створення «ситуації успіху», що мотивують дітей до розвитку творчих здібностей:

- «лінія горизонту» – психолог схвалює, немовби підхоплює початковий успіх дитини, пропонує повторити завдання на складнішому рівні, наче віддаляючи лінію горизонту;

- «авансування» – психолог заздалегідь індивідуально виконує з дитиною завдання, яке вдається їй складно, а потім на занятті дає схоже завдання, яке дитина виконує самостійно і при цьому відчуває успіх;

- «радість групи» – це навіювання дитині віри в себе, однолітки хвалять, позитивно відгукуються про будь-яке, навіть незначне досягнення дитини [42, с. 71-72].

Крім того, для розвитку творчих здібностей дошкільників доцільним є використання тренінгових занять в роботі з обдарованими дітьми для розвитку їх творчих здібностей. Саме тренінгові заняття забезпечують ефективне використання різних педагогічних методів за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери та спрямовуються на сформування навичок і життєвих компетенцій. Тренінги формують вміння продуктивної взаємодії, актуалізують процес психологічної позитивної само перебудови [75, с. 680].

Однією з умов ефективності розвитку творчих здібностей дітей є тісна співпраця ЗДО з батьками дошкільників**.** У праці І. Кондратець та О. Вязовської вказано, що «важливою умовою розвитку творчих здібностей дітей є організація цілеспрямованої діяльності вихованців у ЗДО та сім'ї. Ця робота має бути спрямована на: збагачення дітей яскравими враженнями; забезпечення емоційно-інтелектуального досвіду, який служить основою для виникнення задумів і є матеріалом, необхідним для роботи уяви» [39, с. 65]. Саме єдина позиція вихователів ЗДО і батьків, постійна взаємодія між ними, розуміння перспектив розвитку дітей становлять передумову для розвитку дитячої творчості, активізації творчих здібностей дітей.

Американський психолог Джон Гауен надає цілу серію корисних порад батькам, які переймаються розвитком творчих здібностей дитини. Він зазначає, що в родині потрібно підтримувати необхідну для творчості атмосферу, допомагати дитині долати непорозуміння з боку дорослих, негативну реакцію ровесників. «Чим ширше ми відкриваємо можливості для конструктивної творчості, тим більш щільно затуляються клапани деструктивної поведінки, – зазначає Дж. Гауен. Дитина, яка позбавлена позитивного творчого виходу, може направити свою творчу енергію в зовсім небажаному напрямку» [62, с. 120].

Відповідно до вищевказаного, на думку Т. Позняк, завдання батьків – направляти і підтримувати інтерес дошкільника до гри, ставити перед ним завдання, що потребують активної роботи думки і дій для їх розв'язання [64, с. 99].

Як вказує Т. Позняк, для розвитку творчих здібностей, креативності необхідно мати вольові якості, які виховуються в родині з більш жорсткими умовами. Можна бути творчою особистістю, але не досягти ніяких результатів при відсутності внутрішньої витримки, волі і підтримки ззовні. Для творчої самореалізації дитині необхідна психологічна свобода і відчуття психологічної безпеки. Батьки повинні навчити дитину відстоювати свої оригінальні погляди, долати не розуміння оточуючих, розвивати мотивацію

досягнення, ціннісні орієнтації, що дають змогу реалізувати творчі рішення. Відсутність творчих здібностей у дитини дошкільного віку, на думку Т. Позняк, найчастіше є наслідком авторитарної, жорсткої системи виховання, що подавляє структури власного «Я» дитини, які здатні протистояти тиску середовища. Особливо небезпечно, якщо це відбувається до «першого народження особистості», приблизно в трьохрічному віці [64, с. 100].

На думку І. Мельник, процес творчого виховання, розпочатий у закладі дошкільної освіти, сім'я продовжуватиме і розвиватиме далі, а включення її у творчий процес позитивно впливатиме на стосунки батьків і дітей, на творчий, моральний естетичний розвиток дитини. Максимально позитивний ефект виховання може бути досягнутий тоді, коли «вектори суспільного та батьківського впливу збігаються і є творчими за своєю сутністю» [55, с. 260].

Отже, для формування і розвитку творчих здібностей дошкільників важливою є цілеспрямована психолого-педагогічна робота, що включає: збагачення знань дітей про навколишній світ; активізацію їх інтересу до пізнання нових відомостей та творчої їх обробки; створення сприятливого розвивального простору. Також для розвитку творчих здібностей дошкільників важливим є проведення з дітьми різних видів діяльності: ігрової (словесні, рухливі, сюжетно-рольові, ігри-театралізації), конструкторсько-будівельної діяльність, художньо-продуктивної роботи, психологічних вправ для розвитку позитивного самоставлення та емоційного благополуччя.

До важливих умов розвитку творчих здібностей дошкільників відноситься тісна співпраця з батьками дітей, які мають змогу продовжити вдома заняття з дітьми творчими видами діяльності, забезпечують емоційний комфорт, і забезпечують творчий, моральний естетичний розвиток.

Висновки до першого розділу

До основних завдань дошкільної ланки освіти відноситься творча активізація дітей, стимулювання розвитку їх творчих здібностей, всебічний розвиток дітей. Творчі здібності дітей визначаються як індивідуально-психологічні здібності, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Насамперед, творчі здібності дітей дошкільного віку пов’язані зі створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності (у доступних дітям вікових межах).

Творчі здібності дітей формуються на основі задатків у процесі засвоєння і творчого застосування знань і навичок. Творчі здібності зумовлюють формування в особистості такі психологічні якості, як уява, цілеспрямованість, наполегливість самодисципліна,, працелюбність, сила волі та ін. Важливими характеристиками творчості, що забезпечують розвиток творчих здібностей дошкільників, є: швидкість думки; гнучкість мислення; оригінальність; розробленість – уміння генерувати ідеї, а й творчо розробляти їх; сміливість – здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності; допитливість – відкритість та інтерес до всього нового.

Дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей, діти цього віку надзвичайно допитливі, у них є велике бажання пізнавати навколишній світ. У них поступово формуються необхідні характеристики, які дають змогу творчо опрацьовувати інформацію та застосовувати її для вирішення різних проблем, вдосконалюються процеси мислення, стає кращою увага і пам'ять, збагачуються знання про оточуючий світ. А ще вони мають широкі знання та запас слів, велику працездатність і не мають внутрішнього критика, який породжує скутість, ускладнює творчість. Це є передумовами формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

До показників сформованості творчих здібностей у дошкільників відносяться: чутливість до проблем, відкритість новим ідеям; схильність

змінювати стереотипи, відмовлятися від стандартних рішень; швидкість мислення, формування аналогій, асоціацій; вміння продукувати нові ідеї; пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності; здатність прогнозувати, передбачати, робити припущення тощо.

Для формування і розвитку творчих здібностей дошкільників важливою є цілеспрямована психолого-педагогічна робота, що орієнтована на збагачення знань дітей про навколишній світ, активізацію їх дослідницького та пошукового інтересу до пізнання нових знань, творчої їх обробки. Важливою умовою розвитку творчих здібностей дошкільників є створення сприятливого розвивального простору в групі дитсадка, забезпечення належного яскравого оформлення та необхідного ігрового і дидактичного матеріалу в куточках, доступного для самостійних ігор дітей.

Також доцільними у розвитку творчих здібностей дошкільників є ігри (рухливі, дидактичні, сюжетно-рольові, ігри-театралізації); конструкторсько-будівельна діяльність, художньо-виконавча робота (малювання, ліплення, які можна вводити в психологічні заняття з дітьми); вправи для розвитку позитивного самоставлення та емоційного благополуччя, що надихають дитину творити, використовувати нетрадиційні способи вирішення різних пізнавальних завдань. При роботі з художнім словом застосовуються читання та обговорення оповідань, казок, інсценізація улюблених казок, а також складання власних казкових історій. Із використанням засобів арт-терапії діти вчаться розпізнавати та відтворювати власні емоційні стани і настрої, передавати на папері свої фантазії, наділяти їх чарівними властивостями.

Однією зважливих умов розвитку творчих здібностей дошкільників є співпраця з батьками дітей, які можуть продовжити вдома заняття з дітьми творчими видами діяльності, забезпечують емоційний комфорт і сферу для творчого виявлення здібностей дітей.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

2.1. Методи та організація дослідження

Для визначення особливостей розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку вважаємо доцільним провести експериментальне дослідження, яке б дозволило зробити висновок про наявний рівень сформованості творчих здібностей дітей та запропонувати заходи психологічного супроводу їх розвитку. Для цього варто обґрунтувати категоріальний апарат дослідження, що включає мету, завдання, методи і методики його проведення.

Метою експериментального дослідження є практично дослідити психологічні особливості творчих здібностей дітей дошкільного віку, що включає виконання наступних завдань:

- діагностичне обстеження стану сформованості творчих здібностей дошкільників;

- розробка та апробація психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку;

- перевірка ефективності проведеної психологічної роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

У процесі виконання поставлених завдань виділено наступні етапи проведення експериментального дослідження, на кожному з яких виконано таку науково-дослідницьку роботу:

1. Констатувальний етап: визначено вибірку опитуваних дітей та їх вихователів, обрано психодіагностичні методики; проведено опитування дошкільників та педагогів; проаналізовано дані щодо стану розвитку творчих здібностей дітей;

2. Формувальний етап: розроблено психологічну програму для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, яку впроваджено в роботу практичного психолога ЗДО із дітьми експериментальної групи;

3. Контрольний етап: проведено повторне опитування дошкільників та їх вихователів за обраними раніше психодіагностичними методиками; проаналізовано результати контрольного обстеження стану розвитку творчих здібностей дітей; на основі порівняння даних констатувального і контрольного етапів дослідження підтверджено ефективність проведеної психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Вибірку опитуваних склали: 2 групи дітей дошкільного віку, які відвідують старші групи «Струмочок» і «Ромашка» (по 30 дітей). Вік опитуваних на момент проведення дослідження був від 5,5 до 6 років. Також було опитано вихователів обох старших груп для уточнення стану розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

В психології актуальною є проблема встановлення, підбору, вироблення адекватних ефективних емпіричних інструментів дослідження творчих здібностей особистості в різних проявах та на різних вікових етапах онтогенезу індивідів [54, с. 155].

Вибір методів і методик дослідження творчих здібностей дошкільників обґрунтовується методологічною основою даного процесу. За свідченням О. Нечаєвої, у психологічній літературі існує два погляди щодо діагностичного визначення творчості. Перший опирається на систему єдиної оцінки, тобто передбачає оцінку діагностичних результатів обстеження дитини за конкретною методикою. Другий підхід – базується на комплексному оцінювання, що передбачає велику кількість діагностичних процедур (тестування, опитування батьків і вихователів). Однак, на думку О. Нечаєвої, навіть достатньо кваліфіковане використання валідних психодіагностичних тестів не гарантує відсутності прорахунків і недоліків при визначенні творчих здібностей дітей. Насамперед це пов’язано це з тим,

що жодна з діагностичних методик враховує всіх видів творчості (художньої, музичної, вербальної, технічної, математичної та ін.). Відтак не можна перебільшувати можливості діагностичних методик і недооцінювати роль не експериментального вивчення стану розвитку творчих здібностей дітей [59].

На думку С. Шандрук, для підвищення якості тестування творчих здібностей дітей необхідне дотримання основних параметрів творчого розвивального середовища, як:

- відсутність обмежень часу при дослідженні творчих здібностей дітей;

- нівелювання мотивації досягнення в конкретній ситуації дослідження;

- уникання створення ситуацій змагальної мотивації серед дітей та відмова від критики дій дошкільників;

- уважний підбір інструкцій для дослідження, уникання у завданні жорсткої установки на творче самовиявлення дітей [78, с. 133].

Отже, умови творчого середовища створюють можливості прояву творчих здібностей, водночас високі показники діагностичного обстеження чітко виявляють творчих особистостей. У той же час низькі прояви за даними обстеження не свідчать про відсутність творчих здібностей в опитуваної дитини, тому що творчі прояви спонтанні і не піддаються довільній регуляції.

Внаслідок визнання недостатності традиційних тестів діагностики творчих здібностей відбувається підвищення інтересу до інших методів діагностики. Щоб зробити висновок стосовно наявності чи відсутності у дитини творчих можливостей, необхідно виявити те сполучення психологічних властивостей, яке притаманне саме їй, тобто потрібна цілісна характеристика, яка може бути отримана шляхом цілеспрямованого спостереження. Перевага спостереження в тому, що воно може відбуватися в природних умовах і надавати величезну кількість додаткової інформації.

Як зазначає В. Тарченко, творчі здібності дитини важливо спостерігати і вивчати у розвитку. Для їх оцінки необхідно досить тривале спостереження змін, які виникають при переході від одного вікового періоду до іншого,

систематичне спостереження за досліджуваним впродовж декількох років (лонгітюдне дослідження). Вивчення може продовжуватися безперервно (кожного дня), а може бути з перервами («зрізи») [77, с. 45].

Відтак методики діагностики творчих здібностей спрямовані, насамперед, на фактичне визначення творчих особистостей у конкретній вибірці дітей на момент проведення дослідження. Розкривши особливості діагностики творчих здібностей особистості, варто вказати на вибрані методики дослідження.

Під час емпіричного дослідження використано такі **психодіагностичні методики:**

- Методика діагностики універсальних творчих здібностей дошкільників «Сонце в кімнаті» (В. Синельников, В. Кудрявцев) (додаток А);
- Методика «Домалюй» (модифікована методика Е.Торренса «Намалюй картинку») (додаток Б);
- Методика «На що схоже?» (модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю») (додаток В);
- Опитувальник креативності Д. Джонсона (для спостереження за поведінкою дітей або для оцінки творчих здібностей дітей) (додаток Г);
- Завдання «Вивчення творчої уяви» (за І. Гоян, А. Палій) (додаток Д).

Методика діагностики універсальних творчих здібностей дошкільників «Сонце в кімнаті» (В. Синельников, В. Кудрявцев) (Додаток А) призначена для виявлення здібностей дітей до перетворення «нереального» в «реальне» у контексті заданої ситуації шляхом усунення невідповідності. При проведенні індивідуального опитування дітей пропонували їм картинку із зображенням кімнати, в якій знаходиться людина і сонце; олівець. Показуючи дитині картинку, супроводжували її такими словами: «Я даю тобі цю картинку. Подивися уважно і скажи, що на ній намальовано». Після перерахування деталей зображення (стіл, стілець, людина, лампа, сонечко і т. д.) давали таке завдання: «Правильно. Однак, як бачиш, тут сонечко намальовано в кімнаті. Скажи, будь ласка, так може бути

або художник тут щось наплутав? Спробуй виправити картинку так, щоб вона була правильною». Користуватися олівцем дитині не обов'язково, вона може просто пояснити, що потрібно зробити для «виправлення» картинки [50].

У ході обстеженні ми оцінювали спроби дитини виправити малюнок, використовуючи 5-бальну систему: 1 б. – відсутня відповідь, дитина не приймає завдання («не знаю», «нічого виправляти не потрібно»); 2 б. – формальне усунення невідповідності («стерти, зафарбувати сонечко»); 3 б. – змістовне усунення невідповідності, дитина дає просту відповідь («намалювати в іншому місці», «сонечко треба малювати на вулиці»); 4 б. – дитина дає складну відповідь і пропонує переробити малюнок «зробити з сонечка лампу»; 5 б. – дитина дає конструктивну відповідь (пропонує відокремити не правильно зображений елемент, наприклад, «зробити картинку», «намалювати вікно», «зробити із сонечка лампу», «посадити сонечко в рамку» тощо).

Методика «Домалюй» (модифікована методика Е.Торренса «Намалюй картинку») (додаток Б) спрямована на визначення творчих здібностей дітей, діагностує креативні мисленнєві тенденції старших дошкільників, їх особливості. Суть завдання полягає в наступному: дитині дають контур, форму краплі та кольорові олівці й просять її обвести форму та домалювати до неї малюнок, оригінально зобразити будь-які відомі об’єкти.

Для успішного виконання даного завдання методики «Домалюй» необхідні яскраві образні уявлення, активне володіння цим образним багажем психіки, вміння «перенести» образи пам'яті на наочний рівень.

Створення задуму і його втілення є досить важким процесом для дітей і залежить не тільки від наявності розвинутих мисленнєвих процесів, зокрема від уміння знаходити аналогії, а й від умінь і навичок, набутих у процесі оволодіння різними видами продуктивної діяльності. Контур-форма, що є у даному випадку предметом-стимулом до пошуку аналогів, виступає й

засобом вивчення та формування навичок образотворчої діяльності [10, с. 34-35].

Оцінка результатів виконання завдання здійснюється за такими критеріями: *продуктивність* (легкість) творчих здібностей; *варіативність*; *оригінальність* зображених образів. Для визначення загальної оцінки рівня розвитку творчих здібностей дошкільників бали, отримані за продуктивність (легкість), варіативність та оригінальність підсумовуються. Максимальна оцінка – 30 балів. Рівень розвитку креативних здібностей визначається за кількістю балів: «низький – 0-10 балів», «середній – 11-20», «високий – 21-30».

Методика «На що схоже?» (модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю») (Додаток В) відрізняється особливістю стимулів (вони візуальні) й відноситься до серії вербальних. У ході спостереження дитині пропонують знайти аналоги до об’єктів, тобто придумати, на що схожий об’єкт-стимул.

З метою кращого об’єктивного простеження індивідуальних особливостей розвитку дітей визначення рівня творчих здібностей проводиться в індивідуальній формі. Це передбачає можливість усунення впливу ускладнюючих умов об’єктивного та суб’єктивного характеру, об’єктивного аналізу рівня та динаміки розвитку мисленнєвої стратегії кожної дитини.

З допомогою цієї методики аналізується процес пошуку аналогій до невербальних стимулів, з’ясовуються також особливості прояву креативних здібностей, визначається рівень їх розвитку [81, с. 39].

Аргументом проведення даного завдання є те, що у старшого дошкільника переважає наочно-образне мислення, а безпосереднє спостереження живої природи має суттєвий вплив на прояв та розвиток його творчих здібностей. Щоб розумові вправи привели до справжньої мети – розвитку творчих здібностей дитини – необхідно, щоб думка не відривалась від практики, від живого досвіду. Основою правильного формування творчих

здібностей дітей є вивчення природи креативності в усіх її проявах. Загалом весь запас знань, які людина здобуває за допомогою відчуттів, є результатом уважного ставлення до світу природи, людських відносин. Вікові можливості пізнання оточуючого світу загострюють потребу постійного наочно-дійового спілкування з об'єктами споглядання. Природа розвитку творчих здібностей забезпечує необхідну умову сенсорного сприймання предмета вивчення, дитині надається можливість зорового спостереження, дотикового відчуття об'єкта, що вивчається, слухового сприймання, і, як наслідок, виникає потреба творити [81, с. 38-40].

Ця методика з'ясовує також інші особливості пошуку аналогій старших дошкільників, зокрема виявляє підстави для пошуку ними аналогій: пошук подібності за структурою, функцією чи принципом. Критерії оцінювання рівня розвитку креативних здібностей дошкільників: продуктивність (легкість), варіативність, оригінальність образів-аналогів. Узагальнені результати за усіма критеріями дають підстави для аналізу рівня розвитку творчих здібностей дошкільників. Максимальна кількість балів – 200; «0-50 балів – низький рівень аналогізування», «51-100 – середній», «101-200 – високий» [81, с. 40].

Опитувальник креативності Д. Джонсона призначений для проведення спостереження за поведінкою дітей та для оцінки творчих здібностей дітей.

Для оцінки творчих здібностей дітей за цим опитувальником дорослому (педагогу чи психологу) пропонується спостерігати за соціальними взаємодіями дітей у навчальному процесі, під час виховних заходів, у позанавчальному ігровому середовищі.

Пропонується дотримуватися інструкції, за якою слід оцінити зазначені у бланку опитувальника характеристики творчого прояву дитини. При оцінюванні слід використовувати п'ятибальну шкалу: 1 – ніколи, 2 – рідко, 3 – іноді, 4 – часто, 5 – постійно.

При обробці результатів підраховується сума балів:

8-16 балів – низький рівень творчих здібностей особистості.

17-29 балів – середній рівень

30-40 балів – високий рівень.

Характеристиками творчої особистості за опитувальником Д. Джонсона є те, що дитина відчуває тонкі суперечності світу, має чутливість до проблем; здатна висувати значну кількість ідей; пропонує різні варіанти вирішення проблем. Володіє розвиненою уявою, почуттям гумору, відрізняється нестандартною поведінкою, яка корисна для рішення проблеми (винахідливість і продуктивність). Проявляє впевненість у своєму рішенні, здатна взяти на себе відповідальність за нестандартну позицію, думку, що сприяє рішенню проблеми [29].

Завдання «Вивчення творчої уяви» (за І. Гоян, А. Палій) передбачає діагностику розвитку уяви дітей за допомогою послідовного пред'явлення їм декількох картинок, на основі яких опитувана дитина має скласти казку.

У результаті оцінюється оригінальність кожної казки за такими показниками:

1) наявність сюжету, задуму казки, її відповідність назві, плану чи картинці, героям;

2) характер переробки і перетворення образів сприймання чи пам'яті, особливості їх комбінування при відтворенні образів і образних ситуацій;

3) повнота і деталізація викладу;

4) кількість відтворених образів і образ ситуації;

5) емоційна насиченість змісту казки;

6) словесне позначення зовнішнього вигляду персонажів, обстановки, обставин здійснення дій.

За отриманими балами робляться висновки про рівень розвитку уяви дітей: 10 балів – дуже високий; 8-9 балів – високий; 5-7 балів – середній; 3-4 бали – низький; 0-2 бали – дуже низький [22, с. 111].

Процедура дослідження передбачала проведення опитування дітей, їх вихователів протягом двох навчальних тижнів та обробку результатів

протягом одного тижня з моменту отримання всіх результатів. Під час виконання завдань методики дітьми значних труднощів із розумінням інструкції не спостерігалося, всі діти більш-менш успішно справилися із завданням. Опрацювання результатів опитування відбувалося за допомогою **методів** якісного та кількісного аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, табличного відображення даних експериментального дослідження.

Під час виконання завдань методики діти намагалися відповідати швидко, іноді плутаючи слова, але в загальному вигляді всі справилися із завданнями.

2.2. Аналіз та інтерпретація дослідження

Представимо результати опитування дітей старшого дошкільного віку, отримані на констатувальному етапі дослідження стану розвитку їх творчих здібностей. Для діагностики творчих здібностей дітей дошкільного віку було залучено достатньо психологічних засобів та інструментів, на основі яких можна зробити висновок про прояв того чи іншого рівня творчості дошкільників. Представимо отримані результати за кожною з проведених психодіагностичних методик.

Використовуючи методику діагностики універсальних творчих здібностей дошкільників «Сонце в кімнаті» (В. Синельников, В. Кудрявцев), отримали такі результати опитування дітей старшого дошкільного віку (рис. 2.1.).

При складній відповіді про нестандартну зміну не відповідності на малюнку робили висновок про високий рівень розвитку творчих здібностей у дошкільників. 16,7% дошкільників пропонували «переробити малюнок», «намалювати вікно і наче через нього видно сонечко», «додати до сонечка квіточку і хай це буде картина на стіні». Такі відповіді вказували на досить розвинені мисленнєві процеси та уяву дітей, що може свідчити про високий рівень розвитку їх творчих здібності.

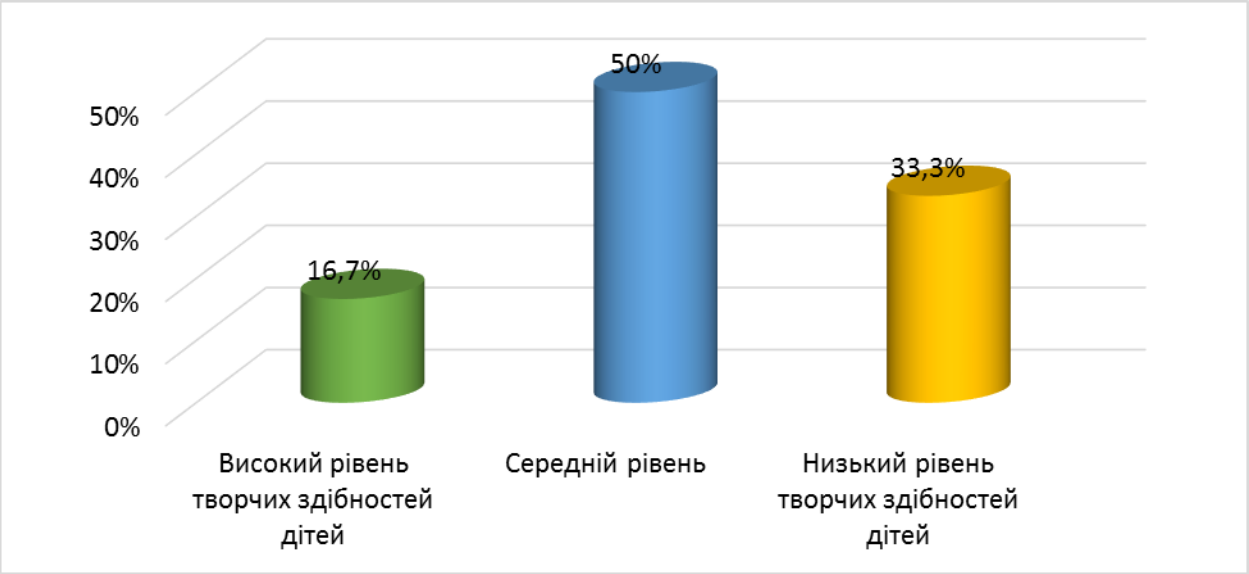

Рис. 2.1. Рівні розвитку творчих здібностей дітей за методикою В. Синельникова, В. Кудрявцева

При змістовному усуненні невідповідності, а саме наданні простої відповіді, наприклад «можна намалювати в іншому місці», «сонечко має бути на вулиці», визначали середній рівень творчих здібностей». Такі результати отримали 50% дітей, тобто половина дошкільників справилися на середньому рівні із творчим завданням методики.

Коли дошкільники не давали відповіді або говорили «не знаю, як виправити», «картинку виправляти не потрібно», або ж пропонували формальне усунення невідповідності – «сонечко треба стерти, зафарбувати», визначали низький рівень розвитку творчих здібностей. Такі результати було отримано у 33,3% дітей, отже, третина дошкільників мають низький рівень розвитку творчих здібностей та потребують психологічної розвивальної роботи з їх підвищення.

За результатами виконання завдання дітьми двох старших груп зробили висновок про високий, середній та низький рівні розвитку творчих здібностей дошкільників (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Рівні розвитку творчих здібностей дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою В. Синельникова, В. Кудрявцева

Рівні творчих здібностей	Всього дітей (n=60)		Група «Струмочок» (n=30)		Група «Ромашка» (n=30)	
	n	%	n	%	n	%
Високий рівень творчих здібностей дітей	10	16,7%	4	13,3%	6	20%
Середній рівень	30	50%	14	46,7%	16	53,3%
Низький рівень творчих здібностей дітей	20	33,3%	12	40%	8	26,7%

Високий рівень творчих здібностей виявлено у 13,3% дітей групи «Струмочок» та 20% дітей групи «Ромашка», вони успішно справилися із поставленим завданням творчого вирішення не відповідності малюнка (сонця в кімнаті). Близько половини кожної з груп (46,7% дітей групи «Струмочок» і 53,3% дітей групи «Ромашка») мають середній рівень розвитку творчих здібностей, а в решти дітей виявлено низький рівень. При цьому зауважимо, що низький рівень творчих здібностей більше властивий для дітей групи «Струмочок» (на 13,3%). Це вказує на потребу проведення із цією групою дітей розвивальної роботи, спрямованої на підвищення рівня розвитку їх творчих здібностей, оскільки в групі «Струмочок» 40% дошкільників мають низький рівень творчих здібностей.

Під час аналізу особливостей виконання дітьми завдань методики «Домалюй» (модифікована методика Е. Торренса) було встановлено, що дітям дуже подобається малювати, вони захоплено намагалися відобразити нові, незвичні предмети чи події, базуючись на основі запропонованого контуру малюнка. Після обробки результатів проведення даної методики було виявлено наступні результати (рис. 2.2.).

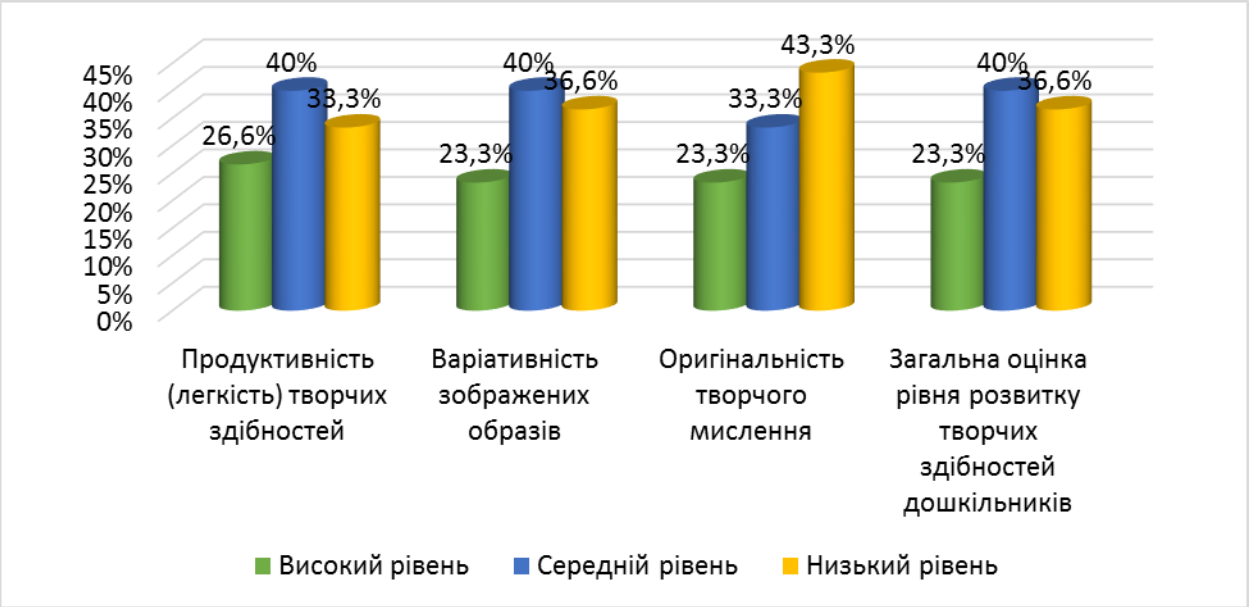

Рис. 2.2. Рівні розвитку творчого мислення дітей за методикою Е. Торранса

Відповідно до отриманих результатів варто вказати, що за критеріями розвитку творчих здібностей у старших дошкільників спостерігається тенденція до переважання дітей із середнім показником розвитку продуктивності, легкості створення творчих образів (40%), у той час як дітей з високим рівнем – всього 26,6%.

Критерій варіативності зображуваних предметів дітьми, який був досліджений на основі зображувальної діяльності дошкільників, проявлявся переважно на середньому та низькому рівнях (у 40% і 36,6% дітей відповідно). Високий рівень варіативності властивий тільки для 23,3% дітей.

Висока оригінальність творчого мислення спостерігалася тільки у 23,3% дітей. Варто вказати, що переважна більшість дошкільників (43,3%) малювали стереотипні, прості недиференційовані зображення, які майже не мали деталей (тобто мали низьку оригінальність творчого мислення). Для решти 33,3% дошкільників властивий середній рівень прояву оригінальності зображуваних образів.

Узагальнюючи отримані результати, ми виокремили такі прояви рівнів розвитку творчих здібностей у старших дошкільників – 23,3% дошкільників

мали високий рівень творчих здібностей, вони детально намалювали предмети та старанно їх розфарбували. Переважна більшість дітей (40% дошкільників) справились із завданням більш-менш успішно. Хоча, як свідчать спостереження, для більшості дошкільників характерна скутість мисленнєвої діяльності, прагнення отримати інструкції, підказки, страх помилитися, пошуки підтримки дорослого. Хоча ці дошкільники домальовували зображення, однак їх малюнки були схематичні, контурні, без дрібних деталей. Графічні навички малювання у більшості старших дошкільників, на нашу думку, розвинуті ще недостатньо. І хоча зі слів вихователя ми з'ясували, що деякі діти можуть виконати повний деталізований малюнок за умови копіювання зразка дорослого, однак схематичних і контурних зображень була більшість. Цей факт ми пояснюється не сформованістю у старших дошкільників здатності до самостійної пошукової діяльності, звичкою мислити за інструкціями, схемами дорослого. Діти звикли до завдань «закритого» типу, таких, що мають заданий набір елементів та одне правильне рішення. Отже, творчі здібності цих дітей є недостатньо розвинутими, хоча й спостерігаються певні успіхи у зображенні різних предметів на основі заданого контуру.

Решта дітей (36,6% дошкільників) дуже важко сприйняли запропоновані завдання методики. Діти намагалися, але не могли творчо виконати завдання, відрізнялися низькою художньо-практичною активністю, налаштованістю на репродуктивний вид діяльності. У них відсутні прояви творчих здібностей. Дехто з дошкільників намагалися узгоджувати з дорослим свої задуми, уточнювали його, не наважуючись розпочати роботу. Також відмічаємо залежність результатів діяльності від позитивної оцінки роботи дітей дорослим. Варто зазначити, що у дітей з низьким рівнем творчих здібностей не було помічено зацікавленості, захопленості процесом зображення, діти не демонстрували задоволення від результату діяльності, іноді навіть спостерігалась деяка розгубленість.

Також ми проаналізували прояви творчих здібностей вихованців двох старших груп за методикою «Домалюй», які представляємо за допомогою табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні розвитку творчого мислення дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою Е. Торранса

Критерії оцінювання і рівні		Всього дітей (n=60)		Група «Струмочок» (n=30)		Група «Ромашка» (n=30)	
		n	%	n	%	n	%
Продуктивність (легкість) творчих здібностей	Високий	16	26,6%	6	20%	10	33,3%
	Середній	24	40%	12	40%	12	40%
	Низький	20	33,3%	12	40%	8	26,6%
Варіативність зображених образів	Високий	14	23,3%	6	20%	8	26,6%
	Середній	24	40%	12	40%	12	40%
	Низький	22	36,6%	12	40%	10	33,3%
Оригінальність творчого мислення	Високий	14	23,3%	6	20%	8	26,6%
	Середній	20	33,3%	10	33,3%	10	33,3%
	Низький	26	43,3%	14	46,6%	12	40%
Загальна оцінка рівня розвитку творчих здібностей дошкільників	Високий	14	23,3%	6	20%	8	26,6%
	Середній	24	40%	12	40%	12	40%
	Низький	22	36,6%	12	40%	10	33,3%

За даними табл. 2.2. зрозуміло, що переважаючим показником розвитку творчого мислення дошкільників, що вказує на їх творчі здібності, є середній та низький, який проявляється у більшості вихованців обох опитуваних груп. Загалом для опитаних дітей старшого дошкільного віку характерна середня і низька продуктивність, варіативність та оригінальність образів-задумів. Суттєвим є те, що у більшості робіт помітна закономірність: форму діти використовували частіше як основу образу (пелюстка, кулька, груша, буряк тощо) і дуже рідко як частину чи складову (голова людини, гуски, тулуб собаки, лисиці, качки).

Згідно з визначеними критеріями більшість зображених малюнків були близькими аналогами до запропонованої дітям форми, що свідчило про недостатній рівень розвитку творчих здібностей. Тільки 23,3% дітей з усіх опитуваних зобразили предмети, які є досить віддаленими аналогіями форми краплі: літак, парашут, ракета, бант тощо. Їх мислення більш асоціативне, дії пошуку аналогів, а також творчі здібності розвинені краще.

При цьому для дітей групи «Струмочок» властиві переважні прояви середнього і низького рівнів продуктивності (по 40%), в той час, як діти групи «Ромашка» мають переважання середнього (40%) і високого (33,3%) рівнів за цим показником.

Варіативність спостерігається переважно на подібному рівні прояву – середньому (по 40%) та низькому (у 40% дітей групи «Струмочок» і 33,3% дітей групи «Ромашка»). Це вказує на недостатність розвитку творчості мислення дітей, не здатність до створення чогось нового, не звичного, віддаленого від аналогу заданого контуру краплі. Високий рівень варіативності властивий тільки для 26,6% дітей групи «Ромашка» та 20% дітей групи «Струмочок».

Оригінальність образів характерна переважно на низькому (40% дітей групи «Струмочок» та 33,3% дітей групи «Ромашка») та середньому (по 33,3% дітей обох груп) рівнях. Високий рівень оригінальності властивий для 20% вихованців групи «Струмочок» та 26,6% дітей групи «Ромашка».

Узагальнюючи отримані дані щодо рівнів креативності мислення дошкільників, варто відзначити прояв високого рівня креативності мислення який властивий для 26,6% дітей групи «Ромашка» і 20% дітей групи «Струмочок». При цьому переважаючими рівнями творчості мислення дошкільників є середній та низький, які притаманні для 80 дітей групи «Струмочок» (сумарно) і 73,4% дітей групи «Ромашка» (сумарно) відповідно. Крім того помітне незначне переважання кількості дітей групи «Ромашка» з високим рівнем творчості мислення (на 6,6%), середній рівень властивий для 40% опитаних дітей обох груп, а низький рівень – більшою мірою властивий

для дітей групи «Струмочок» (на 6,7%). Отримані результати вказують на трохи вищі творчі здібності дітей групи «Ромашка», однак загальна картина аналізу малюнків дітей наголошує на недостатності розвитку творчості мислення дошкільників. На основі отриманих результатів дослідження можна стверджувати про необхідність проведення корекційно-розвиваючої роботи з дошкільниками для розвитку їх творчих здібностей.

Використовуючи методику «На що схоже?» (модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю»), досліджували особливості прояву творчості дітей старшого дошкільного віку з опорою на пошук аналогій та асоціацій (рис. 2.3.).

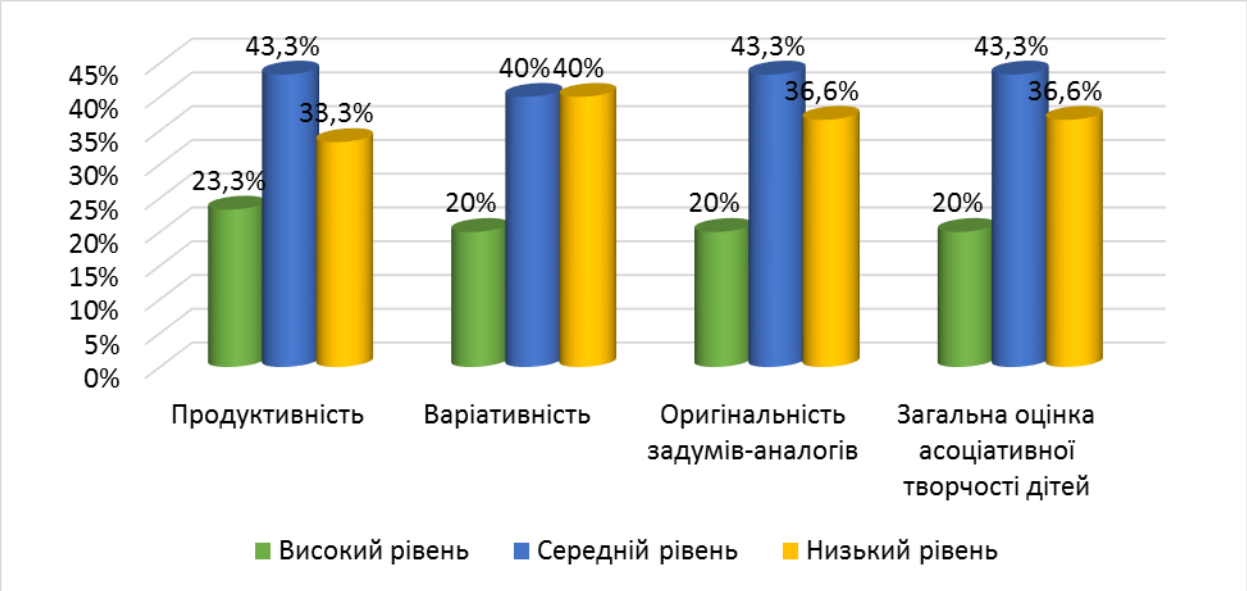

Рис. 2.3. Рівні прояву асоціативної творчості дітей за методикою «На що схоже?»

За даними рис. 2.3 помітно, що переважна більшість дітей дошкільного віку мають середній рівень продуктивності асоціативної креативності (43,3%). Високий рівень продуктивності, який характеризується значною кількістю задумів, що свідчить про здатність дошкільників до їх пошуку, властивий для 23,3% дітей. Також є досить значна частина дітей, які мають низький рівень продуктивності (33,3%), це значить, що вони не змогли

запропонувати значної кількості варіантів асоціацій до представленого предмету чи картинки.

Варіативність як здатність до цілеспрямованого пошуку образів, виявляється переважно на середньому і низькому рівнях у дітей дошкільного віку (по 40%). Перевага у задумах 40% дошкільників близьких образів свідчить про низький рівень варіативності, віддалених – про середній, досить віддалених – про високий. Тільки для 20% дітей дошкільного віку притаманний високий рівень варіативності.

Під час визначення оригінальності образів було здійснено їх фіксування у всій вибірці дітей та порівняно частоту їх проявів у відповідях дітей. Ті відповіді-образи, які не зустрічалися у відповідях інших дітей, вважалися оригінальними і свідчили про високий рівень прояву даної характеристики асоціативної креативності. Ті названі образи, які мали повторення 2-3 рази серед всієї вибірки дітей, вважалися посередньо оригінальними, і характеризували середній рівень оригінальності мислення та асоціативних здібностей дітей. І найбільш повторювані образи-відповіді вважалися стереотипними і відносилися до низького рівня оригінальності дітей як прояву їх творчого мислення. Відповідно до цього помічено, що оригінальність задумів-образів в опитуваних дітей проявляється переважно на середньому рівні (у 43,3%), також є діти з високим рівнем (20%), і на жаль, досить значна частина дітей мають низький рівень оригінальності образів (36,6%).

Узагальнені результати за усіма критеріями дають підстави для аналізу рівня розвитку творчого мислення старших дошкільників, встановлено, що за всіма показниками асоціативної творчості дошкільників переважають діти із середнім і низьким рівнями (43,3% та 36,6% відповідно). Тільки 20% дітей мають високий рівень асоціативної творчості Отримані дані вказують на потребу підвищення творчих здібностей дітей, стимулювання їх розвитку в даному напрямі.

Під час аналізу результатів дітей також було приділено увагу розподілу відповідей дошкільників за групами опитуваних, досліджувалися особливості прояву асоціативної творчості серед вихованців груп «Струмочок» та «Ромашка» (табл. 2.3.):

Таблиця 2.3.

Рівні прояву асоціативної творчості дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою «На що схоже?»

Критерії оцінювання і рівні		Всього дітей (n=60)		Група «Струмочок» (n=30)		Група «Ромашка» (n=30)	
		n	%	n	%	n	%
Продуктивність	Високий	14	23,3%	6	20%	8	26,6%
	Середній	26	43,3%	12	40	14	46,6%
	Низький	20	33,3%	12	40%	8	26,6%
Варіативність	Високий	12	20%	4	13,3%	8	26,6%
	Середній	24	40%	12	40%	12	40%
	Низький	24	40%	14	46,6%	10	33,3%
Оригінальність задумів-аналогів	Високий	12	20%	4	13,3%	8	26,6%
	Середній	26	43,3%	14	46,6%	12	40%
	Низький	22	36,6%	12	40%	10	33,3%
Загальна оцінка рівня прояву асоціативної творчості дошкільників	Високий	12	20%	4	13,3%	8	26,6%
	Середній	26	43,3%	14	46,6%	12	40%
	Низький	22	36,6%	12	40%	10	33,3%

За даними табл. 2.3. зрозуміло, що діти дошкільного віку групи «Ромашка» мають вищі показники розвитку асоціативної креативності. Так, зокрема, високий рівень продуктивності властивий для 26,6% дітей групи «Ромашка» і 20% дітей групи «Струмочок», середній – для 46,6% дітей групи «Ромашка» і 40% дітей групи «Струмочок».

Варіативність також проявляється на високому рівні більше серед дітей групи «Ромашка» (26,6% проти 13,3% у групі «Струмочок»). Середній рівень

варіативності притаманний однаковій кількості опитаних дошкільників (по 40% відповідно).

Оригінальність задумів-аналогів проявляється на високому рівні у 26,6% дітей групи «Ромашка» і 13,3% дітей групи «Струмочок», що також вказує на кращі результати серед вихованців дошкільного віку групи «Ромашка». А середній рівень властивий для більшості опитаних дітей обох груп (46,6% і 40% відповідно). При цьому помітне явне переважання кількості дітей групи «Струмочок» з низьким рівнем продуктивності (на 13,3%), варіативності (на 13,3%) та оригінальності задумів-аналогів (на 6,6%).

Порівнюючи узагальнені результати опитування дітей дошкільного віку, помічаємо переважання середнього і високого рівня асоціативної креативності серед дітей дошкільного віку, які відвідують групу «Ромашка» (40% і 26,6%), а також середнього і низького рівня – серед дошкільників групи «Струмочок» (46,6% і 40%). При цьому високий рівень асоціативної творчості більше притаманний для дітей групи «Ромашка» (на 13,3%), а низький – для дошкільників групи «Струмочок» (на 6,7%).

Таким чином, можна зробити висновок, що не тільки третина всіх опитуваних дітей мають потребу в стимулюванні творчих здібностей, а й окремим аспектом уваги виділяється становище розвитку творчості серед дошкільників групи «Струмочок», рівень якої є нижчим у порівнянні з результатами дітей групи «Ромашка».

Використовуючи «Опитувальник креативності Д. Джонсона» (для спостереження за поведінкою дошкільників для оцінки їх творчих здібностей), отримано такі результати (рис. 2.4.)

Рис 2.4. Рівні творчих здібностей дітей за методикою Д. Джонсона

За даними рис. 2.2. зрозуміло, що переважна більшість дітей мають середній рівень розвитку творчих здібностей (46,7%). Ще 20% мають прояви високого рівня, а в третини виявлено низький рівень (33,3%).

При цьому зауважимо, що для 20% дітей, які мають високий рівень творчих здібностей, характерні тонке розуміння суперечностей світу та здатність до пошуку різних варіантів рішень проблем, готовність до генерування великої кількості ідей. Ці діти володіють уявою, почуттям гумору, відрізняється нестандартною поведінкою, яка корисна для рішення проблеми (винахідливість і продуктивність). Вони впевнені в собі, своїх рішеннях.

А для третини дошкільників (33,3%), які мають низький рівень розвитку творчих здібностей, навпаки властива не чутливість до пізнавальних завдань, вони не можуть відразу зрозуміти поставлене завдання, не шукають різних варіантів вирішенні проблем.

Представимо результати спостереження за проявами творчих здібностей дітей групи «Струмочок» і «Ромашка» за методикою Д. Джонсона (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Рівні творчих здібностей дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою за методикою Д. Джонсона

Рівень творчих здібностей	Всього дітей (n=60)		Група «Струмочок» (n=30)		Група «Ромашка» (n=30)	
	n	%	n	%	n	%
Високий рівень	12	20%	4	13,3%	8	26,7%
Середній рівень	28	46,7%	14	46,7%	14	46,7%
Низький рівень	20	33,3%	12	40%	8	26,7%

Аналізуючи результати дітей групи «Струмочок» і групи «Ромашка», помічаємо переважання середнього та низького рівні прояву творчих здібностей у дітей групи «Струмочок» (46,7% та 40% відповідно). Варто відзначити й більшість дітей групи «Ромашка» із середнім рівнем творчих здібностей (46,6%). Крім того, досить значна частина опитуваних цієї групи мають як високий, так і низький рівні розвитку творчих здібностей (по 26,7%).

При цьому високий рівень більшою мірою властивий для дітей групи «Ромашка» (на 13,3%), а низький – переважно для дітей групи «Струмочок» (на 13,3%). Для покращення здатності дітей до творчості та підвищення показників розвиненості уяви варто рекомендувати проведення психолого-розвивальної роботи з дошкільниками.

Також у ході дослідження творчих здібностей дошкільників було використано завдання «Вивчення творчої уяви» (за І. Гоян, А. Палій), відповідно до якого дітям пропонувалося скласти казку за заданою кількістю картинок. Під час оцінювання результату виконання даного завдання було сформовано висновок про такі рівні розвитку уяви дошкільників (рис. 2.5.):

Рис. 2.5. Рівні творчої уяви дітей за методикою І. Гоян, А. Палій

За даними рис. 2.5. помітно, що переважна більшість дошкільників справилися із поставленим завданням скласти казку за заданими картинками, використовуючи при цьому фантазійні образи, яскраво описуючи головних героїв та їх дії. Дуже високий рівень розвитку творчої уяви спостерігається у 6,7% опитаних дошкільників, 23,3% дітей мають високий рівень розвитку творчої уяви, для 40% респондентів властивий середній рівень. Однак для третини дітей (сумарно) характерний низький і дуже низький рівень розвитку творчої уяви (21,7% і 15% відповідно). Таким чином, третина дітей старшого дошкільного віку мають недостатній рівень розвитку творчої уяви, що вказує на потребу проведення з ними психолого-педагогічної розвивальної роботи з розвитку творчих здібностей.

Відобразимо отримані результати опитування дітей групи «Струмочок» та «Ромашка» за методикою І. Гоян, А. Палій (табл. 2.5.). За даними табл. 2.5. помітно, що більшість дошкільників групи «Струмочок» мають середній і низький рівні розвитку творчої уяви (33,3% і 30%), ще для 20% властивий дуже низький рівень. Високий рівень розвитку творчої уяви спостерігається у 16,7% опитаних дітей цієї групи. Складені дітьми казки не відрізнялися творчими характеристиками, діти складно розвивали сюжет, не могли скласти зв’язні описи поведінки та характеристик героїв тощо.

Таблиця 2.5.

Рівні творчої уяви дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою І. Гоян, А. Палій

Рівні розвитку творчої уяви дошкільників	Всього дітей (n=60)		Група «Струмочок» (n=30)		Група «Ромашка» (n=30)	
	n	%	n	%	n	%
Дуже високий рівень	4	6,7%	0	0%	4	13,3%
Високий рівень	14	23,3%	5	16,7%	9	30%
Середній рівень	20	40%	10	33,3%	10	33,3%
Низький рівень	13	21,7%	9	30%	4	13,3%
Дуже низький рівень	9	15%	6	20%	3	10%

У групі «Ромашка» більшість опитаних дітей мають середній і високий рівні розвитку творчої уяви (33,3% та 30,8% відповідно). Для 13,3% опитаних дітей властивий дуже високий рівень розвитку творчої уяви, і ще 13,3% мають низький рівень. дуже низький рівень розвитку творчої уяви мають 1% дітей групи «Ромашка». Зауважимо, що наявність серед опитуваних обох груп дітей з низьким і дуже низьким рівнями розвитку творчої уяви вказує на те, що з дітьми старшого дошкільного віку варто проводити розвивальну роботу з розвитку їх творчих здібностей.

Отже, за проведеним дослідженням стану розвитку творчих здібностей дошкільників встановлено, що третина дітей дошкільного віку мають низький рівень розвитку творчих здібностей, тільки незначна частина дітей (від 20% до 26,7%) мають високі прояви творчих здібностей, творчої уяви, здатні до нетрадиційного вирішення поставлених пізнавальних завдань. У більшості дітей виявлено середній рівень (від 40% до 50% за різними методиками).

Наявність у значної кількості дітей дошкільного віку низького рівня розвитку творчих здібностей вказує на потребу проведення з ними психологічної роботи з підвищення показників творчого розвитку,

вдосконалення особистісних рис, які становлять передумову вільного вияву свого творчого потенціалу.

Висновки до другого розділу

Для визначення особливостей розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку проведено експериментальне дослідження, яке включає три етапи – констатувальний, формувальний та контрольний. Завданнями означених етапів є проведення діагностичного обстеження стану розвитку творчих здібностей дітей; розробка та апробація програми психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників; перевірка ефективності проведеної психологічної роботи з дітьми експериментальної групи.

В межах констатувального етапу експериментального дослідження проведено діагностичне обстеження дітей старшого дошкільного віку та опитування їх вихователів з використанням таких діагностичних методик: методика діагностики універсальних творчих здібностей дошкільників «Сонце в кімнаті» (В. Синельников, В. Кудрявцев); «Домалюй» (модифікована методика Е. Торренса «Намалюй картинку»); «На що схоже?» (модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю»); опитувальник креативності Д. Джонсона (для спостереження за поведінкою дітей або для оцінки творчих здібностей дітей); завдання «Вивчення творчої уяви» (за І. Гоян, А. Палій). Результати обстеження представлено у змісті розділу, висвітлено загальні дані розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку, та представлено відмінності у проявах показників серед дітей групи «Струмочок» і «Ромашка».

За отриманими результатами опитування дітей встановлено, що високий рівень творчих здібностей мають тільки 16,7% дошкільників. Половина дошкільників (50% дітей) справилися на середньому рівні із творчим завданням методики. І третина дошкільників (33,3%) мають низький

рівень розвитку творчих здібностей та потребують психологічної розвивальної роботи з їх підвищення.

Відповідно до отриманих результатів творчого виконання дітьми завдань методики «Домалюй» встановлено, що діти хоче включаються в процесі малювання, захоплено намагаються створити нові, незвичні предмети, базуючись на основі запропонованого контуру малюнка. За загальними проявами творчого мислення, побудованими на показниках продуктивності, варіативності, оригінальності зображених образів, більшість дошкільників мають середній (40%) і низький (33,3%) рівні, і тільки в 26,6% дітей встановлено високий рівень розвитку творчих здібностей.

Переважна більшість дітей дошкільного віку мають середній рівень асоціативної креативності (43,3%), у третини виявлено низький рівень (36,6%). І тільки 20% дітей мають високий рівень асоціативної творчості, що виявляється у продуктивності, варіативності та оригінальності задумів-аналогів.

За результатами опитування вихователів та організованого спостереження за поведінкою дітей під час занять та в ігровій діяльності також виявлено переважно середній рівень розвитку творчих здібностей дітей (у 46,7%). Третина дошкільників мають низький рівень (33,3%), і в незначної частини дітей встановлено високий рівень (20%), вони здатні до швидкого помічання проблем, пошуку нетрадиційних способів їх вирішення, сміливі у побудові гіпотез і прогнозуванні очікуваних результатів.

Щодо проявів творчої уяви – 23,3% дітей мають високий рівень розвитку творчої уяви, для 40% дошкільників властивий середній рівень. Однак для третини дітей (сумарно) характерний низький і дуже низький рівень розвитку творчої уяви (21,7% і 15% відповідно).

При аналізі відповідей дітей групи «Струмочок» та «Ромашка» встановлено, що середній рівень вияву творчих здібностей властивий для подібної кількості дітей (від 40% до 46,7% в кожній з груп). Однак низький рівень творчих здібностей більшою мірою властивий для дітей групи

«Струмочок», що й визначає її як експериментальну групу для подальшої психологічної роботи з розвитку творчих здібностей.

Для подальшої діяльності з опитуваними дітьми перейдемо до розробки психологічної програми з розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, яку представлено в наступному розділі кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Розробка психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Відповідно до виконання завдань експериментального дослідження на формувальному етапі приділено увагу розробці та апробації психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку було проаналізовано напрацювання практичних психологів та методистів, які працюють з дітьми вказаного віку (Ю. Демченко [26], І. Кондратець [39], І. Мельник [55], Л. Рибак [68], Л. Шульга [82] та ін.) та розроблено розвивальну програму із 6 психологічних занять.

Психологічна програма для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Мета: розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку, сприяння розвитку комунікативних навичок, формування доброзичливості, товариськості, підтримка позитивного емоційного настрою, створення оптимістичної творчої атмосфери зростання дітей.

Завдання програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку передбачають:

1) розвиток актуальної креативності дітей, розвиток творчих здібностей дошкільників;

2) сприяння розвитку оптимізму дітей, їх творчого самовираження;

3) формувати вміння застосовувати в малюнку різноманітні образотворчі прийоми і засоби;

4) розвиток у дітей емоційних реакцій і вираження їх у будь-якій формі, навчання передавати будь-якими засобами і прийомами;

5) створення позитивного емоційного настрою, виховання товариськості, дружелюбності;

6) сприяння розвитку комунікативних умінь, формування почуття розуміння і довіри один до одного.

Очікувані результати. Після проведення програми занять очікується отримання підвищених показників розвитку творчих здібностей дошкільників, що можна визначити за допомогою повторного діагностичного дослідження.

Для проведення із старшими дошкільниками запропоновано 6 занять «Психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку», які планується проводити по 1-2 заняття в тиждень протягом місяця із експериментальною групою досліджуваних.

Основний зміст програми занять наведено у додатку Е, тут представлено перелік завдань протягом кожного заняття та їх структуру.

Заняття 1

Мета**:** Розвивати актуальну креативність дітей, розвивати творчі здібності дошкільників, формувати комунікативні вміння. Виховувати доброту, радість від спілкування один з одним.

Хід заняття

1. Привітання. Знайомство. Прийняття правил групою.
2. Вправа «Настрій друга»
3. Вправа «Цеглинка»
4. Вправа «В які ігри з цим можна грати?»
5. Вправа-гра «Буває - не буває»
6. Вправа «Назви три предмета до кожної ознаки»
7. Вправа «Веселі кульки».
8. Організація закінчення заняття.

Заняття 2

Мета: Розвивати креативність дошкільників, формувати комунікативні вміння, виховувати товариськість, дружелюбність. Створювати позитивний емоційний настрій.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність
2. Вправа-гра «Загадай предмет»
3. Вправа-гра «Продовж ланцюжок»
4. Вправа-гра «Чарівна торбинка»
5. Вправа «Назви предмети, які б мали одразу всі три ознаки:
6. Вправа-гра «Предмети-балакуни».
7. Вправа «Осіння палітра»
8. Організація закінчення заняття.

Заняття 3

Мета: Розвивати фантазію і творчу уяву дошкільників. Сприяти розвитку оптимізму дітей, їх творчого самовираження. Виховувати доброту, радість від спілкування один з одним. Розвивати комунікативні вміння.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність
2. Вправа «Ходи, біжи, скачи як ….»
3. Вправа-гра «Що було далі?»
4. Вправа-гра «Маятник».
5. Рухлива гра на ознайомлення з протиріччями «Крок вперед, крок назад»
6. Рухлива гра «Спробуй наздожени»
7. Гра «Фантазії».
8. Організація закінчення заняття.

Заняття 4

Мета: Розвивати творчу уяву та фантазію дітей, сприяти розвитку вміння домовлятися. Формувати почуття розуміння і довіри один до одного.

Виховувати уміння чуйно ставитися до оточуючих, переживання ситуацій. Розвивати у дітей емоційні реакції і виражати їх у будь-якій формі, вчити передавати будь-якими засобами і прийомами.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність
2. Гра «Маленькі винахідники».
3. Вправа-гра «Добре-погано»
4. Вправа «Складання історій навпаки».
5. Вправа-гра «Чарівний килимок»
6. Етюди на вираження подиву: «Подив».
7. Гра «Добрі перетворення»
8. Організація закінчення заняття.

Заняття 5

Мета: розвивати творчі здібності дошкільників. Сприяти розвитку комунікативних умінь для досягнення групових і особистих цілей. Розвивати навички самовираження, уміння чуйно ставитися до оточуючих, переживання ситуацій. Розвивати у дітей емоційні реакції і виражати їх у будь-якій формі, вчити передавати будь-якими засобами і прийомами. Виховувати доброзичливість.

Зміст заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність
2. Гра «Що робити, якщо …»
3. Вправа-гра «Загадай бажання»
4. Гра «Чому це так називають?»
5. Вправа «Зернятко».
6. Міні–сценка «Тетянка і м’ячик»
7. Вправа «Уяви і передай далі»
8. Організація закінчення заняття.

Заняття 6

Мета: Розвивати творчі здібності дошкільників. Розвивати фантазію дітей. Сприяти розвитку вміння домовлятися. Формувати вміння застосовувати в малюнку різноманітні образотворчі прийоми і засоби.

Зміст заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність
2. Гра «Прямокутне королівство».
3. Вправа «Домалюй тварин»
4. Гра «Майстер ляпок»
5. Етюд «Сонячний зайчик».
6. Вправа «Уяви себе….»
7. Вправа «Скринька з казкою»
8. Організація закінчення заняття.

Розвивальну роботу за розробленою «Психологічною програмою для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» проведено із дошкільниками експериментальної групи «Струмочок», а з дітьми контрольної групи «Ромашка» додаткової роботи не проводилося.

З дітьми проводили спеціальні психологічні вправи, психоемоційні етюди, пропонували їм скласти творчі розповіді і казки, придумати незвичайні способи використання предметів, перетворитися на добрих чарівників, намалювати неіснуючі світи тощо.

В ході проведення занять «Психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» помічено зростаючу активність дітей, їх зацікавленість у розвитку власних можливостей. Велика кількість дошкільників активно виявляла творчі здібності, що мало місце і в інших видах діяльності.

Крім того, у більшості дошкільників розвивалися позитивні особистісні якості, що характеризують готовність дітей до творчої діяльності – пізнавальна активність, мотиваційна спрямованість. Діти виявляли великий

інтерес до творчої діяльності, у них з’явилося більше самостійності і творчої ініціативи.

Для перевірки ефективності проведення занять «Психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» організовано та проведено повторне дослідження особливостей розвитку творчих здібностей дошкільників, під час якого було опитано дітей та їх вихователів. Після узагальнення отриманих результатів можна представити позитивну динаміку змін, яка свідчить про високу результативність проведеної розвивальної роботи з дітьми експериментальної групи.

3.2. Ефективність проведення психологічної програми для розвитку творчих здібностей дошкільників

Відповідно до поставлених завдань контрольного етапу експериментального дослідження організовано повторне опитування дітей та їх вихователів, отримано і порівняно результати експериментальної та контрольної групи дошкільників до та після проведення психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дітей.

Для діагностики рівнів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку було залучено ті самі психологічні засоби та інструменти, що й на початку експерименту. Вважаємо, що на основі даних цих методик можна зробити висновок про прояв того чи іншого рівня творчості дошкільників «до» та «після» проведеної психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Застосовуючи методику В. Синельникова та В. Кудрявцева, отримано такі дані щодо динаміки розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку (табл. 3.1.). В ЕГ «Струмочок» на 13,3% стало більше дітей із високим рівнем розвитку творчих здібностей. На 10% стало більше дітей, які мають середній рівень розвитку творчих здібностей.

І найбільш виразним позитивним показником розвитку творчих здібностей є те, що в ЕГ на 23,3% зменшилась часка дітей, які не могли вирішити творчу задачу з розміщення сонця в кімнаті.

Таблиця 3.1.

Рівні розвитку творчих здібностей дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою В. Синельникова, В. Кудрявцева

Рівні творчих здібностей	Експериментальна група «Струмочок» (n=30)				Контрольна група «Ромашка» (n=30)			
	До		Після		До		Після	
	n	%	n	%	n	%		
Високий рівень творчих здібностей дітей	4	13,3%	8	26,7%	6	20%	7	23,3%
Середній рівень	14	46,7%	17	56,7%	16	53,3%	16	53,3%
Низький рівень творчих здібностей дітей	12	40%	5	16,7%	8	26,7%	7	23,3%

У КГ зміни не значні, на не виявлено – на 3,3% стало більше дітей, які мають високий рівень розвитку творчих здібностей, і так само більше половини дітей мають середній рівень розвитку творчих здібностей. На 3,3% стало менше дітей із низьким рівнем творчих здібностей.

Наочно зміни в розвитку творчих здібностей дошкільників ЕГ і КГ подаємо за допомогою рис. 3.1. За отриманими результатами підтверджуємо ефективність проведеної психологічної роботи з дітьми ЕГ «Струмочок», що сприяло підвищенню їх творчих здібностей.

Рис. 3.1. Рівні розвитку творчих здібностей дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою В. Синельникова, В. Кудрявцева

Також ми проаналізували прояви розвитку творчих здібностей вихованців двох старших груп за методикою «Домалюй» (табл. 3.2.). Під час аналізу особливостей виконання дітьми завдання методики було помічено досить високу активність, дошкільники із захопленням виконували завдання – малювали на основі заданих контурів зображення різних предметів, тварин, явищ природи. Після обробки результатів проведення даної методики було проаналізовано особливості прояву творчих здібностей дітей ЕГ «Струмочок» і КГ «Ромашка».

Серед дошкільників експериментальної групи «Струмочок» при другому опитуванні, що відбувалося після проведення психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дітей, виявлено переважання середнього та високого рівнів розвитку продуктивності, варіативності, оригінальності зображених образів, що вказує на досить якісне виконання завдання методики «Домалюй» серед дошкільників.

Таблиця 3.2.

Рівні розвитку творчого мислення дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою Е. Торранса

Критерії оцінювання і рівні		Експериментальна група «Струмочок» (n=30)				Контрольна група «Ромашка» (n=30)			
		До		Після		До		Після	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Продуктивність (легкість) творчих здібностей	Високий	6	20%	5	33,3%	10	33,3%	10	33,3%
	Середній	12	40%	12	40%	12	40%	12	40%
	Низький	12	40%	4	26,6%	8	26,6%	8	26,6%
Варіативність зображених образів	Високий	6	20%	12	40%	8	26,6%	10	33,3%
	Середній	12	40%	12	40%	12	40%	12	40%
	Низький	12	40%	6	20%	10	33,3%	8	26,6%
Оригінальність творчого мислення	Високий	6	20%	12	40%	8	26,6%	8	26,6%
	Середній	10	33,3%	12	40%	10	33,3%	12	40%
	Низький	14	46,6%	6	20%	12	40%	10	33,3%
Загальна оцінка рівня розвитку творчих здібностей дошкільників	Високий	6	20%	12	40%	8	26,6%	10	33,3%
	Середній	12	40%	12	40%	12	40%	12	40%
	Низький	12	40%	6	20%	10	33,3%	8	26,6%

Продуктивність стала проявлятися на високому рівні у більшої частини опитуваних, ніж на початку дослідження (у 40%, що на 13,3% більше, ніж на констатувальному етапі дослідження). На 13,4% стало менше дітей ЕГ із низьким рівнем продуктивності (легкості) створення творчих образів. Вищевказані зміни у проявах креативності дошкільників, насамперед, було виявлено у ході роботи дітей на основі підвищеної зацікавленості у процесі та результаті зображувальної діяльності відповідно до завдань методики «Домалюй».

Зростання кількості дошкільників ЕГ з високим рівнем варіативності також є досить помітним (на 20%). Так само на 20% стало менше дітей ЕГ, які мали низький рівень варіативності. Діти ЕГ «Струмочок» більш впевнено

бралися до малювання на основі заданого зразка краплі, пропонували значну різноманітність зображень (крапля дощу, пелюстка троянди, парашут, восьминіг, голова різних звірів тощо).

І ще на 20% зросла кількість дітей ЕГ з високим рівнем оригінальності зображених образів, на 16,6% стало менше дітей із низьким рівнем оригінальності творчого мислення. Малюнки дітей були досить оригінальними, мало повторювалися у групі дошкільників, на основі чого можна стверджувати, що кожна дитина підійшла максимально індивідуально до виконання поставленого завдання.

За загальними рівнями розвитку творчих здібностей дітей виявлено зростання кількості опитуваних дошкільників з високим рівнем розвитку творчого мислення на 20%, і так само на 20% зменшилась кількість дітей з низьким рівнем розвитку показників творчого мислення. Діти пропонували значну різноманітність предметів та явищ природи при зображенні, відрізнялися піднесеним емоційним настроєм під час малювання. Отже, проведена робота за психологічною програмою розвитку творчих здібностей дошкільників експериментальної групи була досить ефективною.

У дітей ЕГ «Ромашка» також виявлено позитивні зміни, діти зображували цікаві предмети, тварин, погодні умови тощо. Було помітно, що малювання є одним із улюблених занять дошкільників. У проявах показників творчості мислення дітей, які входили до контрольної групи, виявлено, що продуктивність зображень відповідно до завдань методики «Домалюй» не змінилась, і була виявлена на високому рівні у 33,3% дітей, і на середньому рівні у 40% дітей. Відповідно до показника варіативності помітно, що на 6,6% зросла кількість дітей КГ з високим рівнем, і так само на 6,6% зменшилась кількість опитуваних дошкільників КГ з низьким рівнем. Оригінальність зображених образів, яка відповідно до завдань методики є показником творчості мислення дошкільників, отримала майже не змінні результати (на 6,6% збільшилась кількість дітей КГ із середнім рівнем). При цьому ми відзначили досить високу зосередженість дітей на малюванні,

захоплення самим процесом та очікуваним результатом. Діти КГ намагалися пригадати, як вони виконували завдання методики минулого разу, однак за показником продуктивності (легкості) малювання та кількості різноманітних зображень тварин, крапель дощу тощо серед дошкільників контрольної групи значних змін не виявлено.

Відповідно до узагальнених результатів за методикою «Домалюй» помітні незначні зміни в результатах опитування дошкільників контрольної групи «Ромашка» – на 6,6% зросла кількість дітей з високим рівнем розвитку творчості мислення. Ці діти запропонували й намалювали трохи більше (на 1-2 предмети) зображень на основі краплі, їх відповіді були дещо поширенішими, однак за оригінальністю не було виявлено значних покращень (більшість малюнків були повторюваними).

Наочно зміни в розвитку творчості мислення дошкільників ЕГ і КГ за методикою Е. Торранса подаємо за допомогою рис. 3.2.

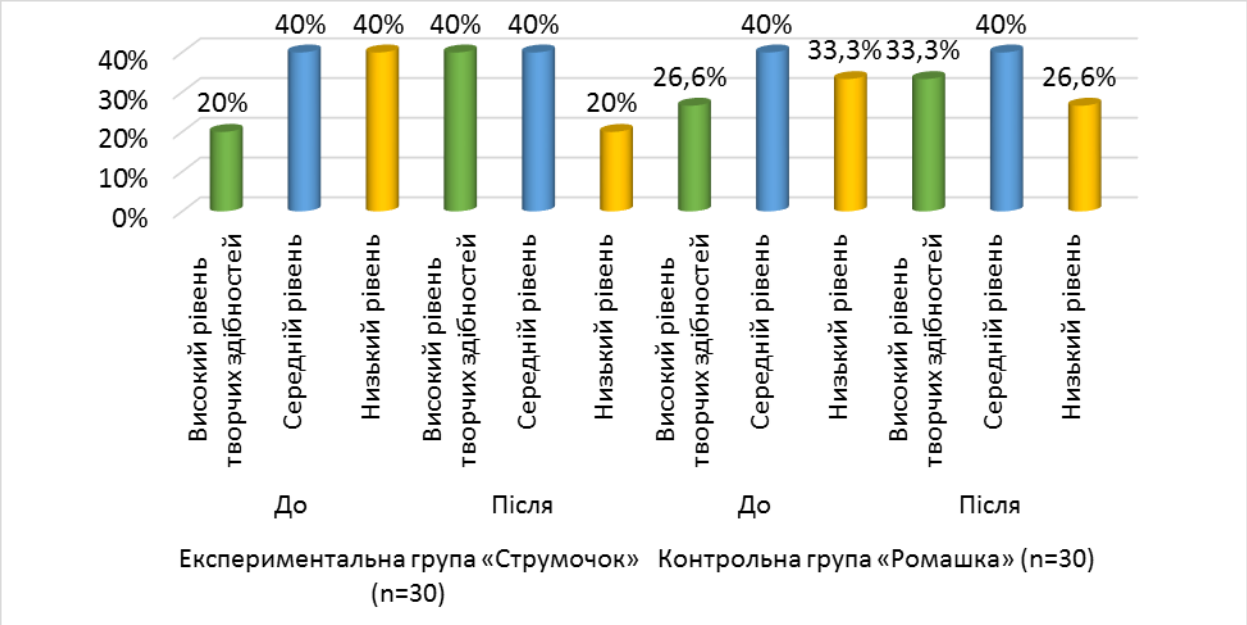

Рис. 3.2. Рівні розвитку творчого мислення дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою Е. Торранса

За загальними результатами опитування дітей за методикою Е. Торранса в ЕГ «Струмочок» на 20% стало більше дошкільників із високим рівнем розвитку творчого мислення, що виявляється в критеріях

продуктивності (легкості) творчих здібностей, варіативності зображених образів, оригінальності. Також на 20% стало менше дітей ЕГ з низьким рівнем розвитку творчого мислення. Відповідно до вказаного підтверджуємо високу ефективність проведеної психологічної роботи з дошкільниками з розвитку творчих здібностей дітей.

Наступною методикою, яку було застосовано для визначення особливостей розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, стала методика «На що схоже?». Під час аналізу результатів опитування дошкільників експериментальної групи та контрольної групи було виявлено такі особливості їх асоціативної творчості (табл. 3.3.):

Таблиця 3.3.

Рівні розвитку асоціативної творчості дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою «На що схоже?»

Критерії оцінювання і рівні		Експериментальна група «Струмочок» (n=30)				Контрольна група «Ромашка» (n=30)			
		До		Після		До		Після	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Продуктивність	Високий	6	20%	10	33,3%	8	26,6%	8	26,6%
	Середній	12	40	12	40%	14	46,6%	12	40%
	Низький	12	40%	8	26,6%	8	26,6%	10	33,3%
Варіативність	Високий	4	13,3%	8	26,6%	8	26,6%	10	33,3%
	Середній	12	40%	12	40%	12	40%	12	40%
	Низький	14	46,6%	10	33,3%	10	33,3%	8	26,6%
Оригінальність задумів-аналогів	Високий	4	13,3%	10	33,3%	8	26,6%	10	33,3%
	Середній	14	46,6%	12	40%	12	40%	12	40%
	Низький	12	40%	8	26,6%	10	33,3%	8	26,6%
Загальна оцінка рівня прояву асоціативної творчості дошкільників	Високий	4	13,3%	10	33,3%	8	26,6%	10	33,3%
	Середній	14	46,6%	12	40%	12	40%	12	40%
	Низький	12	40%	8	26,6%	10	33,3%	8	26,6%

За кожним з показників сформованості асоціативності мислення виявлено покращені результати опитування дошкільників експериментальної

групи «Струмочок». Так, після проведення психологічної роботи продуктивність асоціативного мислення стала проявлятися на високому рівні у 33,3% дітей (замість 20%), варіативність – у 26,6%, що на 13,3% більше, ніж при попередньому опитуванні. Оригінальність задумів-аналогів стала властивою для 33,3% дошкільників на високому рівні, що на 20% більше, ніж за даними опитування «до експерименту».

Щодо якісних показників, на основі яких було сформовано висновок про асоціативність мислення старих дошкільників, було помічено, що після проведення розвивальної роботи з дітьми експериментальної групи вони активніше шукали аналоги-асоціації до запропонованих предметів, називали більшу кількість об'єктів, на які схожі квітки, ягоди, листя, дощ, сніг.

При цьому було відзначено досить велику кількість асоціацій у дітей не тільки за формою, виглядом, а й за функціональним призначенням. Тобто, коли діти називали асоціації до бджілки першого разу, то це були – комаха, оса, а вдруге вони вказували вже й на працьовитість, вироблення меду, принесення користі людині тощо.

Таким чином, помітно, що серед опитуваних експериментальної групи зросла кількість дошкільників з високим рівнем сформованості показників асоціативності мислення, що вказує на розвиток креативних здібностей дітей (на 20%).

Кількість дітей з низьким рівнем прояву асоціативності мислення знизилась на 13,3%, середній рівень став проявлятися у 40%, що на 6,6% менше, ніж при попередньому опитуванні. І високий рівень асоціативності характерний для 33,3%, що на 20% більше, ніж «до експерименту».

Отримані дані проявлялися у більшій кількості аналогів-асоціацій, висловлюваних дітьми щодо різних предметів, тварин, явищ природи. Також було помічено більшу різноманітність підходів до пошуку асоціативних аналогів – діти звертали увагу не тільки на форму, колір та показники, які можна визначити на дотик, а й на призначення того чи іншого предмету, його роль у житті людини тощо.

Таким чином, проведена психологічна розвивальна робота для розвитку творчих здібностей дітей була ефективною, на що вказує позитивна динаміка змін у розвитку асоціативності творчого мислення дошкільників (покращення на 20%).

За даними опитування контрольної групи, до якої ввійшли діти групи «Ромашка», помітно такі прояви асоціативності мислення. Вихованці дошкільного віку ЕГ мають переважно середні та високі показники розвитку асоціативної креативності. Так, зокрема, продуктивність на високому рівні властива для 26,6% дітей, варіативність – для 33,3%, оригінальність – для 33,3% дошкільників. Також помітним є середній рівень прояву асоціативності мислення опитуваних контрольної групи за всіма показниками (у 40%).

Зважаючи на досить позитивні результати опитування дітей контрольної групи, варто вказати, що в ході пошуку асоціацій до запропонованих предметів, квітів, ягід, рослин, тварин, явищ природи, дошкільники не намагалися пригадати всі можливі аналоги-асоціації, зупиняючись на 2-3 відповідях. Їх більше цікавило наступне слово, до якого потрібно було знайти аналог, тому було відзначено певну поверховість та меншу зацікавленість дітей контрольної групи в якісному виконанні завдання методики.

Порівнюючи результати опитування дітей КГ до та після експерименту, помічаємо певні позитивні зміни у проявах варіативності та оригінальності – на 6,6% стало більше опитуваних з високим рівнем, і відповідно зменшилась кількість дітей з низьким рівнем. Решта показників є незмінними.

При цьому покращення показників асоціативності мислення серед дітей дошкільного віку, які входили до контрольної групи, становить 6,6% (саме на стільки стало більше дітей із високим рівнем). Зважаючи на незначні покращення показників, які вказують на розвиток творчих здібностей, можна зробити висновок, що за умови проведення з дітьми розвивальної програми з оптимізації розвитку творчих здібностей, ці дані були б кращими.

Представимо наочно зміни в розвитку асоціативної творчості мислення дошкільників ЕГ і КГ за методикою «На що схоже?» (модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю») (рис. 3.3).

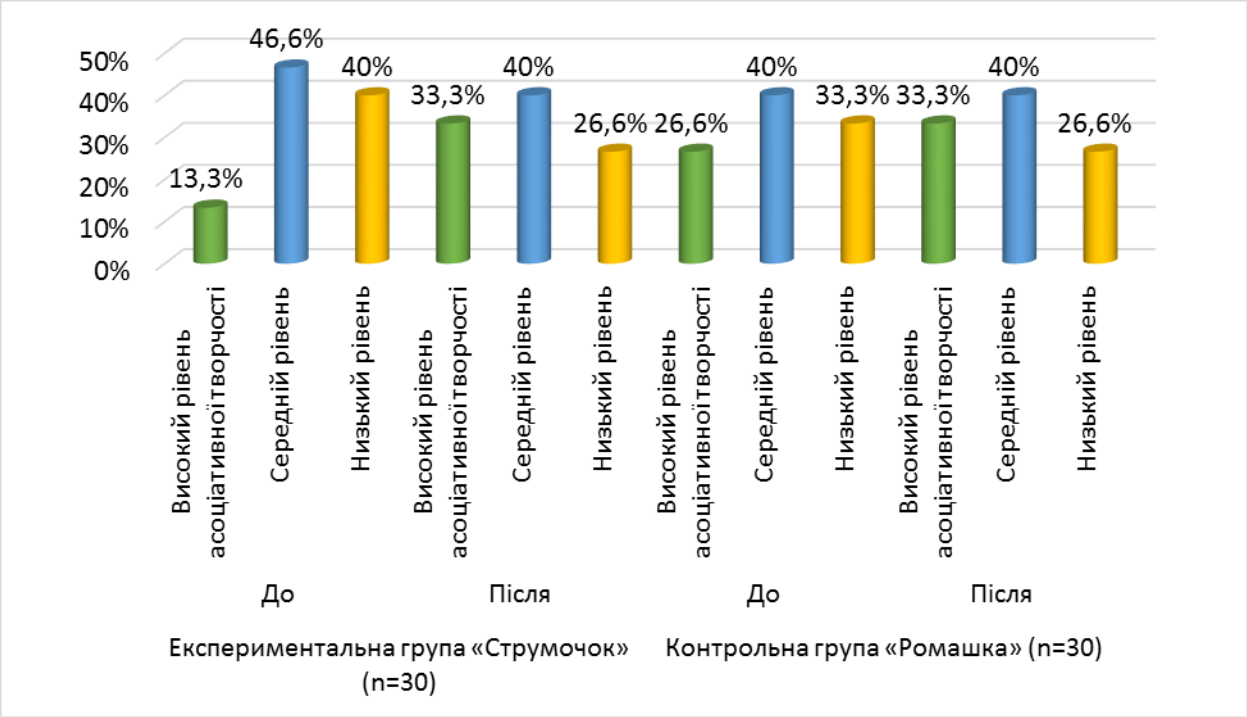

Рис. 3.3. Рівні розвитку асоціативної творчості дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою «На що схоже?»

Порівнюючи результати опитування дошкільників експериментальної та контрольної групи за методикою «На що схоже?» до та після експерименту, помітно, в експериментальної групи покращення результатів становить 20% (на стільки стало більше дітей з високим рівнем асоціативності мислення), а в контрольної групи – покращення результатів становить 6,6%. На основі порівняння цих даних можна відзначити більшу частку покращених результатів саме серед опитуваних дітей експериментальної групи, що вказує на ефективність проведеної психологічної програми занять з розвитку творчих здібностей дошкільників.

Застосовуючи опитувальник креативності Д. Джонсона для спостереження за поведінкою дітей з метою оцінки їх творчих здібностей, встановлено такі дані (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Рівні розвитку творчих здібностей дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою за методикою Д. Джонсона

Рівень творчих здібностей	Експериментальна група «Струмочок» (n=30)				Контрольна група «Ромашка» (n=30)			
	До		Після		До		Після	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий рівень	4	13,3%	10	33,3%	8	26,7%	9	30%
Середній рівень	14	46,7%	15	50%	14	46,7%	15	50%
Низький рівень	12	40%	5	16,7%	8	26,7%	6	20%

За даними табл. 3.4. серед дітей експериментальної групи помітні якісні зміни, що вказують на підвищення рівня розвитку творчих здібностей дошкільників. Зокрема, на 23,3% стало менше дітей із низьким рівнем творчих здібностей. На 20% стало більше дітей з високим рівнем творчих здібностей. Також в ЕГ на 3,3% зросла кількість дітей із середнім рівнем творчих здібностей (так само, як і в КГ). Серед опитуваних контрольної групи виявлено незначні зміни – на 6,7% стало менше дітей з низьким рівнем розвитку творчих здібностей, і на 3,3% стало більше дошкільників з високим рівнем їх прояву.

Представимо результати спостереження за проявами творчих здібностей дошкільників ЕГ «Струмочок» та КГ «Ромашка» за опитувальником креативності Д. Джонсона» (рис. 3.4.). Отже, в ЕГ на 20% стало більше дітей із високим рівнем розвитку творчих здібностей і на 23,3% зменшилась кількість дошкільників з низьким рівнем. А в КГ зміни мінімальні – на 3,3% стало більше дітей з високим, і на 6,7% зменшилась кількість дітей з низьким рівнями. Відповідно до виявленого покращення проявів творчих здібностей у дітей ЕГ «Струмочок» вказуємо на високу ефективність проведеної психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Рис. 3.4. Рівні розвитку творчих здібностей дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою за методикою Д. Джонсона

За рівнем виконання завдання методики «Вивчення творчої уяви» І. Гоян, А. Палій було сформовано висновок про позитивну динаміку змін у проявах творчої уяви дошкільників ЕГ «Струмочок» і КГ «Ромашка» (табл. 3.5.):

Таблиця 3.5.

Рівні розвитку творчої уяви дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою І. Гоян, А. Палій

Рівні розвитку творчої уяви дошкільників	Експериментальна група «Струмочок» (n=30)				Контрольна група «Ромашка» (n=30)			
	До		Після		До		Після	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Дуже високий	0	0%	2	6,7%	4	13,3%	4	13,3%
Високий	5	16,7%	7	23,3%	9	30%	10	33,3%
Середній	10	33,3%	14	46,7%	10	33,3%	10	33,3%
Низький	9	30%	5	16,7%	4	13,3%	4	13,3%
Дуже низький	6	20%	2	6,7%	3	10%	2	6,7%

За даними табл. 3.5 серед дітей експериментальної групи після проведення з ними психологічної розвивальної роботи з розвитку творчих

здібностей дошкільників більшість стали проявляли середній і високий рівні розвитку творчої уяви (46,7% та 23,3% відповідно). Для 6,7% опитаних експериментальної групи став властивий дуже високий рівень розвитку творчої уяви (відповідно до показників методики та вікових меж розвитку уяви дітей). І для 16,7% дітей ЕГ характерний низький рівень уяви, та в 6,7% залишився уже низький рівень.

Також помітно, що переважна більшість опитаних дітей контрольної групи мають подібні результати у виконані завдання методики «Вивчення творчої уяви». Так, дуже високий рівень розвитку уяви виявлено у 13,3% дітей, високий – у 33,3% (більше на 3,3%), середній у 33,3% дошкільників. Низький рівень виявлено в однакової кількості дітей контрольної групи «до» та «після» (13,3%). А дуже низький рівень творчої уяви став проявлятися рідше (на 3,3% менше).

Для кращого відображення результатів повторного опитування дошкільників експериментальної і контрольної груп за методикою І. Гоян, А. Палій представимо їх за допомогою рис. 3.5.

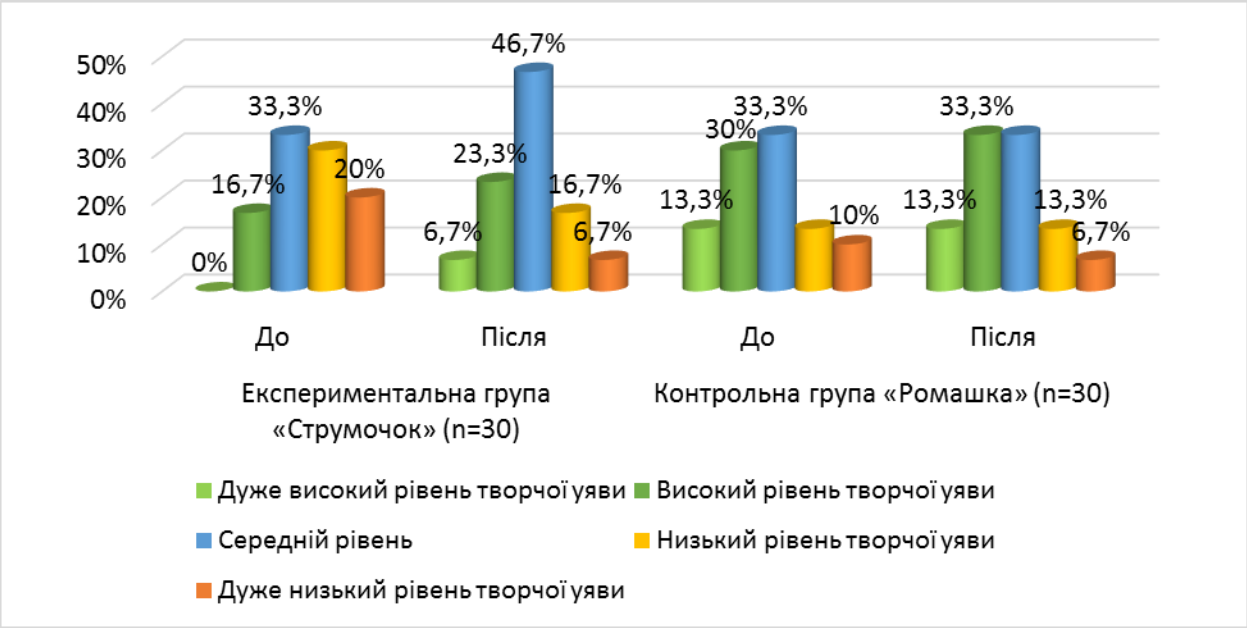

Рис. 3.5. Рівні розвитку творчої уяви дітей старших груп «Струмочок» і «Ромашка» за методикою І. Гоян, А. Палій

За даними рис. 3.5. помітно, що після проведення з дошкільниками психологічної роботи з розвитку творчих здібностей стало більше дітей з дуже високим рівнем творчої уяви (на 6,7%), також помітне зростання кількості дітей з високим рівнем (на 6,6%). Кількість дітей із середнім рівнем розвитку уяви підвищилася на 13,4%. При цьому на 13,3% стало менше дітей з низьким рівнем, і стало менше вихованців з дуже низьким рівнем (на 13,3%).

Відповідно до вказаного більшість опитуваних дошкільників експериментальної групи показали вищі результати з розвитку уяви, ніж при попередньому опитуванні, що дозволяє стверджувати про позитивну динаміку змін, та підтвердити високу ефективність проведеної психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників.

Висновки до третього розділу

Для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку розроблено «Психологічну програму для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку». Мета розробленої програми: розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку, сприяння розвитку комунікативних навичок, формування доброзичливості, товариськості, підтримка позитивного емоційного настрою, створення оптимістичної творчої атмосфери зростання дітей.

Розвивальну роботу за розробленою «Психологічною програмою для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» проведено із дошкільниками експериментальної групи «Струмочок» по 1-2 заняття в тиждень протягом місяця. В ході проведення занять помічено зростаючу активність дітей, їх зацікавленість у розвитку власних можливостей. Дошкільники виявляли великий інтерес до творчої діяльності, у них з’явилося більше самостійності і творчої ініціативи, підвищилася частота демонстрації творчих здібностей. Також у більшості дошкільників

розвивалися пізнавальна активність, мотиваційна спрямованість навчальної та ігрової діяльності.

За отриманими результатами контрольного опитування дітей встановлено, що в ЕГ стало більше дітей з високим рівнем творчих здібностей (на 13,3%), і на 23,3% стало менше дошкільників з низьким рівнем розвитку творчих здібностей.

За результатами творчого виконання дошкільниками завдань методики «Домалюй» встановлено, що дошкільники ЕГ стали проявляти вищі показники продуктивності (на 13,3%), варіативності (на 20%), оригінальності (на 20%). За загальними проявами творчого мислення в ЕГ на 20% стало більше дітей з високим рівнем розвитку творчих здібностей.

Також покращилися прояви асоціативної креативності в дошкільників ЕГ «Струмочок», зокрема на 13,3% стало більше дітей із високим рівнем продуктивності та варіативності, і на 20% з високим рівнем оригінальності задумів-аналогів. Загальний високий рівень асоціативної творчості став проявлятися частіше на 20% (саме на стільки стало більше дітей із високим рівнем), а низький – рідше (на 13,3%).

За результатами опитування вихователів та організованого спостереження за поведінкою дітей під час занять та в ігровій діяльності також виявлено підвищення кількості дітей ЕГ з високим рівнем розвитку творчих здібностей дітей (на 20%). Також на 23,3% стало менше дошкільників, які мають низький рівень творчих здібностей.

Щодо проявів творчої уяви – в ЕГ стало більше дітей з дуже високим і високим рівнями творчої уяви (на 13,3% сумарно). Кількість дітей із середнім рівнем розвитку уяви підвищилася на 13,4%, і на 26,6% стало менше дітей із низьким і дуже низьким рівнями розвитку творчої уяви (сумарно).

Зважаючи на зростання кількості дітей ЕГ «Струмочок» із високим рівнем розвитку творчих здібностей підтверджуємо високу ефективність проведеної психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження психологічних особливостей творчих здібностей у дошкільному віці, аналіз та узагальнення отриманих результатів дали змогу зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано наукові праці з досліджуваної проблеми і узагальнено теоретичні засади розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в психологічній літературі.

Здібності у психологічній літературі розглядаються як індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успіх у діяльності, спілкуванні і легкість оволодіння ними. Під творчими здібностями розуміються індивідуально-психологічні особливості дитини, що визначають успішність виконання нею різної творчої діяльності, здатність генерувати нові ідеї, вирішувати нові завдання.

Старший дошкільний вік є першим сенситивним періодом розвитку творчих здібностей, який доцільно використати як найбільш сприятливий для закладання основ творчої діяльності дітей та відкриття потенціалу до креативності. Старші дошкільники надзвичайно допитливі, у них є велике бажання пізнавати навколишній світ. У них поступово формуються необхідні характеристики, які дають змогу творчо опрацьовувати інформацію та застосовувати її для вирішення різних проблем, вдосконалюються процеси мислення, стає кращою увага і пам'ять, збагачуються знання про оточуючий світ.

До показників сформованості творчих здібностей дошкільника відносяться: чутливість до проблем; швидкість аналогій, асоціацій; уміння видавати нові ідеї; пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності; здатність прогнозувати, передбачати; уміння підійти до проблеми з різних точок зору; здатність вирішувати творчі проблеми в умовах невизначеності.

2. Розкрито психологічні особливості розвитку творчих здібностей дітей у роботі фахівців закладу дошкільної освіти.

В кожної дитини є творчі здібності, тому для педагогів та батьків постає завдання – визначити їх та допомогти розвинути. Важливою в даному напрямі роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників є цілеспрямована активізація творчої діяльності дітей, що передбачає насамперед формування психічних процесів та якостей, які інтенсивно розвиваються на цьому віковому етапі і становлять основу для формування творчих здібностей. Зокрема, продуктивному творчому мисленню дітей сприяє оволодіння спеціальними способами: виділення протилежних властивостей, пошук аналогій, асоціювання понять, ставлення запитань, генерування ідей тощо. Для цього в розвивальній роботі з дошкільниками необхідно створювати доступні для них проблемні ситуації, організовувати постановку творчих завдань, котрі сприяють самостійному пошуку. Адже цілеспрямований та організований процес розвитку творчих здібностей дітей передбачає використання різноманітних пізнавальних, розвивальних, творчих завдань, що передбачають нестандартне виконання.

Психолого-педагогічна робота з розвитку творчих здібностей дошкільників включає: збагачення знань дітей про навколишній світ; активізацію їх інтересу до пізнання нових відомостей та творчої їх обробки; створення сприятливого розвивального простору.

Важливим є використання ігрових ситуацій, спеціальних творчих прийомів, наприклад, «побачити новий образ», «використання гіпотетичних можливостей», «завершення казкових історій», проведення з дітьми різних видів діяльності: ігрової (словесні, рухливі, сюжетно-рольові, ігри-театралізації), конструкторсько-будівельної діяльність, художньо-продуктивної роботи, психологічних вправ для розвитку позитивного самоставлення та емоційного благополуччя.

Також доцільно залучати дітей до читання та обговорення художньої літератури, розповідання казок, легенд, прислів’їв, які сприятимуть розвитку їх допитливості, творчих здібностей; загадування загадок, використання ігрових прийомів тощо. Ще для розвитку творчих здібностей старших

дошкільників варто застосовувати засоби театралізованої діяльності, залучати дітей до інсценізації улюблених казок, а також складання власних казкових історій. Із використанням засобів арт-терапії діти вчаться розпізнавати та відтворювати власні емоційні стани і настрої, передавати на папері уявні предмети, наділяти їх чарівними властивостями тощо.

3. Емпіричним шляхом досліджено психологічні особливості творчих здібностей дошкільників.

За отриманими результатами опитування дітей встановлено, що високий рівень творчих здібностей мають тільки 16,7% дошкільників. Половина дошкільників (50% дітей) справилися на середньому рівні із творчим завданням методики. І третина дошкільників (33,3%) мають низький рівень розвитку творчих здібностей та потребують психологічної розвивальної роботи з їх підвищення.

Відповідно до отриманих результатів творчого виконання дітьми завдань методики «Домалюй» встановлено, що діти хоче включаються в процесі малювання, захоплено намагаються створити нові, незвичні предмети, базуючись на основі запропонованого контуру малюнка. За загальними проявами творчого мислення, побудованими на показниках продуктивності, варіативності, оригінальності зображених образів, більшість дошкільників мають середній (40%) і низький (33,3%) рівні, і тільки в 26,6% дітей встановлено високий рівень розвитку творчих здібностей.

Переважна більшість дітей дошкільного віку мають середній рівень асоціативної креативності (43,3%), у третини виявлено низький рівень (36,6%). І тільки 20% дітей мають високий рівень асоціативної творчості, що виявляється у продуктивності, варіативності та оригінальності задумів-аналогів.

За результатами опитування вихователів та організованого спостереження за поведінкою дітей під час занять та в ігровій діяльності також виявлено переважно середній рівень розвитку творчих здібностей дітей (у 46,7%). Третина дошкільників мають низький рівень (33,3%), і в

незначної частини дітей встановлено високий рівень (20%), вони здатні до швидкого помічання проблем, пошуку нетрадиційних способів їх вирішення, сміливі у побудові гіпотез і прогнозуванні очікуваних результатів.

Щодо проявів творчої уяви – 23,3% дітей мають високий рівень розвитку творчої уяви, для 40% дошкільників властивий середній рівень. Однак для третини дітей (сумарно) характерний низький і дуже низький рівень розвитку творчої уяви (21,7% і 15% відповідно).

При аналізі відповідей дітей групи «Струмочок» та «Ромашка» встановлено, що середній рівень вияву творчих здібностей властивий для подібної кількості дітей (від 40% до 46,7% в кожній з груп). Однак низький рівень творчих здібностей більшою мірою властивий для дітей групи «Струмочок», що й визначає її як експериментальну групу для подальшої психологічної роботи з розвитку творчих здібностей.

4. Розроблено та апробовано психологічну програму для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Розроблена «Психологічна програма для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» включає 6 психологічних занять, і має на меті: розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку, сприяння розвитку комунікативних навичок, формування доброзичливості, товариськості, підтримка позитивного емоційного настрою, створення оптимістичної творчої атмосфери зростання дітей. Впровадження розвивальної програми із 6 психологічних занять реалізувалося по 1-2 заняття в тиждень протягом місяця із експериментальною групою досліджуваних (група «Струмочок»).

Ми проводили з дітьми спеціальні психологічні вправи, психоемоційні етюди, пропонували їм скласти творчі розповіді і казки, придумати незвичайні способи використання предметів, перетворитися на добрих чарівників, намалювати неіснуючі світи тощо. В ході проведення занять помітили стійкий інтерес дітей до творчої діяльності, зростаючу активність та зацікавленість дошкільників у розвитку власних можливостей. Дошкільники виявляли більше самостійності і творчої ініціативи, частіше

демонстрували творчі здібності при виконанні поставлених пізнавальних та ігрових завдань.

Після психологічної роботи з дітьми за розробленою програмою розвитку творчих здібностей організовано контрольне опитування дошкільників та їх вихователів, порівняно дані «до» та «після» проведення занять. В контрольній групі «Ромашка», з якими занять не проводилося, встановлено незначні зміни в розвитку творчих здібностей, а в експериментальній групі «Струмочок» виявлено підвищення кількості дітей із високим рівнем розвитку творчих здібностей (на 13,3%), і також на 23,3% стало менше дітей з низьким рівнем розвитку творчих здібностей.

Також встановлено, що дошкільники ЕГ стали проявляти вищі показники продуктивності (на 13,3%), варіативності та оригінальності у малюванні творчих предметів на основі пропонованого контуру (на 20%). За загальними проявами творчого мислення в ЕГ на 20% стало більше дітей з високим рівнем розвитку творчих здібностей.

Ще в дошкільників ЕГ покращилися прояви асоціативної креативності, зокрема на 13,3% стало більше дітей із високим рівнем продуктивності та варіативності, і на 20% з високим рівнем оригінальності задумів-аналогів. Загалом на 20% стало більше дітей із високим рівнем асоціативної творчості, і на 13,3% стало менше дітей із низьким рівнем творчості.

За результатами опитування вихователів встановлено підвищення кількості дітей ЕГ з високим рівнем розвитку творчих здібностей дітей (на 20%). Також на 23,3% стало менше дітей, які мають низький рівень творчих здібностей. В ЕГ стало більше дітей з дуже високим і високим рівнями творчої уяви (на 13,3% сумарно). Кількість дітей із середнім рівнем розвитку уяви підвищилася на 13,4%, і на 26,6% стало менше дошкільників з низьким і дуже низьким рівнями розвитку творчої уяви (сумарно).

Відповідно до виявлених позитивних змін у розвитку творчих здібностей дітей ЕГ «Струмочок», з якими було проведено психологічну роботу за програмою занять, підтверджуємо високу ефективність

впровадженої програми психологічної роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників. Рекомендуємо розроблену та апробовану «Психологічну програму для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» до використання в роботі практичних психологів закладів дошкільної освіти із дітьми старшого дошкільного віку для активізації їх творчого потенціалу та розвитку творчих здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О., Заремба Л. Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Педагогічний часопис Волині : науковий журнал.* Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2018. №1 (8). С. 8–12.

2. Андрющенко Т. К. Педагогічні умови креативного розвитку дошкільників. *Педагогічні науки*. 2010. Вип. 16. С. 138–141.

3. Архипова С., Кушнірик Н. Методика розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2009. Вип. 2. С. 41–48.

4. Атаманчук Н. М., Пасічніченко А. В. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2010. Т. XII. Ч. 5. С. 23−27.

5. Базовий компонент дошкільної освіти / Т. О. Піроженко та ін. Київ, 2021. 37 с.

6. Біла І. М. Організація творчої конструкторської діяльності дошкільників. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ.* 2010. Т. XII, Ч. 6. С. 31–40.

7. Біла І. М. Особливості аналогізування в мисленнєвій діяльності старших дошкільників. *Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко ; За заг. ред. В. О. Моляко.* Київ: Освіта України, 2008. С. 251−263.

8. Біла І. М. Реалізація творчого задуму як результат розв’язання дошкільниками задач на конструювання. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць.* Том 8. Психологічна теорія і технологія навчання. Київ, 2010. Вип. 7. С. 21–34.

9. Біла І. М. Специфіка творчої мисленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Технології розвитку інтелекту. Перший випуск електронного фахового журналу Лабораторії нових інформаційних*

технологій навчання. Київ, 2011. Т. 1, № 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tri/2011_1/st6.pdf.

10. Біла І. М. Творчість та її розвиток у дітей. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України.* Київ, 2001. Т. ІІІ. С. 31–37.

11. Большакова І. О. Естетичне виховання дітей дошкільного віку. URL : http://ippo.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1909&Itemid=41.

12. Гаврилюк С. Психолого-педагогічні засади розвитку творчості дітей дошкільного віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2011. Вип. LVIII. Ч. І. Психологія. С. 224−230.

13. Гавриш Н. В. Особливості розвитку уяви та сприймання у процесі мовленнєвотворчої діяльності дошкільників. *Дошкільна освіта*. 2003. № 1 (1). С. 14–20.

14. Галушко Л., Маловик В. Теоретичний аналіз динаміки розвитку творчої активності дошкільника. *Наукові записки. Серія Педагогічні науки*. 2012. Вип. 107_1. С. 97–103.

15. Гаргач Н. Розвиток творчих здібностей у театралізованій діяльності старших дошкільників. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 17 травня 2018 року*. Бердянськ, 2018. Т. 1. С. 67–69.

16. Гевко О. Педагогічні умови формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Молодь і ринок.* 2019. № 12 (179). С. 95–100.

17. Гетман Н. М. Система роботи дошкільного навчального закладу щодо створення умов для креативного розвитку особистості дитини. URL: http://klasna.com.ua/ru/article/sistema-roboti-doshkilnogo-navchalnogo-zak.html.

18. Гнатко М. М. Психологічна діагностика обдарованості: Методичні рекомендації. Луцьк. ВВ МАНУ, 1997. 72 с.

19. Гоян І. М., Палій А. А. Психодіагностичний, психокорекційний і розвивально-виховний практикум у дитячому садку: навч. посібник. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. 588 с.

20. Григорчук О. О., Дубравська Н. М. Розвиток уяви і фантазії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць*. 2015. С. 203–206.

21. Грицкова Ю. В. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами LEGO-конструювання. *Інноваційна педагогіка : наук. журн.* Одеса : ПНДІЕІ, 2019. Вип. 12. Т. 2. С. 106–109.

22. Грушко О. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2005. 279 с.

23. Демченко Ю. М., Нікітіна О. О. Особливості розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. *SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF». THEORY AND PRACTICE OF SCIENCE: KEY ASPECTS*. 2021. № 42. С. 334–342.

24. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). URL: http://www.uazakon.com/document/tpart07/isx07484.htm.

25. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк; наук. ред. Г. В. Бєлєнька. Київ: Ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

26. Дмитрієва С. М., Гаврилова Н. В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир, 2002. 40 с.

27. Добринська С. Є. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку в зображувальній діяльності. Сарни, 2013. 80 с.

28. Дорофей С. В. Творча активність особистості в системі підготовки спеціаліста у ВНЗ. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.* 2012. Вип. 15. С. 172−183.

29. Дудник Н. З. Розвиток творчості дошкільників засобами казки. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка».* 2011. Вип. 7. С. 204−210.

30. Єрмола А. М. Креативність на основі маркетингу. *Практична психологія і соціальна педагогіка.* 2003. № 8. С. 71−74.

31. Жигайло О. О. Психолого-педагогічні аспекти формування креативного мислення дітей молодшого шкільного віку. *Проблеми сучасної психології.* 2011. Вип. 12. С. 393–401.

32. Закон України «Про дошкільну освіту» (Документ 2628-III, чинний, поточна редакція від 02.04.2022, підстава – 2153-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text.

33. Іщук О. Ю. Дослідження задатків і здібностей як психофізіологічної основи обдарованості (історичний аспект). *Науково-інформаційний вісник. Серія «Психологія».* 2010. № 1. С. 103–107.

34. Каньоса Н. Особливості розвитку творчої особистості дитини засобами образотворчого мистецтва. *Збірник наукових праць КПНУ.* Київ, 2016. Вип. 21. Ч. 2. С. 54–59.

35. Климчук В. О., Шимченко О. А. Вплив внутрішньої мотивації на розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Обдарована дитина.* 2004. № 10. С. 60–63.

36. Кондратець І., В'язовська О. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом експериментування з матеріалами. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи.* 2021. С. 63–67.

37. Кондратьєва Н. В. Розвиток пізнавального інтересу у дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності з неживою природою. URL: http://nsportal.ru/detskii-sad/raznoe/razvitie-poznavatelnogo-interesa-u-detei-doshkolnogo-vozrasta-v-protsesse-eksperi.

38. Кононко О. Л. Дитяча креативність крізь призму Базової програми «Я у Світі». *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 3–7.

39. Кошель А. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів шляхом використання інноваційних технологій. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «Логос. Мистецтво наукової думки».* 2019. № 6. С. 68–72.

40. Кошель А. П., Кошель В. М. Розвиток творчої особистості дошкільника в умовах ДНЗ. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка: Збірник наукових праць*. 2009. Вип. 68. С. 52–56.

41. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. 354 с.

42. Кульчицька О. І. Творча обдарованість. Специфіка дитячої обдарованості. *Обдарована дитина*. 2001. № 1. С. 20−34.

43. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2000. №1. С. 10–14.

44. Кушнірик Н. Розвиток особистості – важливе завдання вихователя сучасного дошкільного закладу. *Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. Сер.: Філософія. Педагогіка. Психологія.* Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 10. С. 84−89.

45. Ладивір С. О. Рушійні чинники повноцінного розвитку дитини. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр.* Київ, 2016. Том IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 12. С. 74–86.

46. Левенець В. В. Розвиток креативних здібностей дитини. Рівне, 2005. 95 с.

47. Лісовицький В. І. Формування умінь технічної творчості в майбутніх майстрів виробничого навчання. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр.* Херсон, 2006. Вип. 14-15. С. 275–280.

48. Лохвицька Л. Ігрове середовище дошкільного навчального закладу як чинник пізнавального розвитку дітей. *Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвіди, знахідки : Матеріали*

Всеукраїнської науково-практичної конференції (19-20.11.2003 р.). Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2004. С. 65–66.

49. Лупійко Л. В. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників засобами народного фольклору. *«Актуальні проблеми психології Психологія обдарованості» : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН Украӈни.* 2019. Вип. 1. С. 159–165.

50. Лучанська В. Проблема креативності в сучасній психології. Соціальна психологія. 2007. № 3. С. 154–161.

51. Мельник І. Музично-театралізована діяльність як засіб творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали.* Київ, 2013. Вип. 4. С. 256–261.

52. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. Київ : Світич, 2009. 208 с.

53. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина.* 2004. № 6. С. 2–9.

54. Нападій Н. Розвиток творчості дітей старшого дошкільного віку в декоративній діяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини. Збірник наукових праць. Серія: Філософія, педагогіка, психологія.* Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 103–108.

55. Нечаєва О. С. Методи дослідження параметрів креативності в системі шкільної освіти. URL: http://www.gelios-gift.com.ua/?id=80&item=center.

56. Новоселецька І. Е. Розвиток художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку в реаліях євроінтеграційних вимірів. *Молодий вчений.* 2017. № 10.2 (50.2). С. 60–64.

57. Образцова О. М. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання ручної праці: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. пед.наук :13.00.02 – теорія і методика трудового навчання. Тернопіль, 2013. 19 с.

58. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспектива розвитку: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.

59. Позняк Т. М. Розвиток творчих здібностей дитини. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка: Зб. наук. пр.* 2011. Вип. 94. С. 97–101.

60. Портницька Н. Ф. Особливості усвідомлення творчих здібностей дошкільниками в умовах різних систем виховання. *Актуальні проблеми психології.* 2009. Т. 7. Вип. 20. Ч. 2. С. 111–114.

61. Портницька Н. Ф. Страгегіальні тенденції розвитку наслідування дошкільників. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Збірник наукових праць / За ред. В. О. Моляко*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. Т. 12. Вип. 2. С. 206–211.

62. Рибак Л. В. Програма розвитку когнітивної сфери (пам'яті, уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку. Чернівці, 2013. 34 с.

63. Роменець В. А. Психологія творчості : Навч. посібник. 3-є вид. Київ: Либідь, 2004. 288 с.

64. Савіцька І. Ю. Художньо-естетичний розвиток дітей засобами мистецтва. URL : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/2_2010/savitska.pdf.

65. Семенова Т. М. Дитяче експериментування як засіб пізнавального розвитку дошкільників. *Дошкільна педагогіка*. 2012. № 1. С. 17–21.

66. Скиба М. М., Щербан Т. Д. Психологічний супровід розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2013. Вип. 21. С. 670−681.

67. Суддя З., Пастушенко Н. Системний підхід до формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія*. Київ, 2012. Вип. 24. С. 139–143.

68. Тарченко В. М. Проблеми розвитку творчості. *Психологія та педагогіка*. 2004. № 4. С. 45–46.

69. Шандрук С. Психологічні проблеми дослідження творчості. *Вісник ТДТУ.* 2006. №1. С. 132–136.

70. Шапченко В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до розвитку творчих здібностей учнів засобами інсценізації та драматизації. *Матеріали науково-практичної конференції студентів і магістрантів «Перші кроки до науки».* 2013. URL: http://masters.kubg.edu.ua/index.php/pi/article/view/36.

71. Шершень І. Розвиток творчості дітей старшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки (17 травня 2018 року)*. Бердянськ, 2018. Т. 1. С. 88–89.

72. Шрагіна Л. І. Оригінальність і творчість. *Практична психологія та соціальна робота.* 2009. № 3. С. 38–40.

73. Шульга Л. М. Концептуальні засади технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 66. С. 209–212.

74. Юркевич В. С. Про наївну та культурну креативність. Основні концепції творчості та обдарованості. Київ, 1997. 232 с.

75. Яременко Л. Вікові особливості формування творчих здібностей особистості. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія.* Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 15. С. 137–145.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика діагностики універсальних творчих здібностей для дітей «Сонце в кімнаті» (автори: В. Синельников, В. Кудрявцев)

Мета. Виявлення здібностей дитини до перетворення «нереального» в «реальне» у контексті заданої ситуації шляхом усунення невідповідності.

Матеріал. Картинка із зображенням кімнати, в якій знаходиться людина і сонце; олівець.

Інструкція до проведення. Дорослий, показуючи дитині картинку: «Я даю тобі цю картинку. Подивися уважно і скажи, що на ній намальовано». Після перерахування деталей зображення (стіл, стілець, людина, лампа, сонечко і т. д.) дорослий дає таке завдання: «Правильно. Однак, як бачиш, тут сонечко намальовано в кімнаті. Скажи, будь ласка, так може бути або художник тут щось наплутав? Спробуй виправити картинку так, щоб вона були правильною».

Користуватися олівцем дитині не обов'язково, вона може просто пояснити, що потрібно зробити для «виправлення» картинки.

Обробка даних. У ході обстеженні дорослий оцінює спроби дитини виправити малюнок.

Обробка даних здійснюється за п'ятибальною системою:

1. Відсутність відповіді, неприйняття завдання («Не знаю, як виправити», «Картинку виправляти не потрібно») - 1 бал.

2. «Формальне усунення невідповідності (стерти, зафарбувати сонечко) – 2 бали.

3. Змістовне усунення невідповідності:

а) проста відповідь (Намалювати в іншому місці - "Сонечко на вулиці") -3 бали.

б) складна відповідь (переробити малюнок - "Зробити з сонечка лампу") - 4 бали.

4. Конструктивна відповідь (відокремити невідповідний елемент від інших, збережених в його в контексті заданої ситуації ("Картинку зробити", "Намалювати вікно", "Посадити сонечко в рамку" і т.д.) - 5 балів.

Додаток Б

Методика «Домалюй»
(модифікована методика Е.Торренса «Намалюй картинку»)

Суть завдання полягає в наступному: дитині дають контур, форму краплі та кольорові олівці й просять її обвести форму та домалювати до неї малюнок, оригінально зобразити будь-які відомі об'єкти.

Хід проведення. Перед дитиною кладеться форма-контур і дається інструкція: "З допомогою контуру, що має форму краплі, зобрази усі предмети, які нагадують краплю або можуть бути утворені з її допомогою".

Дітям дається підказка, що можна представити задум у розфарбованому вигляді, а також передбачається введення обмеження часу (10 хв.). Після закінчення роботи уточнюються та підписуються назви зображень.

Інтерпретація методики.

Оцінка результатів виконання завдання ведеться за такими критеріями.

1. Продуктивність (легкість) процесу креативного мислення.

Спочатку переглядаються малюнки дітей для виявлення їх повторюваності та відповідності вимогам. За кожне зображення, що відповідає завданню, дитина отримує 1 бал, а загальна оцінка за виконання завдання дорівнює кількості зображень. Для того, щоб можна було визначити відмінні особливості виконання кожною дитиною даного завдання, вираховується відносний ранг виконання завдання Х сер. за формулою:

Х сер = к-ть балів / к-ть опитуваних

Даний показник дозволяє з'ясувати індивідуальні досягнення дітей при виконанні даного завдання.

2. Варіативність.

Аналіз творчих тенденцій аналогізування старших дошкільників включає також оцінку здатності дітей до цілеспрямованого пошуку аналогів. Це дозволяє класифікувати та оцінювати аналогії як близькі, віддалені та досить віддалені. Близька аналогія передбачає порівняння об'єктів одного типу, одного класу, наприклад, краплі і пелюстки (1 бал), віддалена – порівняння різних предметів (2 бали), досить віддалена – порівняння зовсім різних предметів, наприклад, краплі та парашута (3 бали).

Для дослідження здатності дітей до пошуку різних видів аналогій визначається також середня кількість продукованих аналогів різного виду за формулою:

Х сер = к-ть аналогів одного типу / к-ть опитуваних

Це дає змогу аналізувати відмінні індивідуальні особливості мислення кожного з дошкільників.

3. Оригінальність аналогів.

Оригінальність рішень передбачає здатність дошкільників гальмувати прояв очевидних, тривіальних задумів. У нашому випадку чим рідше повторюється певний предмет (зображення), тим оригінальнішим він є. Враховується також і суб'єктивна новизна задумів дітей (ступінь вираженості прагнення суб'єкта проявити свою індивідуальність). При цьому виділяються стереотипні, оригінальні та особливо оригінальні задуми.

Якщо зображення трапляється більше 4-х разів і вважається стереотипним, то відповідно за нього присвоюється 1 бал; оригінальні задуми, що повторюються не більше 2-3-х разів, оцінюються у 2 бали; особливо оригінальні, які не повторюються у вибірці та є суб'єктивно оригінальними, отримують 3 бали.

Усі варіанти задумів поділено на три групи відповідно до їх виду та оригінальності. Це дає змогу встановити три рівні розвитку креативного мислення: низький, середній та високий.

Перевага близьких, стереотипних зображень характеризує низький рівень креативності.

Віддалені суб’єктивно оригінальні зображення визначаємо як ознаку цілеспрямованої мисленнєвої діяльності пошуку оригінальних рішень, що свідчить про середній рівень розвитку креативності.

Відповідно для вищого рівня розвитку креативності характерна висока продуктивність пошуку оригінальних рішень і переважання досить віддалених, особливо оригінальних зображень.

На цьому етапі схильність до креативного мислення набуває ґрунтовності, стає провідною та передбачає у перспективі формування стратегії мисленнєвої діяльності. Тобто можна говорити про розвиток організованої творчої діяльності.

Для визначення загальної оцінки рівня розвитку навичок креативності бали, отримані за продуктивність (легкість), варіативність та оригінальність підсумовуються. Максимальна оцінка – 30 балів. Рівень креативності визначається за кількістю балів:

низький – 0-10 балів,

середній – 11-20,

високий – 21-30.

Важливим діагностичним моментом є також аналіз сфер спрямування створених дітьми образів як ознака гнучкості мислення дошкільників, що дає змогу з’ясувати сфери інтересів старших дошкільників та аргументувати вибір матеріалів дослідження.

Додаток В

Методика «На що схоже?»
(модифікована методика «Асоціативна продуктивність за схожістю»)

Суть завдання: дитині пропонують знайти аналоги до об'єктів, тобто придумати, на що схожий об'єкт-стимул.

Хід проведення. Експериментатор пропонує розглянути по черзі відомі дітям об'єкти-стимули:

камінь круглої форми,
жовту квітку,
жука,
ягоди калини,
кульбабу,
бджолу,
зграю пташок (здалеку),
сонце,
дорогу (здалеку),
листя,
сніг тощо.

Дається *інструкція*: «Уважно розглянь природний об'єкт і назви речі (предмети), схожі на нього».

Піддослідний упродовж 30 секунд називає якомога більшу кількість аналогів до кожного об'єкта.

З метою кращого об'єктивного простеження індивідуальних особливостей розвитку креативного мислення дітей опитування проводиться в індивідуальній формі. Це передбачає можливість усунення впливу ускладнюючих умов об'єктивного та суб'єктивного характеру, об'єктивного аналізу рівня та динаміки розвитку мисленнєвої стратегії кожної дитини.

Критерії оцінювання рівня розвитку креативності старших дошкільників: продуктивність (легкість), варіативність, оригінальність образів.

1. Продуктивність.

Важливою є загальна кількість задумів, що свідчить про здатність дошкільників до їх пошуку. Продуктивність (легкість) образів фіксується шляхом підрахування їх загальної кількості, що й визначає оцінку (за кожен образ – 1 бал). Для того, щоб можна було визначити індивідуальні відмінності у виконанні завдань даної методики, вираховується Х сер. за формулою:

Х сер = к-ть балів / к-ть опитуваних

На підставі отриманих даних (орієнтуючись на Хсер.) можна визначити, наскільки та чи інша дитина перевищує середні показники, чи навпаки, якщо показники виконання методики нижче середнього балу, це буде свідчити про недостатній рівень розвитку асоціативності мислення, вміння порівнювати, шукати аналоги. Проте даний показник ще не говорить про те, що у дошкільника низький рівень розвитку навичок пошуку образів та креативності мислення.

2. Варіативність.

Варіативність як здатність до цілеспрямованого пошуку образів визначається кількісним співвідношенням різних видів аналогів. Перевага у задумах дошкільників близьких образів свідчить про низький рівень варіативності, віддалених – про середній, досить віддалених – про високий. При цьому низький рівень варіативності оцінюється 1 балом, середній – 2 балами, високий – 3 балами.

3. Оригінальність задумів-аналогів.

Оригінальність образів визначається шляхом фіксування їх у всій вибірці та виявлення рангового місця кожного з них:

- стереотипними вважають найбільш повторювані задуми-аналоги – вони характеризують низький рівень оригінальності й оцінюються 1 балом;

- оригінальними – наступні за значимістю, які трапляються 2-3 рази – 2 балами;

- особливо досить оригінальні ті, що ні разу не повторюються у вибірці й свідчать про високий рівень оригінальності знайдених аналогів, отримують максимальну оцінку – 3 бали.

Щоб у цілому оцінити рівень оригінальності образів, вираховують Хсер. за оригінальністю відносно кожного рівня за формулою, наведеною вище.

Узагальнені результати за усіма критеріями дають підстави для аналізу рівня розвитку креативного мислення старших дошкільників. Максимальна кількість балів – 200;

0-50 балів – низький рівень креативності,

51-100 – середній,

101-200 – високий.

Додаток Г

Опитувальник креативності Д. Джонсона (для спостереження за поведінкою дітей або для оцінки творчих здібностей дітей)

Опитувальник креативності заснований на двох підходах до даної проблеми. За Торрансом, творчі здібності проявляються у вигляді дефіциту знань; у процесі включення інформації в нові структури й зв'язки; у процесі ідентифікації відсутньої інформації; у процесі пошуку нових рішень і їхньої перевірки; у процесі повідомлення результатів.

За Джонсоном (1973), творчі здібності проявляються як несподіваний продуктивний акт, зроблений виконавцем спонтанно в певній обстановці соціальної взаємодії. При цьому виконавець опирається на власні знання й можливості.

Опитувальник креативності фокусує увагу на тих елементах, які пов'язані із творчим самовираженням. Опитувальник креативності — це об’єктивний, що складається з восьми пунктів, контрольний список характеристик творчого мислення й поведінки , розроблений спеціально для ідентифікації проявів творчих здібностей, які доступні зовнішньому спостереженню.

Під час роботи з опитувальником креативності можна швидко самостійно зробити підрахунки. Заповнення опитувальника триває 10–20 хвилин.

Процедура дослідження. Для оцінки творчих здібностей за даним опитувальником експерт спостерігає за соціальними взаємодіями особи, яка цікавить, у тому чи іншому навколишньому середовищі (у класі, під час якоїсь діяльності, на заняттях, на зборах і т.д.).

Даний опитувальник дозволяє також провести самооцінку креативності (учнями старшого шкільного віку). Кожне твердження опитувальника оцінюється по шкалі, що містить п'ять градацій (див. «Можливі оцінні бали»).

Загальна оцінка творчих здібностей є сумою балів за вісьмома пунктами (мінімальна оцінка — 8, максимальна оцінка — 40 балів).

У таблиці представлена відповідність суми балів рівням творчих здібностей:

Рівень творчих здібностей	Сума балів
Дуже високий	40–34
Високий	33–27
Нормальний, середній	26–20
Низький	19–15
Дуже низький	14–8

Текст опитувальника

Інструкція: «У бланку відповідей номерами від 1 до 8 зазначені характеристики творчого прояву (креативності). Їхній перелік див. у тексті опитувальника. Будь-ласка оцініть, використовуючи п'ятибальну шкалу, у якому ступені в кожного учня проявляються вище зазначені характеристики.

Можливі бали для оцінювання :

1 – ніколи,2 – рідко,3 – іноді,4 – часто,5 – постійно.

Творча особистість здатна:

1. Відчувати тонкі, невизначені, складні особливості навколишнього світу (чутливість до проблеми, перевага складностей).
2. Висувати й виражати велику кількість різних ідей у певних умовах (швидкість).
3. Пропонувати різні види, типи, категорії ідей (гнучкість).
4. Пропонувати додаткові деталі, ідеї, версії або рішення (спритність, винахідливість).
5. Проявляти уяву, почуття гумору й розвивати гіпотетичні можливості (уява, здатність до структурування).
6. Демонструвати поводження, яке є несподіваним, оригінальним, але корисним для рішення проблеми (оригінальність, винахідливість і продуктивність).

7. Утримуватися від прийняття першої ліпшої думки, типової, загальноприйнятої позиції, висувати різні ідеї й вибирати кращу (незалежність, нестандартність).
8. Проявляти впевненість у своєму рішенні, незважаючи на труднощі, які виникли, брати на себе відповідальність за нестандартну позицію, думку, що сприяє рішенню проблеми (упевнений стиль поведінки з опорою на себе, самодостатність).

Бланк відповідей

Дата_____Школа_____Клас_____Вік_____
Респондент (П.І.П) _____.

У бланку відповідей номерами від 1 до 8 зазначені характеристики творчого прояву (креативності). Їхній перелік див. у тексті опитувальника.
Будь–ласка оцініть, використовуючи п'ятибальну шкалу, у якому ступені в кожного учня проявляються вище зазначені характеристики.
Можливі бали для оцінювання :
1 - ніколи,2 - рідко,3 - іноді,4 - часто,5 - постійно.

№ п/п	П.І.П.	Характеристики творчих здібностей							
		1	2	3	4	5	6	7	8

Додаток Д

Завдання «Вивчення творчої уяви» (за І. Гоян, А. Палій)

Підготовка дослідження. Вибрати декілька картинок доступного для дитини змісту. Підібрати матеріал для словникової творчості (тема казки, її задум, початок, персонажі; початок, тема повинні бути емоційно насиченими, доступними, містити проблемну ситуацію).

Проведення дослідження.

І варіант. Дитину (4–7 років) просять придумати казку за заданим планом та персонажами.

ІІ варіант. Дитині послідовно показують одну чи декілька картинок і просять придумати за ними казку.

Обробка даних. Оцінюють оригінальність кожної казки за такими показниками:

1. Наявність сюжету, задуму казки, її відповідність назві, плану чи картинці, героям.

2. Характер переробки і перетворення образів сприймання чи пам’яті, особливості їх комбінування при відтворенні образів і образних ситуацій.

3. Повнота і деталізація викладу.

4. Кількість відтворених образів і образ ситуації.

5. Емоційна насиченість змісту казки.

6. Словесне позначення зовнішнього вигляду персонажів, обстановки, обставин здійснення дій.

За отриманими балами робляться висновки про рівень розвитку уяви дітей:

10 балів - Дуже високий;

8-9 балів – Високий;

5-7 балів – Середній;

3-4 бали – Низький;

0-2 бали – Дуже низький.

Додаток Е

Психологічна програма для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Мета: розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку, сприяння розвитку комунікативних навичок, формування доброзичливості, товариськості, підтримка позитивного емоційного настрою, створення оптимістичної творчої атмосфери зростання дітей.

Завдання програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку передбачають:

1) розвиток актуальної креативності дітей, розвиток творчих здібностей дошкільників;

2) сприяння розвитку оптимізму дітей, їх творчого самовираження;

3) формувати вміння застосовувати в малюнку різноманітні образотворчі прийоми і засоби;

4) розвиток у дітей емоційних реакцій і вираження їх у будь-якій формі, навчання передавати будь-якими засобами і прийомами;

5) створення позитивного емоційного настрою, виховання товариськості, дружелюбності;

6) сприяння розвитку комунікативних умінь, формування почуття розуміння і довіри один до одного.

Очікувані результати. Після проведення програми занять очікується отримання підвищених показників розвитку творчих здібностей дошкільників, що можна визначити за допомогою повторного діагностичного дослідження.

Для проведення із старшими дошкільниками запропоновано 6 занять «Психологічної програми для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку», які планується проводити по 1-2 заняття в тиждень протягом місяця із експериментальною групою досліджуваних.

Основний зміст програми занять

Заняття 1

Мета: Розвивати актуальну креативність дітей, розвивати творчі здібності дошкільників, формувати комунікативні вміння. Виховувати доброту, радість від спілкування один з одним.

Хід заняття

1. Привітання. Знайомство. Прийняття правил групою.

2. Вправа «Настрій друга»

Спочатку дітям пропонується встановити контакт з оточуючими дошкільниками, вгадати їх настрій («Щоб визначити емоційний стан друга, необхідно пригадати, чи бачив ти це раніше»).

Потім потрібно запитати друга, чи правильно відгадано його настрій («Запитай у друга про його настрій»).

Далі діти мають порівняти свій настрій з настроєм друга («Порівняй, чим відрізняється твій настрій і настрій друга»).

І наостанок, за умови, що настрій «не дуже гарний» пропонується висловити пропозиції, як його можна покращити («Яким би чином ти міг змінити настрій свого друга?»).

3. Вправа «Цеглинка»

Дітям пропонується знайти якомога більше засобів, прийомів використання цеглин (однієї чи кількох). Наприклад, цеглу можна використовувати: 1) будувати стінки; 2) труби (якщо вниз-криниці); 3) арки (підвалу, мосту тощо); 4) паркани; 5) мостити дорогу; 6) посипати доріжки; 7) обрамляти клумбу; 8) як кладку; 9) як підставку під праску; 10) як гніт; 11) як модуль чотирикутника; 12) як вагу; 13) для практичних жартів (покласти цеглу в сумку, щоб товариш мав, що нести тощо).

4. Вправа «В які ігри з цим можна грати?»

Психолог пропонує дітям взяти різні предмети без конкретного функціонального призначення (наприклад коробочка, камінчик, кубик, паличка). Дітям потрібно придумати, чим ці предмети і речі можуть стати, в які ігри з ними можна погратися. (Наприклад, паличку використати як указку, термометр, ложечку, вудочку, ключ).

5. Вправа-гра «Буває - не буває»

Ця вправа-гра розвиває здатність дітей відтворювати образи предметів на основі його вербальної характеристики. Діти уявляють запропоновану психологом ситуацію і вирішують, чи так буває.

Наприклад: «Слоник і Ведмедик катаються вдвох на велосипеді», «Лисичка стала доброю і подружилась із Зайчиком», «Квіти проснулися взимку і розквіти в сосновому лісі», «Білочка гризе яблуко і банан».

6. Вправа «Назви три предмета до кожної ознаки»

Ця вправ має на меті вчити дітей знаходити за кількома спільними ознаками різні предмети, використовувати ознаки в прямому і переносному значенні.

Дітям пропонується назвати три предмети до кожної ознаки:

Ознаки: солодкий, легкий, пухнастий, прозорий, блакитний.

Предмети: цукор, сон, запах; пух, удар, сміх; мох, кіт, шарф; небо, крила, бабка.

7. Вправа «Веселі кульки».

Кожному учаснику дається по кульці, на якій потрібно зобразити веселе обличчя, мордочку.

8. Організація закінчення заняття.

Психолог пропонує учасникам: «Розкажіть про те, що сьогодні було важливим та незвичайним для вас».

Заняття 2

Мета: Розвивати креативність дошкільників, формувати комунікативні вміння, виховувати товариськість, дружелюбність. Створювати позитивний емоційний настрій.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність

2. Вправа-гра «Загадай предмет»

Завдання даної вправи – це загадування одного предмета за допомогою пари інших. Наприклад, називається будь-який відомий дітям предмет. Їм потрібно назвати два інші предмети, які загалом мало схожі на заданий предмет, але які володіють подібними ознаками. Ось як: заданий предмет – сніг, сніжинка. Інші предмети з подібними ознаками: пір'їнка (літає, легка) і цукор (білий) або зірочка (схожа за формою) і морозиво (може розтанути в теплі). Ця вправа-гра допомагає дітям навчатися виділяти у загальних предметах найбільш характерні ознаки та знаходити подібні та не подібні предмети зі схожими або несхожими характеристиками.

3. Вправа-гра «Продовж ланцюжок»

Основне завдання даної вправи-гри - це передача асоціацій по ланцюжку.

Діти сідають у коло або ланцюжком. Психолог називає фразу першій дитині, а вона придумує асоціацію на цю фразу і каже далі про неї іншій дитині.

Наприклад: «На клумбі розквітла червона квітка. – Працьовита бджілка прилетіла до квітки. – Бджілка збирає смачний мед. – Мед лікує взимку» і т.д.)

4. Вправа-гра «Чарівна торбинка»

Завдання цієї вправи-гри – навчити дитину розпізнавати на дотик предмети за їх словесним описом. Коли всі діти взяли участь в розпізнаванні предметів на дотик у торбинці, можна запропонувати ускладнення гри – діти можуть самостійно спробувати описати предмет, а психолог відгадати, про яку річ вони загадали. Також гру можна ускладнити, додавши кількість ознак в описі іграшки; запропонувати порівняти цю річ, пофантазувати: «На що схожий предмет?».

5. Вправа «Назви предмети, які б мали одразу всі три ознаки:

Ця вправа допоможе дітям визначити ознаки предмета в художній діяльності.

Психолог пропонує назвати предмети, до яких відносяться всі три ознаки відразу:

Білий – м'який – їстівний (хліб)

Світлий – легкий – блискучий (шарф)

Яскраве – жовте – гаряче (сонце)

Темний – чорний – густий (ліс)

Чистий – прозорий – гамірний (струмок)

6. Вправа-гра «Предмети-балакуни».

Діти стають в коло, в середині кола знаходяться різні предмети: іграшки, посуд, книги, одяг. Психолог бере в руки «чарівну паличку» (олівець) і «оживляє» предмети, щоб вони заговорили. Пропонує дітям відгадати, який саме предмет до них говорить.

Наприклад, книга: «Мене давно ніхто не читав, не гортав мої сторінки, я старенька і розтріпана, що мені робити?»

Діти відгадують, хто говорить і дають речам поради.

7. Вправа «Осіння палітра»

Психолог пропонує намалювати яскраві барви осіннього лісу:

- Діти, давайте ми, як справжні художники, намалюємо осінь.
- Підходьте до столу, я приготувала фарби, альбомні листи ... Ой, що ж я наробила, я забула пензлика. Що ж тепер робити?

(Діти пропонують різні прийоми малювання: пальчиком, грудочкою папери, долоньками).

Після цього діти вчаться малювати підручними засобами, і відбувається виставка малюнків осіннього лісу.

8. Організація закінчення заняття.

Психолог пропонує учасникам: «Розкажіть про те, що сьогодні було важливим та незвичайним для вас».

Заняття 3

Мета: Розвивати фантазію і творчу уяву дошкільників. Сприяти розвитку оптимізму дітей, їх творчого самовираження. Виховувати доброту, радість від спілкування один з одним. Розвивати комунікативні вміння.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність

2. Вправа «Ходи, біжи, скачи як ….»

Дітям пропонуються творчі завдання:

1) виконати ходьбу та біг в заданому напрямку з прийняттям ігрової ролі (дідусь, зайчик, вовк, Колобок);

2) ходьбу та біг, які виражають певний внутрішній стан чи настрій (впевненість, веселість, стомленість);

3) ходьбу із зображенням контурів геометричних фігур;

4) груповий біг з входженням у образ (хвиля, струмок, водопад);

5) стрибки з прийняттям ігрової ролі (жабки, коника, зайчика);

6) імітаційні рухи ногами та руками у стрибку (крила птаха, прогулянка по небу).

3. Вправа-гра «Що було далі?»

Вправа-гра формує у дітей здатність уявляти і прогнозувати варіанти розвитку ситуації, допомагає визначити очікуваний результат дії та прийняти рішення.

Психолог пропонує дітям подумати про перелік наслідків подій, які можуть статися після певної ситуації, або виникли внаслідок неї.

Наприклад, «Дідусь ловив рибу з човна» - що може бути потім? «Дідусь впіймав дуже велику рибу», «Дідусь не втримав рибу і вона вирвалася з рук», «Риба впала у воду і швиденько попливла», «Риба зраділа, що врятувалася».

4. Вправа-гра «Маятник».

До кожної знайденої ознаки предмета чи явища підбирають протилежну подібно рухові маятника. Наприклад:

- Сьогодні світить сонце, це добре, чому?
- Зігріває землю, квіти, дітей.
- Зігріває квіти – це погано, чому?
- Від великої спеки вони можуть засохнути.
- Квіти засохнуть – це добре, чому?
- З них можна зробити гербарій.
- Гербарій – це погано, чому?
- Бо в ньому рослини неживі.

5. Рухлива гра на ознайомлення з протиріччями «Крок вперед, крок назад»

Дітям пропонується проаналізувавши об'єкт, знайти у ньому позитивне чи негативне. Називаючи позитивні якості предмета, зробити крок вперед, негативні – крок назад.

6. Рухлива гра «Спробуй наздожени»

Дітям пропонується прийняти участь у грі, коли одна дитина виконує роль, наприклад, зайчика, а інша –вовка, який женеться за зайчиком. Перед дитиною-зайчиком постає проблемне завдання: у кого, чи у що необхідно перетворитися, щоб бути сильнішим за зайця. Наприклад, у мисливця, і тоді вже проблема постає перед дитиною-вовком.

7. **Гра «Фантазії».**

Психолог пропонує дітям продовжити речення і скласти історію про незвичайні пригоди:

– До нас прийшла зебра ...

– Ми сьогодні вранці прокинулися на іншій планеті...

– Раптом зникли дорослі...

– Чарівник-бешкетник вночі замінив усі вивіски на будівлях і магазинах ...

8. Організація закінчення заняття.

Психолог пропонує учасникам: «Розкажіть про те, що сьогодні було важливим та незвичайним для вас».

Заняття 4

Мета: Розвивати творчу уяву та фантазію дітей, сприяти розвитку вміння домовлятися. Формувати почуття розуміння і довіри один до одного. Виховувати уміння чуйно ставитися до оточуючих, переживання ситуацій. Розвивати у дітей емоційні реакції і виражати їх у будь-якій формі, вчити передавати будь-якими засобами і прийомами.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність

2. Гра «Маленькі винахідники».

Матеріалом для цієї гри можуть бути різноманітні предмети. Психолог просить дітей назвати якнайбільше варіантів, для чого цей предмет можна використати, особливо нетрадиційно, незвично.

Наприклад, «Як можна використати звичайний олівець?» Ним малюють, але він може бути указкою, термометром, закладкою для книги, як тріска для розпалювання вогню, як паличка для чупа-чупс, як шабля у битві і т.д.

3. Вправа-гра «Добре-погано»

Ця вправа-гра сприяє розвитку в дітей вміння бачити предметах, явищах протилежні характеристики, знаходити суперечності, оцінювати речі і явища з протилежних точок зору. Психолог пропонує дітям подумати, які можуть бути позитивні і негативні властивості явищ і предметів. Дітям пропонується оцінювати різні речі: пори року, природні опади (дощ, сніг), явища (сонечко, веселка, хмари), різні предмети, риси характеру людини тощо.

Наприклад, *дощ:*

добре – поливає рослини, після дощу вони краще ростуть, змиває пил з будинків; після дощу легко дихати; може бути красива веселка, і т.д.

погано – намокає одяг, стає брудно, через калюжі не можна піти гуляти; страшно, коли гримить під час дощу, після зимового дощу буває ожеледиця та ін.

4. Вправа «Складання історій навпаки».

Психолог пропонує дітям скласти опис гарної погоди, цікавої історії. І потім скласти протилежну їй історію, з використанням якомога більше яскравих та протилежних епітетів.

Наприклад: «Стояла чудова погода, яскраво світило сонечко. На галявині в повітрі відчувався приємний аромат. Над ними легко літали метелики, весело дзижчали бджоли».

І навпаки: «Стояла погана погода. Бліде сонце ховалося за хмари. На галявині було мало квітів. Від них йшов неприємний запах. Над ними копошилися метелики, сердито гули бджоли».

5. Вправа-гра «Чарівний килимок»

Ця вправа-гра проводиться в затишному місці. Діти сідають на «чарівний килимок». Психолог пропонує малюкам заплющити оченята і уявити, що вони вирушають до країни чудес, де стануть різними казковими героями. Почніть зі слів: «Сьогодні ввечері наш килим-самоліт вирушає …». Діти продовжують фразу, самі обирають місце, куди полетить килим-самоліт, і далі фантазують про свої пригоди.

6. Етюди на вираження подиву: «Подив».

Психолог пропонує дітям зобразити різні ситуації, коли виникає подив.

Наприклад: «Хлопчик бачив, як чарівник-фокусник посадив у порожню коробку кішку і закрив її, а при відкритті замість кішки з коробки вистрибнув кролик».

7. Гра «Добрі перетворення»

Ця гра допоможе дітям усвідомити: погане – не постійне, воно може ставати гарним, і часом це залежить від самих хлоп’ят і дівчаток.

«Пропоную всім одягти чарівні окуляри, крізь які в казкових героях, в людях можна побачити тільки гарне. Давайте почнемо уважненько приглядатися: Що гарного ви помітили у Бабі Язі? …, у драконі …, у Кощії Безсмертному?

Наприклад, Баба Яга хоче стати гарною, навчитися робити добрі справи і змінити своє ім’я. Діти розповідають їй про свої хороші вчинки, уявляють, які б вона змогла робити добрі справи в казках, допомагають змінити їй ім’я – Бабуся Ягуся, Бабусенька - Ягусенька.

8. Організація закінчення заняття.

Психолог пропонує учасникам: «Розкажіть про те, що сьогодні було важливим та незвичайним для вас».

Заняття 5

Мета: розвивати творчі здібності дошкільників. Сприяти розвитку комунікативних умінь для досягнення групових і особистих цілей. Розвивати навички самовираження, уміння чуйно ставитися до оточуючих, переживання ситуацій. Розвивати у дітей емоційні реакції і виражати їх у будь-якій формі, вчити передавати будь-якими засобами і прийомами. Виховувати доброзичливість.

Зміст заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність

2. Гра «Що робити, якщо …»

Психолог пропонує дітям подумати і віднайти якнайбільше варіантів того, що робити в тій чи іншій ситуації. Можливі ситуації для гри:

1. Що робити, щоб дізнатися, котра година? (Подивитись на годинник; запитати у мами чи тата; послухати радіо чи телебачення; запитати в сусіда, перехожого; подивитись, де знаходиться сонце і т.д.)
2. Що слід зробити, аби дізнатися, яка погода на вулиці?

3. Що робити, якщо несподівано почався дощ, а в тебе немає парасольки?
4. Що робити, якщо ти залишився вдома з бабусею, а вона раптово захворіла?
5. Що робити, якщо ти, граючись, посварився з своїм другом?
6. Що робити, якщо ти ловив рибу на березі річки і випадково впав у воду?
7. Що робити, якщо ти сам вдома, а в двері стукає незнайома людина?

3. Вправа-гра «Загадай бажання»

Діти сідають колом – це «коло загадування бажань». Кожна дитина по черзі загадує незвичні бажання за схемою:

- Якби я міг (могла) стати квіткою, то я б …, тому що …
- Якби я міг стати деревом, то я б …, тому що…
- Якби я міг стати землею, то я б ..., тому що …

(Пташкою, комашкою, автомобілем, книжкою, іграшкою, вітерцем, рибкою і т.д.)
Другий варіант цієї гри: придумати свої закінчення до речень:

- Я можу бути хмаринкою і тоді …
- Я можу бути дощиком і тоді …
- Я неначе мурашка, коли …
- Я неначе пташка, тому що …
- Я неначе бджілка, тому що …
- Я перетворююсь на тигра, коли …
- Я – рибка – і …

4. Гра «Чому це так називають?»

Психолог пропонує дітям поміркувати над значенням складних слів:

Попелюшка – тому що дівчинка завжди була в попелі та сажі;

Білосніжка – в дівчинки шкіра була біла, як сніг;

(Дзвіночок, самокат, холодильник, морозиво, вантажівка, теплохід, гвинтокрил, дірокол, молоковоз і т.д.

5. Вправа «Зернятко».

Доречно супроводжувати виконання вправи музичним супроводом (за вибором педагога, психолога, муз.керівника). Психолог зачитує, а діти уявляють і виконують. Вправа починається із того, що діти лежать на килимках.

«– Лежать зернятка в землі, їм зручно, тепло. Ось пройшов теплий дощик, пригріло ласкаве сонечко. Зернятка почали набрякати, їх оболонки луснули і з′явились перші пагінці (Діти ворушаться, поволі піднімаються).

- Вони розворушили землю і потягнулися до сонечка. (Діти по-тихеньку встають, витягуючи руки вгору).

- На стебельцях з′являються перші листочки. І ось підросли травичка, квіточки, молоді деревця... (Діти стають в повний зміст)

- Що ж виросло в нашому лісі?» (Психолог запитує кожну дитину, якою рослиною вона себе уявила).

6. Міні–сценка «Тетянка і м’ячик»

Психолог зачитує вірш і пропонує вивчити репліки дівчинки та м’ячика і програти їх у різних ситуаціях.

Тетянка сердиться на м’яч: - Знову ти пустився вскач! Знову вирвався із рук, Ну хіба ж ти добрий друг?	Дує щічки круглий м’яч: Сам образився, хоч плач: Буду я з тобою дружити Ти ж навчись мене ловити!

Психолог ділить дітей на парі і пропонує розіграти кожній парі міні-сценку за ролями. Ускладнення завдання полягає в пропозиції кожній парі дітей свого дати завдання, наприклад, в першій парі «Тетянка» промовляє слова сердито, в наступній - з жалем, а «м’яч» – у першій парі говорить слова з образою, у наступній – сердиться.

Далі, як продовження цієї вправи розігрується вправа «Уяви і передай далі»

7. Вправа «Уяви і передай далі»

Діти з психологом стають в коло.

- Ось м’яч. Подивіться, я тримаю його в руках. (Психолог далі передає м′яч дитині справа).

– Тримай м’яч, не упусти. Який він, розкажи? (Великий, м′який, круглий). Передай його далі.

– Ой, наш м’яч раптово перетворився в повітряну кульку. А яка кулька у тебе в руках? (Велика, легка). Кулька хоче полетіти в небо, тримай міцніше. Передавай далі.

При кожній передачі м’яча іншій дитині психолог пропонує перетворення предмета на якийсь інший, і діти мають уявити це перетворення, і дати опис уявленому предмету.

Наприклад, це може бути тарілка з супом, їжак, маленьке кошеня, сніжка, крапелька води. Ускладнення – діти можуть самі придумувати, на що схожий м’яч і робити опис. Гра продовжується, доки дітям цікаво.

8. Організація закінчення заняття.

Психолог пропонує учасникам: «Розкажіть про те, що сьогодні було важливим та незвичайним для вас».

Заняття 6

Мета: Розвивати творчі здібності дошкільників. Розвивати фантазію дітей. Сприяти розвитку вміння домовлятися. Формувати вміння застосовувати в малюнку різноманітні образотворчі прийоми і засоби.

Зміст заняття

1. Привітання. Налаштування на активну творчо-ігрову діяльність

2. Гра «Прямокутне королівство».

Психолог пропонує дітям подорож до королівства, в якому всі предмети лише прямокутної форми. Дитина повинна уявити собі це королівство і назвати якнайбільше предметів, які можуть в ньому знаходитися.

3. Вправа «Домалюй тварин»

Ця вправа допомагає відпрацюванню навичок малювання тварин, використовуючи за основу геометричні фігури.

Дітям пропонується намалювати тварин на основі зображення кола, прямокутника і трикутника.

4. Гра «Майстер ляпок»

Ця гра розвиває творчу уяву, вміння виділяти найбільш оригінальне. Запропонуйте дитині капнути на сухий аркуш паперу кілька крапельок фарби, а потім подути на них крізь соломинку, накрити чистим аркушем паперу і нахиляти в різні боки. Що вийшло? На що схоже? Домалюйте деталі до ляпок, назвіть свій малюнок, складіть казку про побачене.

5. Етюд «Сонячний зайчик».

Діти прослуховують текст, рухами та мімікою передають його зміст. «Сонячний зайчик зазирнув у твої оченята. Заплющ їх. Він побіг далі по обличчю. Ніжно погладь його долоньками: на лобику, на носику, на ротику, на щічках, на підборідді, гладь його обережно, щоб не злякати. Він заліз за пазуху? Приголуб його там. Він – не бешкетник, він добрий, він пестить тебе. А тепер промінчикові треба йти далі. Візьми його у долоньки, витягни ручки вперед і вгору, випусти зайчика, посміхнись йому, помахай ручкою, покажи – нехай він летить далі, до твоїх друзів».

6. Вправа «Уяви себе….»

Вправа допомагає розвиває уяву і творчі здібності дітей.

Дітям пропонуються наступні завдання:

1. «Уяви, що ти перетворився на рослину? Яка це рослина – квітка, травичка, кущик, дерево? ДЕ ти ростеш? Про що мрієш? Хто є твоїми друзями? Кого ти боїшся? Який в тебе настрій сьогодні? А влітку, а взимку?».

2. «Уяви, що ти тваринка. Яка? Де живеш? Що полюбляєш їсти? Хто твої друзі?».

Дошкільники самі обирають ролі: домашніх тварин, рослин, іграшок, посуду. В процесі опису їм потрібно виконати характерні рухи, (показати, як саме поводиться рослина чи тварина), а потім розповісти, хто вони і що відчувають, з ким дружать.

7. Вправа «Скринька з казкою»

Матеріал: коробочка, 5-7 різних фігурок.

Психолог пропонує довільно виймати різні фігурки з чарівної скриньки із казкою. Діти мають вигадати, ким або чим буде в казці цей предмет. Після того, як перша дитина сказала 2-3 речення, інша дитина виймає наступний предмет і продовжує розповідь. Після того, як всі діти витягли іграшку-предмет і розповіли свою історію, бажано пов’язану із попередніми історіями, всі предмети збираються разом, і психолог пропонує скласти спільну казку для всіх.

8. Організація закінчення заняття.

Психолог пропонує учасникам: «Розкажіть про те, що сьогодні було важливим та незвичайним для вас».